

496
1991/2

ЭКС
№ 3

adidas

مملکتان

ГУЛИСТОН

2

1991

Бўстонлик ноҳиясидаги
Навоний номли
18-мактаб ўқитувчиси
Гулбахор Ўсканбоева.

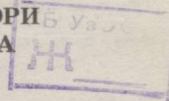
Сураткаш Р. Нуриноев

ЎЗБЕКИСТОН ССЖ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ФАРМОНИ

БАРЧА ТУРДАГИ МАКТАБЛАРНИНГ ЎҚИТУВЧИЛАРИГА, БОЛАЛАР УЙЛА-
РИНИНГ ТАРБИЯЧИЛАРИГА ҚЎШИМЧА ИМТИЁЗЛАР БЕРИШ, ЮҚОРИ
СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ ИШ ҲАҚИНИ ОШИРИШ ТЎҒРИСИДА

Мақтаб ўқитувчилари ва болалар уйлари тарбиячиларининг ижтимоий-маиший ва моддий шароитини яхшилаш, улар меҳнатини рағбатлантиришни кучайтириш мақсадида қуйидаги тадбирлар амалга оширилсин:

1. 1991 йилнинг 1 январидан юқори (V-XI) синфлар ўқитувчиларининг иш ҳақи дарс соатларини ҳафтасига 18 соатдан 16 соатга камайтириш ҳисобига ойига ўрта ҳисобда 15 фоизгача оширилсин.

2. «Халқ ўқитувчиси», «Хизмат кўрсатган халқ таълими ходими» фахрий унвонлари учун педагоглик маошларига ва мансаб окладларига ҳар ойда тўланадиган қўшимча ҳақ икки баравар кўпайтирилсин ҳамда тегишли равишда улар 100 ва 60 сўм қилиб белгилансин.

3. Қорақалпоғистон МСЖ Вазирлар Кенгаши, халқ депутатлари вилоят ва Тошкент шаҳар Кенгашлари ижроия қўмиталари, вазирликлар ва идоралар, корхоналар ва ташкилотлар:

мақтаб ўқитувчилари ва болалар уйлари тарбиячиларига улар яшаб турган давлат ҳамда идораларга қарашли уйлар ва квартиралар шахсий мулк сифатида бепул берилсин;

Қишлоқ жойларда ва шаҳар типидagi қўрғонларда истиқомат қилаётган мақтаб ўқитувчилари ва болалар уйлари тарбиячилари квартиранга ҳақидан ва коммунал хизмат (сув таъминоти, газ, электр ва иссиқлик энергияси) ҳақини тўлашдан озод қилинсинлар. Шаҳарларда яшовчи мақтаб ўқитувчилари ва болалар уйлари тарбиячиларига квартира иш ҳақи ва коммунал хизмат ҳақининг 50 фоизи миқдориди

имтиёзлар берилсин. Марказий иситиш системасига эга бўлмаган уйларда яшовчиларга белгиланган нормалар доирасида сотиб олинadиган ёқилғи ҳақи берилсин;

мақтаб ўқитувчилари ва болалар уйлари тарбиячилари учун биринчи навбатда ер участкалари ажратиш ва яқка тартибда уй қуриш учун бинокорлик материаллари сотиб олишлари белгилансин.

Ушбу бандда кўзда тутилган имтиёзлар камида 10 йил педагоглик иш стажига эга мақтаб ўқитувчилари ва болалар уйлари тарбиячилари бўлган пенсионерларга жорий этилсин.

4. ЎзССЖ Молия вазирлиги, Қорақалпоғистон МСЖ Вазирлар Кенгаши, халқ депутатлари вилоят ва Тошкент шаҳар кенгашлари ижроия қўмиталари ушбу Фармонни рўёбга чиқариш билан боғлиқ харажатларни жумҳурият ва маҳаллий бюджетлар маблағи ҳисобига амалга оширсинлар.

5. Ўқитувчилар ва болалар уйлари тарбиячиларининг турмуш шароитини яхшилаш тўғрисида доимий раҳбарлик қилиш, ёш авлоднинг уйғун камол топиши учун зарур шарт-шароит яратиш вазирликлар, идоралар, корхоналар, ташкилотлар, колхозлар ва совхозлар раҳбарларининг асосий бурчи деб ҳисоблансин.

Ўзбекистон Совет Социалистик
Жумҳуриятининг Президентини
И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри, 1990 йил, 13 ноябр

№2 (492)

ФЕВРАЛ

(ХУТ)

1991

Ойнома 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Қўмитаси
нашриёти

Бош муҳаррир:
МИРМУХСИН

Таҳрир ҳайъати:

Б. АМИНОВ,
С. АЗИМОВ,
Х. ДАВРОН,
Н. ИБРОҲИМОВ,
Х. ЗИЕЕВ,
ШУКРУЛЛО,
И. СУЛАЙМОН,
Д. ҒУЛОМОВА,
У. МИРЗАЕР
(масъул котиб),
Э. МУҲАММАД,
А. КАРИМ,
С. УСМОНОВ,
А. ҚАЮМОВ,
О. ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари)

Бош мусаввир
М. Абдуллаев.
Саҳифаловчи
Б. Тўхтабоев.
Мусахҳих
Х. Абдиев.

Манзилгоҳимиз:
Тошкент — П. 700000, «Правда»
газетаси кўчаси, 41.

Таҳририят телефонлари: бош муҳар-
рир — 33-35-20; бош муҳаррир
ўринбосари — 33-35-90; масъул
котиб — 32-58-33; ижтимоий-сиё-
сий бўлим — 33-36-02; адабиёт ва
санъат, фан ва маданият бўлимла-
ри — 33-36-59; мусаввирлар бўли-
ми — 32-58-77.

Ўзбекистон ССР Министрлар Совети
Ўзбекистон ССР Давлат матбуот комитети

Важтли нашрининг

руйхатга олинганлиги тўғрисида

ГУВОҲНОМА

1991 йил 26 декабрь

000006 сон

Нашрининг номи «*Гулистон*»
(асл русча тилида ва унинг

русча таржимаси)

Нашр тури *журнал*
(журнал, газета ва хокказо)

Қайси тил(лар)да босилади *ўзбекча*

Муассис *Ўзбекистон Компартияси*
(тўла номи ва манзили)

«М.В. Тошкент» ш.

Ўзбекистон ССР
Давлат матбуот
комитети раиси

И.И.И.И.И.

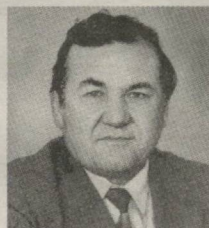
Ўзбекистон Компартияси Марка-
зий Қўмитасининг ижтимоий-
сиёсий, адабий-бадний ойномаси
«Гулистон»га Ўзбекистон ССЖ
Давлат матбуот қўмитаси томони-
дан ойноманинг 000006 рақами
билан руйхатга олинганлигини
тасдиқловчи қуйдаги ҳужжат
берилди.

БУ СОНДА:

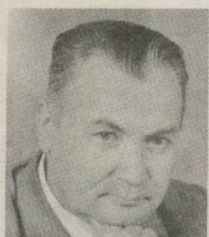
Алишер НАВОИЙ:

Олам аҳли билингизким, иш эмас
душманлиг,
Ер ўлинг бир-бирингизгаки эрур ёрлиг иш.

Самандар ВОҲИД:

Емон яшамадим, —
Хўрсинар дарахт, —
Ҳаётни беиллат ўтказдим...
Алҳол — ўлсам ҳам
Беозор қулашим керак.

Муҳаммадали ҚУШМОҚОВ:

Юсуфжон Қизиқ тўхтади. Ҳамма у назар
ташлаган томонга бир кишидек ялт этиб бу-
рилиб қаради. Бир бола девор тагида гуфрок
ўйнаб ўтирган эди... кулгилар сардори бо-
лага қараб, қўлини кўксига қўйиб, ним таъ-
зим билан:
— Ассалому алайкум,— деди.

КЕЛАЖАГИМИЗНИ

Каромат ҚИЛИЧЕВА

ЎЙЛАБ

Жамиятимизда давом этаётган ошкора-лик, демокра-тия, қайта ку-риш жараёни халқ таълими ҳаётида туб бурилиш ясади. Айниқса, мактабнинг ислоҳ қилиниши, ўқитувчилар фаолиятига эътибор, яратилаётган шарт-шароитлар бошланғич синф ўқувчилари учун ажратилган моддий неъматларнинг яхшиланиши келажак авлод тарбиясига алоҳида аҳамият берилаётганидан далолатдир.

Эндилликда мактаб билим ўчо-гига на эмас, инсоф ва имоннинг, виждон ва покликнинг тарги-бот маркази бўлиши керак.

Таълим-тарбиянинг, инсоний меҳр-муҳаббат, ихлос ва диёнат билан қўшиб олиб борилиши ал-батта, мактаб ҳаётига кириб келаётган демократия намуна-сидир.

Йўлчи ака Абдуллаев Тошкент шаҳрининг Октябр ноҳиясига қарашли Лутфий номидаги 2-ўрта мактабда 33 йилдан буён сидқиқидан хизмат қилиб кела-ди.

Ўқитувчининг саводхонлиги, у бераётган таълим-тарбиянинг ҳаётий асосларга эгаллиги катта самара бериши шубҳасиз. Мураб-бий ўзи эга бўлган билимни мур-ғак қалбнинг шуурига сингди-риш, уни ҳаётга умид билан қа-рашга чоғлаш ўқитувчининг кас-бига бўлган меҳр-муҳаббати, ма-ҳоратига боғлиқ. Йўлчи ака ўз фаолияти давомида мана шу ҳаёт ҳақиқатига суянади. Бу соҳада унинг ўз қарашлари бор.

— Мактабларимизда олиб бо-рилаётган таълим-тарбия шарқ халқларининг маърифат соҳа-сида орттирган бой тажрибаларига суянган ҳолда аждодаларимиз меросига эътиқод, маданий ёд-горликларимизга, адабиёт ва санъатига, унинг тарихи ва бу-гунги миллий анъаналарига ҳур-мат руҳида бўлиши зарур, — дей-ди у. Йўлчи аканинг сўзларини тинглаётган пешанасидаги қат-кат ажинларнинг дам ёйилиб, дам чимирилиб турганига беҳиётёр кўзингиз тушади. Бу ажинлар тажрибали муаллим босиб ўтган катта ҳаёт йўлининг нурли сўк-моқларидан ҳикоя қилади.

Йўлчи Абдуллаев суҳбатимиз давомида жумҳуриятимиз Прези-

денти ўртоқ Ислоом Каримовнинг мактаб ҳаётига катта умид бо-лаётганидан беҳад ҳурсандлиги-ни баён қилди. Ҳақиқатдан ҳам ўзбек мактаблари ҳаётига бу яқин ўтмишда бунчалик катта эътибор берилмаган. Улкамиз мактаблари ночор, моддий қувва-ти паст, ўқув жиҳозлари етиш-майди, ўқувчилар еса ёлғиз та-шаббускор маърифатчиларнинг эзгуликдан умидвор бўлган савй-ҳаракатлари билангина ҳаёт эди.

Бугун давр ўзгарди. Ўқитув-чи меҳнатига эътибор ошди. Та-лаб ҳам шунга яраша. Маърифат ишининг завқи-шавқини мактаб-да ишлаганлар яхши билишади. Бутун фаолиятини мактабга, ёш авлодни тарбиялашга бағишла-ган жонкуяр устоз айни пайтда мактаб жамоасига бош. Йўлчи ака раҳбарлик қилаётган мактаб 1545 ўринли бўлиб, унинг 40дан ортиқ ўқув хоналари бор. Ҳар бир хона кўрғазмали курул ва ўқув қўлланмаларига эга. Ойнаи-жаҳон, кинотасвир ускуналари, овоз ёзғич ва бошқа тажриба асбоблари ўқувчиларнинг ҳам, ўқитувчиларнинг ҳам мушкул-ни осон қилапти. Мактабда 1200 ўқувчи куннинг биринчи ярмида, 600 нафари эса куннинг иккинчи ярмида кунни узайтирилган гу-руҳларда таҳсил олади. Моддий таъминланмаган оилаларнинг 600 га яқин фарзанди бу ерда бе-пул овқатланиш имкониятига эга.

Халқимизда: «Экканингги ўрасан», деган доно нақл бор. Шундай экан, қайта қуриш ша-роитида кескин ижтимоий-сий ўзгаришлар даврида таълим-тарбия мураббийсидан ўн чандон зийраклик, билимдонлик талаб қилинади. Айни пайтда қайта қуриш сиёсатининг мақсад ва вазифалари ҳақида бўлажак мус-тақил ҳаёт эгаларига тўғри ва из-чил йўлни кўрсатиш, уларни ке-лажакка ишонтиришдай улкан ва мураккаб вазифани мураббий-ларнинг зиммасига вақтнинг ўзи юк-лаб қўйди. Тан олиш керак, шу пайтгача келажак авлодни коммунистик руҳда тарбиялаш, байналмилалчилик ҳақида кўп гапириб келинди, куруқ гапга, сохта ақидаларга суяниб иш юри-тилди. Натижада ёш авлод мак-табда бошқача, оилада бошқача катта ҳаёт йўлига тушгач, яна бир бошқача ҳаёт оқимини кўриб, ганиб қолдилар. Уларнинг жа-миятимиздаги бир-бирига қара-ма-қарши, зиддиятли ҳаёт оқи-мида ўз ўринларини топа олма-

ганлиги пировардида ёшлар ўр-тасида жинойatchилик, нашаванд-лик каби иллатлар илдиз отиб ке-тиши ҳоллари содир бўлди. Бу даврнинг, қолаверса, ҳамманинг фожиясидир. Эндилликда ҳаёт ҳа-қиқати англагани сари бундай аҳволга ортиқча чидаб бўлмас-лик аён. Ҳаётда ўз ўрнини топмаган ҳар бир ёш-яланг кун-и келиб, ўзига ҳам, ўзгаларга ҳам ишонмай вояга етади. Энди улар-га ҳеч қандай гап-сўз қор қилмай-ди, кўрсатмалар, бўйруқлар би-лан уларни келажак сари етак-лаб бўлмайди. Турғунлик мана шундай заминда вужудга келади. У фақат сиёсий ёки иқтисодий инкирозга эмас, балки жамиятни маънавий бузилишга ҳам етак-лайди.

Қайта қуриш дегани йўқола бошлаган эътиқодни тиклашдир. Эътиқоднинг пойдевори эса бу-гун мактабдаёқ барпо этилиши керак.

Мактабнинг илмий мудиралари Зиннатхон Азизова, Муҳаббатхон Турсуновалар таълим-тарбия-нинг ана шу жиҳатларига эъти-бор беришади. Бу ерда ўқитув-чининг ҳам, ўқувчининг ҳам ҳар бир ҳаракати эл назарида. Синфда ва синфдан ташқари ўқув машғулотларини уюштириш, ёш-ларнинг фан асосларини сидқи-қидан ўзлаштириш тадбирлари пухта ишлаб чиқилган. Шуниси муҳимки, мактабда таълим-тар-бия жараёнининг халқчил асо-да ташкил этилгани таҳсинга лойиқ. Бу масала мактабнинг йиллик иш режасидан муносиб ўрин олган. Мактабда ички бош-қарув тартиби жамоа кенгаши назоратида бўлади. Биз мактаб-да машғулотларнинг куннинг би-ринчи ярмида олиб борилиши масаласи билан қизиқиб бош ил-мий мудира — Зиннатхон Азизо-ва билан мулоқотда бўлдик. Опа куннинг биринчи ярмида дарс ўтишининг афзалликлари ҳа-қида қуйидагича изоҳ берди:

— Биринчидан, ўқитувчи ва ўқувчиларнинг вақти тежалади. Ўқитувчи буш вақтида яхши ма-даний ҳордиқ олиши, пироварди-да рўзгор ишлари билан шугу-лланиши, жамоанинг таъкилиги ишларида фаол қатнашиши мум-кин. Эртанги машғулотга пухта тайёргарлик кўрган ҳолда мак-табга ишонч билан келади. На-тижада дарс самарадорлиги оша-ди, ўқувчиларнинг ҳам бўш ва-қти кўпаяди. Уларнинг оиладан узоқлашишлари, ҳуда-беҳуда юришлари чекланади. Натижада

ҳар-хил кўнгилсиз воқеа-ҳодиса-ларнинг олди олинади.

Аммо, мактабларда ҳали маш-ғулотларнинг бир сменада таш-кил этиш учун шарт-шароитлар мавжуд эмас, энг ёмони қурила-ётган мактаблар ўқувчилар сонига мосланмаган. Бу иш гоётда чи-гал масала. Шунинг учун мактаб-ларда куннинг биринчи ярмида дарс машғулотларини олиб бо-риш муаммосини ҳал қилиш ке-чиктириб бўлмайдиган долзарб жиддий эътибор талаб қилади. Бу ҳақда мактаб раҳбари Йўлчи ака Абдуллаевнинг фикри шун-дай:

— Аммо, четдан келиб биров муаммоларни ҳал қилиб бермай-ди, ўзимиз жамоамизнинг муам-моларини ечишга ҳаракат қила-ямиз, — дейди у. — Айниқса, кичик ёшдаги бошланғич ва тай-ёрлов гуруҳлардаги болалар тар-биясига катта аҳамият берилаё-тир. Бу ёшдаги болаларда ўйин машғулотларига мойиллик кучли бўлади. Уларни тўсатдан дарс машғулотларига қизиқтириб бўл-майди. Ўқитувчининг асосий ва-зифаси ҳам ўйин машғулотлари билан дарс машғулотлари ораси-даги ана шу чегарани йўқотиб, уйғунлиқни таъминлашдан ибо-рат. Шу маънода уни «ўтиш да-ври» деб ҳам аташ мумкин. Бундай ишларнинг амалга оширилиши мактабда ёшлар тарбиясининг тўғри йўлга қўйилганлигидан далолат беради. Ўқувчининг се-ган машғулоти билан шугулла-нишга, унинг сир-асрорларини ўрганишга катта қулайликлар туғдиради. Бўш вақтларида ота-налари билан оилавий маданий дам олиш, хушманзара жойларда бўлиб табиат неъматларидан баҳраманд бўлиш имконига эга бўлади. Хуллас, ҳафтасига беш кунлик ўқувнинг умумтаълим мактабларида жорий этилиши-нинг афзалликлари ниҳоятда кўпдир.

Қувонарлиси шундаки, бу ерда ёшларни она-юртини севишга, унинг урф-одатлари ва тилини ардоқлашга ўргатиш адабиёт ва тарих ўқитувчиларининг жону ди-ли. Шарқ алломаларининг одоб-ахлоққа доир асарларини фан сифатида одобнома ўқув-про-граммасига киритилиши тадбири мактаб жамоасининг келажак олдидаги бурчларини ўташ учун тўғри йўл танлаганликларини кўрсатади.

Душанбеллик биродаримиз, «Ирфон» нашриётининг ходими Раҳмон Ражабов Алишер Навоийнинг муборак таваллудига 550 йил тўлиши муносабати билан «Девони Фоний» асаридан намуналар келтириб, шоирнинг ушбу тасвирини «Гулистон» ойномасига юборди. Тоҷик ва ўзбек халқлари дўстлигининг рамзи сифатида мазкур асарни эълон этаётимиз.

Алишер Навоий «Тарихи мулуки Ажам» («Эрон подшоҳлари тарихи») асарида шох Жамшид ҳақида сўзлаб, у «хусну жамолда дилпазир ва фазлу камолда беназир» бўлганлигини, салтанат тахтига ўтиргач, «жаҳон мулкани адл ва инсоф била тузган»лигини махсус қайд этади. Жамшидининг «ғариб ихтиролари» жумласида ип ва ипак матоларини тўқиш «ишларини ароға кийоргани»ни, шаҳар ва кишлоқлар барпо этганини, муҳташам бинолар қурдирганини мактов руҳида битади. Шундай иморатларидан бири «чиҳил минор» деб аталган. «Чун бу иморат туганди,— деб ёзади Навоий,— анда азим жашн (байрам, тўй-томоша) қилди. Ул вақтеким, куёш нуқтаи эътидоли рабиййга (баҳорда кеча-кундуз тенг бўлган кун) таҳвил (бир ҳолат-жойдан иккинчи ҳолат-жойга ўтиш) қилиб эрди — ул бинода тахт устида ўлтуруб, адолат савту савдосин оламга мунташир (тарқатиш, ёйиш) қилди ва ул куннинг отин наврўз қўйди».

Қўринадики, Алишер Навоий наврўзни, биринчидан, кеча ва кундузнинг баҳорги тенг келиш кунини («эътидоли рабийй») деб илмий асосланган ҳақиқатни таъкидламоқда, иккинчидан, наврўзни байрам сифатида тантанавор нишонлаш одатининг қадим-қадимдан — ярим афсонавий шох Жамшид замонидан бошланганини қайд этмоқда.

Муҳими шундаки, Навоий наврўздаги тўй-томоша, шодлик-хурсандчиликни одил ҳукмрон Жамшидининг «адолат савту садосин оламга мунташир қилган»лиги билан узвий боғлиқ ҳолда кўради.

«Тарихи мулуки Ажам» 1486 йилда ёзилган. Олим, мутафаккир Навоийнинг бу илмий-тарихий асаридаги наврўзга оид қайд-таъкидлари ижодкор Навоийнинг адабий фаолиятида ҳам ўзининг бадий ифодасини топган: биз шоирнинг улкан шеърий меросида наврўз, наврўз байрами, умуман, баҳорнинг ғусункор лафоти, ҳаётбахш таровати ҳақида кўплаб бадий лавҳаларни учратамиз. Аввало, шуни айтиб ўтиш керакки, Навоий ўз шеърларида ҳам илмий асосланган тушунча — кеча ва кундузнинг баҳорги тенг келиш кунини наврўз деб аталишини бир неча бор мисраларга жойлаб ўтади. Бугина эмас. Шоир маъшуканинг ташқи гўзал қиёфасини чизишда ана шу тушунчадан жуда ўринли фойдаланади, таносиб санъати воситида эса қоляриқ лавҳалар яратди. Ана шундай намуналардан бирини «Бадоте ул-васат» девонида:

*Эмди ғам йўқ — солди чу
кўнглам аро минг сўз,*

каби шодиёна руҳдаги мисра билан бошланувчи ғазалда учратамиз. Лирик қаҳрамон-ошиқ байрамоҳа кўтаринки кайфиятда, у сеvimли ёри васлига етишганига шукроналар айтади. Ғазалининг учинчи байтида эса қуйидагиларни ўқиймиз:

*Васли аро, кўрдум,
тенг эмиш бўйшо сочи,
Тун-кун тенг экан,
зоҳир ўлур, бўлди чу наврўз.*

Бунда маъшуканинг тим қора сочи тунга, келишган қомати кунга қиёсланмоқда, кеча (сочи) ва кундуз (қомат)нинг баробарлиги наврўз билан, эса наврўз байрами билан тенглаштирилмоқда.

Шу девондаги яна бир ғазалда худди шу санъат билан яратилган мана бундай байт мавжуд:

*Тенг кўрунди кўнума васл аро
қадду зулфунг,
Кеча-кундузни кўруб тенг —
они наврўз дедим!*

ҲАР КУНУМ БЎЛСИМ НАВРЎЗ

Ва ниҳоят шу туркумдан яна бир мисол:

*Юз очиб билдурди қад
сочи тенг эрканин,
Зоҳир ўлгондек туну кун
тенглиги наврўздин.*

Қўринадики, шоир маъшуқа ташқи гўзаллиги мадҳини қиёмига етказишда халққа ардоқли ҳисобланган наврўз тимсолига, шунингдек, наврўзда тун-куннинг баробарлиги тушунчасига мурожаат этмоқда.

Навоийнинг умрининг сўнгги йилларида ёзилган:

*Эй юзунг боғи насимида
ҳавойи наврўз,
Лаъл тожинг бўлб ул
боғда бўстон афрўз —*

байти билан бошланувчи ғазалида эса наврўзнинг фазилати, унинг жонбахш, шифобахш ҳавоси, наврўзда киши руҳининг енгил тортиб, парвозланиши ўзига хос ифодасини топган. Шуниси алоҳида диққатга сазоворки, шоир наврўзни қутлуг, шодиёна кун сифатида тилга олади. Бундай талқин севгида садоқат ва вафо кўрсатган маъшуқа шайига энг эзгу истаклар билдираётган ошиқ тилидан битилган мисраларда, айниқса, равшан юзага чиққан. Ошиқ вафодор ёрининг ҳар бир туни оруз-умидлари ушаладиган, мушкулени осон қилиб, мурод-мақсадига етказадиган қутлуг кадр кечаси («лайлатулқадр»), ҳар бир ёруқ кунининг эса ҳаётбахш наврўз бўлишини хоҳлайди:

*Зулфу рухсор ила комимга
мени еткурсан,
Ҳар тунунг қадр ўлубоим,
ҳар кунунг бўлсин наврўз!*

Маъшуқаси билан висолга талпинаётган лирик қаҳрамоннинг аҳволи-руҳиясини, ички кечини ва интилишларини ҳаётий ифодаловчи мана бу байтда наврўз бевосита байрам, хурсандчилик тушунчаси билан ёнма-ён қўлланади, бири бирини тўлдириб, бири иккинчисини тақозо этувчи атамалар сифатида келади:

*Кўюнга ҳар кун бориб ҳар
дам кўрай дерман сени,
Менга ҳар кун байрам ҳар
лаҳза наврўзе керак!*

Навоий мавлоно Лутфий ғазалига боғланган ўз таҳмисиди наврўзнинг кенг маънодаги тушунчаси билан алоқадор ва ҳануз

гача муомалада бўлган халқ мақолини усталик билан мисра жисмига жойлаб юборди:

*Зулфи васлин истасам
рухсори меҳр афрўздин,
Йўқ ажаб, чун келиши
билгурур наврўздин.*

Навоий талқинида наврўз табиатнинг уйғониш, жонланиш, янгиланиш ва покланиш фасли баҳор ҳамдир. Баҳор эса бутун мавжудотга қайтадан ҳаёт бағишловчи, кишилиқ қалбида меҳр-муҳаббат, севги-садоқат туйғулларини уйғотувчи, шоирнинг жуда чиройли таъбири билан айтиганда, ҳатто қуруқ ёғочдан ҳам гуллар ундирувчи сеҳрли ва жонбахш ҳусусиятга эга:

*Жамоли васф этармен
ҳамдамим ул гўлғузор ўлғоч,
Қуруқ шох уйлаким зоҳир
қилур гуллар баҳор ўлғоч!*

Худди шу боисдан ҳам шоирнинг қатор ғазалларида ҳаётсеварлик гоյлари ва гўзаллик мадҳи, эзгу оруз-истаклар баёни ва назик ҳис-туйғулар ифодаси наврўз-баҳор-гул-ишк тугени — висол айёми тизмасида уйғун-уйқаш тарзда кўзга ташланади. Бу жиҳатдан «Наводир уш-шабоб» девонида учровчи мана бу байт ҳам диққатга сазовор. Унда муаллиф «мени» афсонавий жаннату қавсар сувини тарғиб этаётган воизга жавобан шу реал дунё роҳат-лаззатларини афзал кўришини билдиради. Ҳаётсеварлик ва хурсандчилик рамзи бўлмиш бода, инсоннинг севиш-севилиш эрки-ҳуқуқи, шабоб-ёшлик айёми ва жонбахш баҳор фасли воизларнинг таркидунёчилик руҳидаги панд-ўғитларига қарама-қарши қўйилади:

*Бодаю ишқу шабоб
айёмию фасли баҳор
Панд негсунким — эрр
ошuftа.лигларнинг чоғи.*

Қуйидаги байтга ҳам назар ташлайлик: унда висол айёмининг шодлик-қувончи наврўз байрами шодиёнаси билан, гўзал ёр чеҳраси очилган гул билан мантикий таносибда келади, бири иккинчисини билан мазмун ва ташқи кўриниш жиҳатида муносабатга киришади.

*Висол айёми тонг йўқ очса рухсор
Ки, доим очилур гул бўлса наврўз!*

Ха, шоир таъкидича, наврӯз — гул фасли, у келгач, олам гулга беланиб, чаман гулистонга айланади; Наврӯзни фақат баҳор билан, висол айёми билан қислаш мумкин. Худди шунинг учун ҳам Навоий ғазалларидаги баҳор ва гул, ишқ-муҳаббат ва маъшуқа гўзаллиги, латофати мадҳини наврӯз таърифнинг давоми, узвий қисми, десак асло хато бўлмайди. Баҳор ва севги-садоқатни, гўзаллик ва баркамол инсонни улуғлаш эса шоир меросида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Қуйидаги ғазални, масалан, ўтмиш шەриятиимизда баҳор ва севги таърифида яратилган энг етук асарлар жумласига қиритиш мумкин:

Гунчаи хандон била
хусунун гули хуррам баҳор,
Хаттинг андон сабзаким,
бўлғай анга ҳамдам баҳор.

Юз уза тердин хатинг гар
бош чекар, эй гул, не тонг?
Сабзага боисдурр чун бўлди
эрс нам баҳор.

Шодлигдин гулшани васлингда
йиғлаб чексам оз,
Елма юзким, гулга бўлмас
ел-ёгиндин ғам, баҳор.

Войким, бир гул хазонга
солди айшим гулбунин,
Ушбу фасл ичраки, топмиш
жумлаи олам баҳор.

Барқу сел эрмас-фигону
ашк эрур буқим, ҳар эл
Гул юзунг кўргач тутар
ўз ҳолига мотам, баҳор.

Қасди булбул кўнгли қайди
бўлмас неъчун солур,
Бог шўхи сунбули зулфига
печу ҳам баҳор?!?

Эй Навоий, чин баҳор эркин
бу ёху д кўргузур,
Боги худдидин улусқа довари
аъзам баҳор?!?

Навоий ғазалларининг бирида баҳор ёмғири афсонавий ҳаёт суви — «ҳайвон зулоли» билан тенглаштирилади — у бутун борлиққа қайта жон бахш этиб, мавжудотни, шоир ибораси билан айтганда, «тирилтиради». Сабза киприкларига қўнган ёмғир томчилари эса, шоир тасвирида, севинч кўз ёшларидир! Навоий шу ўринда мураккаб таносиб ва ўта муболаға санъатлари воситасида ниҳоятда гўзал ҳаётини лавҳа чизади: баҳор ёмғиридан униб чиққан ям-яшил майсалар аслида майсалар эмас, балки, гардун-кўк осмон отган жола-дўллар зарбидан ер юзининг шикастланиб, кўкариб қолишидир; кип-қизил лолалар эса ўша зарблар таъсирида ер «қонининг» юзага бўртиб чиқишидир:

Булут ҳайвон зулоли
бирла тиргузди ҳаво жонин,
Севунмак ашқидин шодоб
қилди сабза маржонин.

Эмастур сабзаю лолаки —
жола тошидин гардун
Кўкортиб ер юзин, ҳар сори
зоҳир айлади қонин!

Худди шу ғазалнинг мана бу байтида эса яна баҳор фаслининг яратувчилиқ қудрати, баҳор ёмғирининг ҳаётбахш фазилати ҳақида сўз боради:

Чаман баҳри латофат бўлди
найсон дурлари бирла,
Қизил толдек муҳайё қилди
ҳар ён шўхи маржонин.

Баҳор фасли, гуллар чамани инсонларга куч-ғайрат, кўтаринки кайфият бағишлайди, янги-янги орзу-умидлар, севги-муҳаббат, завқ-қувонч улашади. Худди шу ҳақиқатни махсус таъкидлаганидек, Навоий бошқа бир ғазалини «Бинафша атри била эл тараб (хурсандчилик, шодлик) ёд этади», деб бошлайди. Шу ғазалнинг иккинчи байти ҳам мазму-

нан, ҳам бадий камолот жиҳатидан алоҳида диққатга сазовор:

Чаман саҳифасида сабза
демаким, гардун
«Тараб» сўзини яшил хат
билан савод этади.

Наврӯз, баҳор, гул мавсуми мавзун ҳаёт-севарлик тарғиби ва гўзаллик мадҳи, инсоний ишқ-муҳаббат ва севги-садоқатни улуғлаш мавзулари қаторида Алишер Навоий ижодининг бошланғич босқичларидаёқ қаламга олиган, қуйида келтирилаётган ғазал бу фикрни исботловчи далиллардан биридир: у илк бор 1465 йилда жамланган девон саҳифаларида учрайди. Демак, шоир уни йигирма тўрт ёшидан олдин яратган. Ўзбек шەриятидаги наврӯзноманинг гўзал намунаси бўлган, ҳар жиҳатдан баркамол бу ғазал, айни вақтда, Навоийнинг ўша ёшлик йилларидаёқ буюк истеъдод соҳиби даражасига кўтарилганлигига ишончли гувоҳ ҳамдир:

Мувофиқ кийдилар — бўлмиш
магар наврӯз ила байрам,
Чаман сарви яшил хилъат,
менинг сарвиравоним ҳам.

Чаман сарви қолиб хайрон,
менинг сарви қилиб жавлон,
Анинг шайдои бир деҳқон,
муна шайдо бари олам!

Чаман сарви қолиб бебар,
менинг сарви бўлб дилбар,
Ани ел айлабон музтар,
бу — елдек секретиб адҳам.

Қўнуб ул сарв уза булбул,
чекиб гул шавқидин гулгул,
Бу сарв узра очилиб гул,
анга тердин тушуб шабнам.

Қилиб оҳим сари парво,
бу ён майл этмайин қатъо,
Сабодин, эй гул раъно,
ўлур ҳам сарв гоҳ-гоҳ ҳам.

Бу бог ичра май, эй соқийки,
бормен асру муштойқий
Ки, анда, сарв ҳам, боқий
эмас, гул аҳди ҳам маҳкам.

Навоий, қўйин эт манзил,
юзу қаддига бўл мойил
Ки, бог этмас сани хушдил,
гулу сарв айламас хуррам.

Навоийнинг бу ғазали ўз даврида ҳам, кейинги асрларда ҳам катта шухрат тутган. Қатор ижодкорларнинг, жумладан, Аваз ва Табибийларнинг унга таҳмис боғлашлари худди шундан дарак беради.

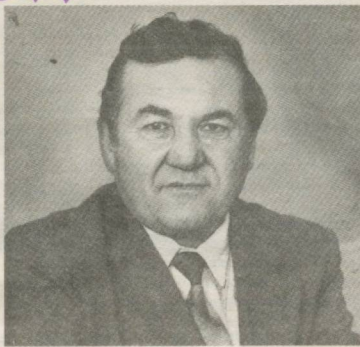
Навоий ижодида наврӯз ва баҳор фасли мавзуининг ишланиши каби катта масаланинг барча қирраларини бир мақола ҳажми доирасида ёритиш мумкин эмас. Биз шоирнинг фақат ғазаллари бўйича айрим мисоллар келтирдик, холос. Навоийнинг йирик дostonларида баҳор фаслига, гул мавсумига бағишланган боблар, катта-катта парчалар, лирик чекинншлар анча-мунча мавжудки, улар махсус кенг таҳлилни талаб этади.

Абдурашид АБДУГАФУРОВ,
филология фанлари доктори

— Бахтимни топдим...

Сураткаш Р. Нурибоев

Самандар ВОХИДОВ

Муҳаббатни дараклаб

Муҳаббатнинг саройи кенг экан йўлни йўқотдим-ку.

ЧУЛПОН

* * *

Адашдим дашт аро, чорлов —
Товушлардан дарак йўқдир,
Мадор битди, на идроку
На хушлардан дарак йўқдир.
Бу дашти Карбаломи ё —
Тирикликдан қилиб огоҳ —
На бир оҳу чопиб ўтгай,
На қушлардан дарак йўқдир.
Жаҳоним шу жаҳон бўлса,
Не фарқи бор аърофатдан,
Жаҳаннам қопқаси чорлар,
Биҳишлардан дарак йўқдир.
Китоблар, Сизда қасдим бор:
Дедингиз: «Бахт — муҳаббатда»,
Муҳаббат менга ажратган
Улушлардан дарак йўқдир.
Ўқиб сизни, нукул тушда
Қуёш қафимда чакнардир,
Умидимни сароб этган,
У тушлардан дарак йўқдир.
Китоб дер: «Не гуноҳ менда,
Агар пажмурда руҳингда
Баайни Отабек, Анвар,
Енишлардан дарак йўқдир?!
Самандар, қанча жон уздим,
Мурод тожини кийгум деб,
Китобда севганим Раъно,
Кумушлардан дарак йўқдир.
«Муҳаббатнинг саройи кенг
Экан йўлни йўқотдим-ку»
Хаётдан тондиму ишкдан
Тонишлардан дарак йўқдир...

Музейдаги қилич

Гилофим чанг босди,
Тигим босди занг,
Хивичдай кичраяр бу қилич жуссам.
Кирар тушларимга адолатли жанг,
Издошинг йўқмиди дунёда, Рустам?!

Пўлат қалқонларни айлардим абгор,
Бугун емирмоқда тор шиша тобут.
Қопқонга тушган шер пашшаларга
хор —
Бўлгандай томирда нотавон сукут.

Бир пайт мени кўрса,
Жонин ҳовучлаб,
Қалима ке. тирган одамлар бугун —
Қилични қиличмас,
Буюм ҳисоблаб,
Завқли томошадан диллари мамнун.

«Қўлингни теккизма!» ёзувин ўқиб,
Моховдан кўрққандек қилишар ҳазар.
Шиша тўсиннимас,
Музейин бузиб —
Чиқардим, бир кафтдан тафт туйсам
агар.

Қиймалаб ташлардим,
Эрк топган заҳот,
Мени буюм, деб, қайд этган дафтарни.
Жангда синмай,
Қинда чиримоқ иснод,
Согиндим қасосда ёнган кафтларни...

* * *

Қариган дарахтга сўйлоқ тишларин
Суқаркан,
Тиржайиб, ўйлайди арра:
«Шунча мева бериб...
Оқибат шуми?...»
Ўчоқ даҳшатидан титрар бечора...

«Емон яшамадим, —
Хўрсинар дарахт, —
Хаётни беиллат ўтказдим...
Алҳол —
Ўлсам ҳам,
Беозор кулашим керак:
Зарбимдан синмасин бирор ниҳол...»

Дастурхон устидаги ўйлар

— Чойнак,
Тўрга ўтиб олибсан?
Эъвоздасан бунча,
Пиёла?...
Нонинг бунча хушбўй,
Дастурхон?
Баркаш,
Меванг бунча тилёра?

— Қорайибсан бунчалар,
Қумғон?
Афтинг нечун бужмайган,
Ўчоқ?
Лабинг нега яра,
Тандиржон?
Бунча ҳорғин ҳарсиллайсан,
Бор?

ҚУЁШ ТУРКУМИГА САЁХАТ

Кимда ким қуёш туркуми бўйлаб саёҳат қилишни истаса марҳамат, ГДЖ-даги Унтерзименген қиш-

лоғига ташриф буюрсин. У ерда қуёш туркумининг 850 милён марта кичрайтирилган нусхаси барпо этилди. Ушбу нусхада улкан ёритқичимизнинг ўлчами кўндалангига 163 сантиметрни ташкил қилувчи мис зўлдирдан иборат. Ундан 69 метр узоқликда Миррих (Меркурий) сайёраси жойлашган. Зухро юлдузи билан Қуёш ўртасидаги масофа 126 метрга тенг. Курраи заминимиз қуёшдан 176 метр узоқликда жойлашган, унинг ҳажми атиги 15 миллиметрли зўлдиричадан иборат. Қуёшдан энг

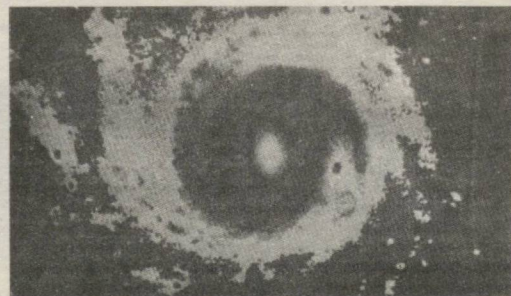
олисида турувчи сайёра Плутонгача бўлган масофа 7 қақиримни ташкил этади.

ЯНГИ ГАЛАКТИКА МУБОРАК!

Америконинг Ҳовой оролларида ўрнатилган ҳайбатли «Кек» телескопи орқали «Эн-жи-си 1232» деб ном берилган олис бир галактиканинг аниқ тасвири олинди. У бизнинг она сайёрамиздан 65 миллион ёруғлик йил масофа-

да жойлашган экан. Қаранг-а! Баъзан биз бу ажиб оламда ёлғиз ўзи-

мизгина истиқомат қилсак керак, деган ўй билан қорар эканмиз-да-а!

САНОАТНИНГ «ҚОРА НОНИ»

Металлургиясиз халқ ҳўжалиги-ни юксалтириш мушкул масала. Чунки унинг асосий тармоқларидан бири — саноатнинг қон томири металлургиядир.

Эҳтиёжларимизнинг пала-партиш суратда қондиришга қилинган ҳаракат йиллар ўтиб салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. Бу албатта саноат хомашўларининг табиий захиралари чекланганлиги билан боғлиқдир. Шунинг учун хомашўларни камроқ қазиб олган ҳолда улардан самаралироқ фойдаланиш, пўлат ишлаб чиқаришни мароми билан амалга ошириш керак. Бунинг учун захираларимиздан тежаб-тергаб фойдаланиш билан баровар суратда иккиламчи металлдан фойдаланишни ҳам оқилона йўлга қўйиш зарур бўлади.

Иккиламчи металл қора металлургиянинг энг зарур ашёвий манбаи ҳисобланади. Мамлакатимизда ҳар иккинчи пўлат тоннаси ана шу манбаа ҳиссасига тўғри келади. Иккиламчи металлдан фойдаланиш йилга 3,7 миллиард сўмни тежаб қолиши мумкин.

Айни пайтда йил давомида мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган металлнинг 20 фоиздан ортиғи исроф қилинаётир. Бундан халқ ҳўжалиги катта миқдорда моддий зарар кўраяпти. Мавжуд имкониятлардан фойдаланмаслик сабабли Челябинск, Бекобод ва бошқа йирик металлургия корхоналари, домна печлари тўхтаб қолаяпти. Металл тақчиллиги ва ундан самарали фойдаланилмаётганлигининг аниқ ва ноаниқ сабаблари бор албатта. Энг асосий сабаби айнан қишлоқ ҳўжалиги жамоаларида тўппаниб қолган яроқсиз техникаларнинг қайта ишлаб чиқариш, (Вторчермет) корхоналарига топширилмаётганидир. Деярли барча ҳўжаликларнинг далаларида, техника қароргоҳларида занглаб ётган механизмларнинг қолдиқларини кўриш мумкин. Бу ҳўжасизликнинг моҳияти кўп жиҳатдан моддий маблағ билан боғлиқ. Чунки ҳўжаликларнинг ишдан чиққан яроқсиз техникалари тўғридан-тўғри қайта ишлаганга топширилмайди. Уни топшириш учун аввало темир тер-сакларни қирқиб бўлакларга бўлиши, металллик турига қараб ажратиши ва ҳаказо майда ва оғир ишларни бажариш керак. Масалан: 6 мм қалинликдаги металл парчалари алоҳида, ўта ўтга чидамли

металлар алоҳида топширилади. Ҳўжалик давлат ўлчамчи бўйича иккиламчи металлни тайёрлади ҳам дейлик. Уни 30—40 қақирим баъзан ундан ҳам узоқда жойлашган металл қабул қилиш корхоналарга топшириш иккинчи муаммони келтириб чиқаради.

Энди бу жараёни моддий жиҳатини таҳлил қилайлик. Ҳўжалик топширган металл учун тоннасига ўртача 25 сўм олади. Лекин бир тонна иккиламчи металлни тайёрлаб қайта ишловга топшириш ҳўжаликка 45—50 сўмга тушади. Шунинг учун улар яроқсиз металлни топширишдан кўра кўмиб юборишни афзал кўришади. Иккиламчи металлни топширишни тўғри йўлга қўйиш учун аввало металлни қайта ишлайдиган корхонанинг фаолиятини янгидан ташкил этиш керак. Бунинг учун иккиламчи металлни қабул қилиш таянч корхоналарига зарур транспорт, металлни қирқувчи мосламалар, кўтарма юк кранлари ажратиш керак. Улар бевосита ўзлари ҳўжаликлардан яроқсиз техникани олиб келиб, иккиламчи хомашў сифатида заводларга юборишлари лозим.

Шунингдек тайёр техника воситаларини мuddатидан олдин яроқсиз металлга айлантирмаслик йўлларини ҳам ўйлаш зарур. Маълумки, кўпгина ҳўжаликларда қишлоқ ҳўжалик техникалари очиқ ҳавода сақланади. Жамоа мулкани эҳтиёт қилмайдиган раҳбарлар ҳозир ҳам топилиб турибди. Масалан, Паст Дарғом ноҳияси «Москва» жамоа ҳўжалигида қишлоқ ҳўжалик техникалари қор ва ёмғирда сақланмоқда. Техникалар учун ёпиқ бинолар қурилмаган. Ноҳиянинг «Тараққиёт» («Прогресс») давлат ҳўжалигида ҳам худди ана шундай аҳвол.

Чироқчи ноҳиясидаги аҳвол ҳам жуда ачинарли. Ноҳия ҳўжаликлариди «Темир тоғ»лар мавжуд десак хато қилмаймиз. Уларни йиғиб давлатга топширадиган шу кунгача бир мard чиқмаганига ҳайронсан. Бундай манзаралар меҳнаткашларнинг тер тўкиб топган маблағларини кўкка совиришдан ўзга нарса эмас. Шундай ҳўжалик раҳбарлари, ўз эли, халқи меҳнатини қадрла-масликлари учун, уларнинг маблағига келган мавжуд техника, асбоб-ускуналарига панарок, қўлайроқ жой қурдиришлари ҳаёлларига келмагандан сўнг металл «тоғ»лари барпо этилаверади.

Маъмуржон ҚИЁМОВ

Муаллиф суратлари

Темир-терсак уюмлари... (Паст Дарғом)

Ўзбекистон тупроғидан қазиб олиб кетилаётган маъданлар ҳақида кўп гапирилади-ю, аммо ҳеч ким аниқ маълумотларни билмайди, билганлар эса уни ниҳоятда сир сақлайдилар...

Шундоққина биқинимиздаги Зарафшон воҳасида жойлашган улкан корхоналарда юз бераётган воқеалардан ҳеч кимнинг хабари бўлмаслиги тайин. Чунки у ерга зог ҳам учиб кира олмайди. Ҳўш, нега шундай? Кимдан ва нима учун бу корхоналар бунчалик муҳофаза қилинади? У ерда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳақидаги маълумотларнинг сир тутилишига сабаб нима?

«Комсомольская правда» рўзмасининг 1990 йил 24 ноябрдаги сонидида чоп этилган Д. Мишин билан В. Прокопенконинг «Чего-чего, а золота хватает...» сарлавҳали мақоласини ўқисангиз Ўзбекистоннинг улкан олтин конларидан бири Зарафшон маъданлари қисмати ҳақида қисман тасаввурга эга бўласиз...

Ўзбек ерининг олтини

Қизилқумдаги Мурунтоғ тилла қони совет даврида шимолий кенгликларда олтин изловчилар бошдан кечирган саргузаштларсиз қўлга киритилди. Тўғриси айтиш керак, бунинг учун анча меҳнат сарфланди. Бор куч саҳро қаршиқлиқларини енгишга қаратилди, холос.

1961 йил. «Партия продаси ва халқнинг қўли билан бу ерда Зарафшон шахри бунёд этилади». Шаҳарга ташриф буюрган меҳмонлар — йўловчилар ҳадсиз саҳронинг қоқ белига ўрнатилган ёдгорликда зухуриин топган ана шу жумлалар матнини ўқиб ҳайратдан ёқаларини ушлайдилар. Ахир шахар ва тилла ажратиб оладиган завод аристонларнинг қўл кучи билан қуриб фойдаланишга топширилган-да! Шу боис «Халқ» норози бўлган кўринади. Иккинчи шундай бир ёдгорлик лавҳа-тахтасидан «қўли билан» деган сўз олиб ташланган.

«Партия продаси... ва халқ...» сўзлари қолган, холос. Дарвоқе, бу ердаги тўққиз қаватли биноларни ҳақиқатдан ҳам бунёдкорлар сидқидилдан, мустаҳкам қилиб қурганлар. Зарафшон уч мар-та қаттиқ зилзилани бошдан кечирган бўлса ҳам зарар кўрмади.

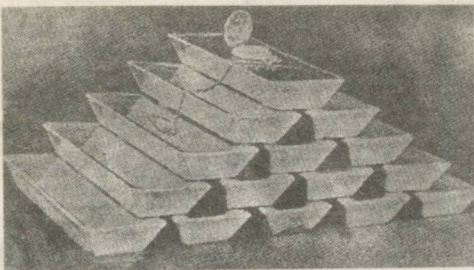
...1967 йилнинг март ойида биринчи зилзила — Мурунтоғда юз берган кучли портлаш натижасида қўл султонлари — туялар тум-тарақай бўлиб қочиб кетдилар. 1969 йилнинг июл ойига келиб эса заводда биринчи олтин қўй-маси тайёрланди.

Бугунги кунга келиб бу ердаги олтин ҳавзаси сатҳи 4x2 километр, чуқурлиги 400 метрдан зиёд улкан гирдобни эслатади. Ҳайбатли экскаватор ва юз тонналик «БелАЗ»лар юқоридан қу-затилса қишлоқ учун емиш қи-дириб, изғиб юрган ғаламис чу-молиларга ўхшаб кетади.

23 йил бадалида бу ердан 500 миллион кубга яқин маъдан хомашўси қазиб олиб кетилди. Ундан қанча олтин олинди экан?

Атомэнергосаноати вазирлиги, Молия ва Давлат муҳофазаси (Гохран) бу ҳақдаги маълумотларни ниҳоятда сир сақлайдилар. Ёлғиз шу нарса маълумки, кейинги йилларда тиллага нисбатан давлат буюртмаси анча оширилди. Айни пайтда Зарафшон СССР ғазнасига жуда йирик миқдорда ўз олтинларини «армуғон» қи-лаяпти. Мутахасссларнинг ҳисоб-китобица, Мурунтоғдаги маъ-дан захираси тахминан 2042 йил-гача етади. Завод ўзи учун сарф-ланган бир миллиард сўмни иш-га туширилгандан сўнг икки йил-даёқ оқлаганди.

Бу корхонани неча киши қў-риқлашини аниқ ҳеч ким бил-майди.

Бу олтин
қўймаларнинг
қиймати
тахминан
45 миллион
сўмга
тенг келди...

— Агар биз буни айтсак, — жавоб беришдан қочди Марказий руда бошқармаси (ЦРУ-МРБ) директори Г. А. Прохоренко (сўзларнинг дабдабали қисқартмасига аҳамият беринг — ЦРУ (МРБ) маъмурий бинодаги эшикларнинг бирида «ЦРУ парткоми» деган ёзув ҳам бор) — эртасигаёқ бу ерга олтинларни ўлжа қилиб олиш учун ҳарбий соқчилар учиб келишади, уларнинг миқдори бу ердагиларникидан ҳам ошқича бўлади, албатта.

Завод жуда ҳам қаттиқ қўриқланади. Унинг хилват бурчаклари худди — ҳақиқий ДОТ ларни эслатади. Тиш-тирноғларига ҳам қуроқланган, хавотирли гуруҳ кўз олдимизда киприк қоқмасдан пайдо бўлдилар.

Ҳар эҳтимолга қарши рўпарамиздаги соқчилар зобити ортиқча ҳар қандай ҳаракатга ҳарбийлар қарши ҳаракат билан жавоб беришга тайёригини таъкидлади.

Заводнинг тилла юраги — «Тайёр маҳсулотлар сақланадиган цех» деб ёзилган уйча уч қатор тиконли сим билан ўраб қўйилган. Кириш йўлаги битта. Албатта қоровул билан. Изимиздан ҳам пешонамиздан ҳам кўрсатув камералари орқали кузатишмоқда. Ёнимизда тартиб-интизом назоратчиси — кўзлари ўйнаб турадиган тажрибали бошлик.

Бу ерга ЦРУ директори ва тармоқларнинг бир неча бошлқларидан бошқа ҳеч ким ўз қиймида киритилмайди (Албатта бизларга русхат беришди). Ишчилар учун иккитадан қийим ечиш хоналари мавжуд. Улар ишгач ва ишдан кейин ана шу ечиниш хоналарида қийимларини алмаштиришади. Уларнинг оралигида махсус — қуролли соқчилар турадиган текширув бўлими жойлашган. Ишдан қайтаётганлар бизнинг назаримизда бу ерда таҳқирли назоратларни бошдан кечиришади. Дастлаб соқчлари махсус тароқланади, оғзи чайилади, шир яланғоч ойна қаршисига ўтиради. Бу ерда аёлларни ҳам аямайди. Ана шу жараёнларнинг ҳаммаси қўлида металл излайдиган ускунаси бор назоратчилар иштирокида кечади.

Айтишларича, бу ердан олтиннинг гардини ҳам олиб чиқиб кетиб бўлмас экан. Йўқ, хоналарга бир-бирини кузатиш учун утдан одам киритилгани учун ҳам эмас, асло. Олтинни кўрганда васвасга тушиб қолмайдиган, совуққон одамлар бу ерда ишлаш учун махсус сараланади. Оддий арралар билан ўн икки килограммлик олтин ёмбисини арра-

лайдиган бундай одамнинг руҳияти қандай бўлишини тасаввур ҳам қилиш қийин.

Дарвоқе, бу ерда ишлатилган қийим-кечак, арра, оёқ қийим чўткалари, ҳатто ҳаммом лўнги-ларига ҳам шу ернинг ўзидаёқ ёқиб юборилади.

Зарафшон — бой шаҳар. Мамлакатнинг турли бурчагидан мутахассислар ойлик маошига 1,6 коэффциентли устама, бундан ташқари Атомэнергосаноат ва-зирлиги йўли билан бериладиган имтиёзли таъминотлар ва Осиё бозорларининг мўъжизакор неъматлари учун ҳам бу ерга жон-жон деб келишади. Бир ҳафта бурун марказдаги бўм-бўш магазин пештахталарига ўрганиб қолган назаримиз тасаввуримиздан ҳам кўтарила бошлаган нарсаларга тушиб, ҳайратландик. Биз ишониб-ишонмай шаҳардаги як-каю ягона универмагда юмшоқ-кина уй жиҳозлари — мебеллар, музлаттичларни кўлимиз билан ушлаб кўришга муяссар бўлдик, венгер сервизларини тўйиб томоша қилдик, ҳамроҳларимиздан бири ҳатто ҳайратидан ҳайқариб юборди, ахир магазинда гўшт майдалагич чанг босиб ётганида... Бу ҳол олтин шаҳрига қуролсиз ҳужум қилиш билан баробар эди. Маҳаллий халқ бизга: «Сизларнинг Москва-ларингизда нималар бўлаяпти ўзи?» дегандек ачинишиб қарашарди.

Аммо кейинги кунларда у ердаги ишчилар ҳам норози бўлиб юришибди. Сотувга чиқарилаётган маҳсулотлар ҳам худди олтин каби сирли равишда қаёқларгадир — Москва томонларга гойиб бўлиб қолмоқда.

— Сизлар бизга кўмак беришларингиз керак, — дейди ЦРУ директори Геннадий Алексеевич. — 15 та «БелАЗ» ни икки йилдан бери ололмаймиз, бу ҳақда марказдагиларга айтинг. Ахир биз давлат буюртмаларини ошиғи билан бажариб келаяпмиз!

Биз мамлакатта олий белгили валюта олтинларини етказиб берайпмиз! Бутуниттифоқ Вази-рлар Кенгаши томонидан бизнинг заводимиз учун янги техникалар ажратишга кўрсатма берилган, аммо ваъда қилинган машиналар эса ҳамон йўқ. Мана шу ваздан биз 300 килограмм олтин-ни етказиб бера олмаёпмиз.

— Эҳ, Геннадий Алексеевич! Биз-ку айтимиз-а! Бу-сиз ҳам СССР Вази-рлар Кенгаши, ҳатто ундан ҳам юқориқадгиларнинг ўзлари қилдеккина кўмакка зор бўлиб ўтиришибди-ку!..

У. ХАЙРУЛЛАЕВ
таржимаси

Нусрат АБДУСАЛОМ

Ғам юки

Шубҳасиз эзгай одамни бўлса қайғу-ғам юки, Ғам юкини энгай албат яхши сўз-малҳам юки.

Ғамни энгил дема асло бўлса ҳам осон кўчар, Барги гулни ҳам букаркан қатраи шабнам юки.

Мен йироқман қайғулардан деб керилма, ўйламай, Гоҳида босгай одамни улфату ҳамдам юки.

Кимки бефарзанд эса қайғу чекар фарзанд тилаб, Билки, фарзанд кўргач они бўлмагай лек кам юки.

Ғамсиз одам бўлмагай бил, бу жаҳон сахнида ҳеч, Ҳар бир инсон елкасида бор экан олам юки.

Ғам юки босгач одамни ерда юргай ноилож, Балки ерни тарк этарда бўлмаса одам юки.

Дейдилар ғамнинг юки меҳнат ила энгиллашар, Ғамни энгмоқликка, Нусрат, қолмади шубҳам юки.

Инсон улуг

Кўп улуг неъмат жаҳонда ул биридир жон улуг, Бу ширин жонга баробар жон каби жонон улуг.

Жон чекиб жононга етсанг бахт мушаррафдир ^{сенга,} Файзга тўлгай хонадонинг, бўлгай у остон улуг.

Оила-рўзғор муқаддас, чунки пинҳон унда сир, Бўлса ошкор сирлари кўп бўлмагай осмон улуг. Орузу армон яшардир ҳар кўнгилнинг кунжида Етсанг орузга улугдир, етмасанг армон улуг.

Яхши неъматларни доим сақлашар меҳмонга деб, Бу таомилдир қадимий ҳар нафас меҳмон улуг.

Бир ўғил фарзанд кўриб қўйдим Улугбек номини, Чунки ота-оналар-чун қиз билан ўғлон улуг.

Ахли донишлар дегай: инсон — ҳаёт гултожидир, Шул сабаб оламад, Нусрат, баркамол инсон улуг.

Бахт юлдузи

Порлагай бахт юлдузидек тунда осмон юлдузи, Қурди ошён ул фалакда дерлар инсон юлдузи. Чикса юлдузлар чарақлаб дилда барқ ургай умид, Келса мос деб юлдузимга шўхи жонон юлдузи. Сайлаган ёр юлдузига балки, ҳайрондир боқиб, Гоҳи ошкор осмонда, гоҳи пинҳон юлдузи. Кўкдаги панжум нисори нега лолдир, ё улар Ахли ишқ кўкида қотган мангу армон юлдузи. Субҳидам боксин нигорим энг ёруғ юлдузгаким, Мен каби кўмсаб жамолин қикди чўлпон юлдузи. Юлдузим юлдузларини васфида туздиғи газал, Бу газал, Нусрат, ажабмас, бўлса девон юлдузи.

Андижон

Юсуфжон қизик Шакаржонов Марғилон кўчасини тўлдириб, шоғирдларини, муҳлисларини бошлаб бормоқда эди. Юсуфжон қизик қўшилган давра тўйхонага, сайилхонага айланганини биласиз. Яъни бутун бир тўйхона, бутун сайилхона Марғилон жонига роҳат бўлиб таралмоқда эди. Кулги-шодиёна, жўшхуруш, илхом даражасида — авжда парвоз қилиб яшайди. Аммо ҳар қандай авж инсон қалби орқали ўтади ва ўз асл маъносига эришади...

Юсуфжон қизик тўхтади. Ҳамма у назар ташлаган томонга бир кишидек ялт этиб бурилиб қаради. Бир бола девор тагида туپроқ ўйнаб ўтирган эди. У гўё бу дунёда эмас, узоқ-узоқларда, ўйин иклимида, эртақлар оламида эди. Бир неча дақиқа меҳр билан кузатиб турди-да, кулгилар сардори болага қараб, кўлини кўксига қўйиб, ним таъзим билан:

— Ассалому алайкум, — деди.

Инсон меҳридан кучли оҳанграбо, қаҳридан зўр акс — ўзидан итқитиб ташловчи

қилади». «Онасини кўриб қизини ол». Яъни халқ оиладаги ахлоқий ҳамда нафосат тарбиясига алоҳида диққатни қаратади.

Оила — жамиятнинг узвий бир бўлаги. Оила, ҳар бир одам кўзга кўринмас тон иллари билан жамиятга боғланган. Чинакам ахлоқий кадрият, асл эстетик бойлик умуминсоний муштаракликка эга. Широқнинг, Тўмариснинг, Алломишининг, Гўрўғлининг, Гилгамеш, Одиссей, Кирил Лир, Ҳамлет, Отелло, Анна Каренина каби адабий қаҳрамонларнинг, Маҳмуд Тўробий, Темури Малек ёки Минин билан Пожарский сингари тарихий шахслар — миллий қаҳрамонларнинг фазилатлари инсонийликка қувват бахш этади. Маънавият томирлари қирқилмаган жойда ахлоқий инсон туб ёзади. Маънавият-сизлик эса манкуртликни тугдиради. Маънавиятсизликнинг урчитувчиси-чи? Зулм. Маҳмуд Қошғарий: «Зулм эшикдан кирса, инсоф туйнукдан чиқар», деган мақолни келтиради («Девону луготит турк», II жилд, 25-бет). Инсоф — ахлоқий тушунча. Демак, зулм амал қилган муҳитда ахлоқ бузилишларга, айнишларга дучор бўлади. Айни пайт-

лабдир. Ўз хатти-ҳаракатини ихтиёрий тарзда амалга оширмаган, таъзиқ остида гайришуурий ҳолда ёмон ёки яхши ишга қўл урган одам ахлоқдан жавобгар ҳисобланиши мумкинми? Ф. Достоевский: «Гўзаллик дунёни қутқаради», деган эди. Энди дунё гўзаллиқни қутқариши керак бўлиб қолди.

Туркий мифологиянинг барча намуналари, «Авесто», «Широқ» ҳамда «Тўмарис» афсоналари, «Гўрўғли» достонлари, «Алломиш», эртақлар, қўшиқлар, мақоллар, «Ўғузнома»ю «Мухаббатнома», Ўрхун-Энасой битиклари, «Қутадғу билиг»у «Девону луготит турк», «Хамса»ю «Лисон ут-тайр», «Бобурнома»ю «Шайбонийнома»... хуллас, туркий — эски ўзбек — ўзбек маънавий ғазнасини жаҳоний хазиналар билан қиёбласангиз, улар ўзак тамойил — умминининг моя нуқтаи назаридан уйғун эканликларига ишонч ҳосил қиласиз. Аммо Шарқ, хусусан Урта Осиё муҳитида вужудга келган ва амал қилган фалсафа, этика, эстетика — бир қанча зарбадот олимларимизнинг илмий фаолияти натижаларини эсда тутган ҳолда айтишимиз керакки, — ҳозиргача ўзи-

Муҳаммадали ҚУШМОҚОВ

АХЛОҚ ТАРБИЯСИ

қувват йўқ. Салом кучи болани эртақлар Торикистони — ерости мамлакатидан воқеаликка қайтариб чиқди. У бир муддат гарангисиб турди, кейин, барча ўзига синчков тикилиб турганлигини кўриб, бор гапни тушунди. Шошиб қолиб:

— Ваалайкум ассалом, — деди. Сўнг бирдан юзига қизил урди, шитоб ўрнидан турди, уст-бошини одоб билан — бу ёқдагиларнинг кўнглига оғир ботмайдиган бир нозик ҳаракат билан қокди, ўнг кўлини кўксига қўйиб, тавозе билан:

— Ассалому алайкум! — деди.

Юсуфжон қизик алик олди, болани олқадди. Шундан кейин ўз йўлида давом этди. Йўлда ҳамроҳларидан бири:

— Уста, нима учун бурни оқиб ўтирган бир болага салом бердингиз? Сизни кўрганда, не сотлар отдан тушиб келиб қўлингизни олади-ку? — деб сўради.

— Кишининг ёши бири-биридан катта-кичик бўлиши мумкин, лекин руҳи баравар бўлади. Салом ҳар бир одамнинг бир-бири олдидеги қарзидир. Мен болага салом берган бўлсам, асакам кетгани йўқ. Қайтаганга, иззатим ошди. Шу, ёши кўртрак, лекин руҳи улуг азиз энди умр бўйи одамга қараб талпинади, биринчи бўлиб салом беришга интилади. Ҳар бир одам бошқа учун бир мактаб бўлсагина халқнинг кўрган кунни ёруғ бўлади.

Барҳаёт Юсуфжон қизикнинг ўша саломия айтган ҳикматли гапи ахлоқий тарбия ҳамиша халқимизнинг диққат марказида турганини кўрсатади. Халқнинг ахлоқий таълимоти хулқда, муомалада, урф-одат ва маросимлари, анъаналари, орғазки ва ёзма адабиёт, ижтимоий онининг ҳамма шаклларида ўз мумассасини топади. «Девону луготит турк»да: «Эл қалди тору қалмас» — «Шаҳар ташланар, расми ташланмас» (II жилд, 32-бет) деган мақол бор. Бу мақолда инсон ҳаётининг моддий жиҳатида кўра маънавий жиҳатига эътибор берилаётгани бежиз эмас. Маънавият инсон ҳаётининг охиёбат бўлоқидир. Шу бўлоқ қурса, инсонийлик ҳам ўз асл қиёфасини йўқотади.

Инсонийлик илдиқлари тўғрисида ўйлаганда ахлоқ ва нафосатни, бу илдиқлар пойдор бўлишига қамқолашувчи ахлоқий тарбияни ва нафосат (эстетик) тарбиясини унутиш мумкин эмас. «Қуш уясиди кўрганини

да илғор, халқчил ахлоқ — табиий ва мантиқий равишда — зулмга, гайриахлоқийликка қарши куч сифатида майдонга чиқади. Ахлоқий фазилатлар ҳар бир халқнинг амалиётида зоҳир бўлади. Ахлоқий этиқод — ахлоқийликнинг гўлжого халқнинг зулмга қарши, адолат, ҳақиқат, озошлик йўлидаги курашларининг табиий ҳосиласи тарзида бунёдга келади. Бу ноҳий инсоний-ижтимоий ҳодиса миллат маънавий бирлигини келтириб чиқарувчи, наинки миллатнинг, балки миллатлар, эллар ва элатларнинг яқдрилигини ҳосил қилувчи жавҳарлардан бири сифатида айниқса қадрлидир. Халқ ҳаракатларининг, миллий озошлик кўзголдларининг, инқилобларнинг ғалабаси ёки мағлубияти унинг иштирокчилари етакчиларининг ахлоқий этиқоди бутунлиги ёки қалбакилиги билан боғлиқ. Бир афгон эртагида бунга ибратли мисол бор: асл одам бўлман, деган бир киши шайтон билан тўқнашиб қолади ва уни енгади. Шайтон: «Мени ўлдирмасанг, ҳар кунни ёстигинг тагига фалонча тилла қўйиб кетаман», дейди. Ҳақиқи одам бойликка учиб, бу шартга рози бўлади. Шайтон маълум вақтгача ваъдасига вафо қилади, лекин, барибир, охирида шартни бузади — қадамини узади. Эртақ қаҳрамонининг жазаваси тутиб, бебурд шайтонни ахтариб йўлга тушади. Изаляганини учратган... бу сафар қурби етмайди, енгилди. «Ўтган гал ҳақ учун майдонга кирдинг — ютдинг, энди, имонингни сотиб, Пул деб курашга тушдинг — ютқаздинг», дейди шайтон. Энг юксак ахлоқий фазилатлар, чунончи Ватан севгиси ахлоқий этиқод сарвашмаларидан ҳисобланади. Ёзувчи Мирмуҳсиннинг «Темури Малек» романи персонажларидан бири — раққоса Нигина образини эслайлик. Нигина умрининг шами Ватандан олисда сўнади. Ҳаётининг сўнгги дақиқаларида Ватан севгиси раққосага улуг руҳ бахш этади. У ўзининг бутун бойлигини, ўз шахсининг узвийтига, гўёки эт билан тирмонка айланиб кетган тақинчоқларини ҳам Ватан озошлиги учун курашда фойдаланишларини учун инъом этади. Бу ахлоқий кўтарилиш Нигина образининг инсоний образини оширади, тугаётган шам бир порлаб, сўнг ўчгани каби, бу раққоса ҳам кўз ўнгингизда нурли бир қиёфада яшаб қолади.

Ахлоқ ва эркинлик уйғунлиги ҳаётий та-

нинг ҳаётий, муносиб илмий-назарий талқинини топлангича йўқ. Бизнинг олимларимиз бўйида оврупопарастлик нуқтаи назарининг илмий жиҳатдан нотўғрилигини жаҳон қулоқ соладиган тарзда далиллаб бериш қарзи турибди. Биз Бехзодни Шарқ Рафаэли деб, Улугбекни Шарқ Коперникни деб, Умар Хайём-олимини Ньютон деб қадрлашга ҳаракат қиламиз. Ахир, бу тарихийлик нуқтаи назаридан хато — тескари фикрлаш эмасми? Нивеллирдан қараш эмасми? Бу валломатлар турли асрларнинг, турлича муҳитнинг намоёндалари-ку? Маъмур ижодкорлар дунёга келган ва камолга етган муҳит руҳини белгиллаган мавжуд ижтимоий босқич ёки ишлаб чиқариш усули масаласини олиб кўрайлик. Бизда маъмур муаммоларга чинакам тарихий, диалектик муносабат етишмайди. Мутахассисларимиз Шарқ феодализмнинг ўзига хос қонуниятларини, К. Маркс уқтирган осёна ишлаб чиқариш усулининг хусусиятларини илмий теран кашф этиб улғурмадилар. «Мадор ҳам оғиздан, хусн ҳам оғиздан». Бехзод ёки Рафаэлла мадор, ижодига хусн бахш этган жиҳатларни эътиборга олмай, улар даҳолари маъносига етиб бўлмайди. Ижтимоий босқичларни Шарқ ва Ғарб нуқтаи назаридан, ҳар бир минтақа ёки мамлакат нуқтаи назаридан ўрганиш эҳтиёжи тугилгани ҳеч кимга сир эмас. Бу масаланинг илмий ечилиши Шарқ ва Ғарб маънавий бойликларини одилона талқин қилишга йўл очади. Ана шунда улуг Гегель Шарқ фалсафасини биринчи бўлиб жаҳоний узвийатда ўрганишга қарамай, Шарқ санъатини оврупопарастларча баҳолаганининг сири — хатосининг илди-зи очилади. Тўғри, фалсафада, адабиётшуносликда, санъатшуносликда ва бошқа соҳаларда оврупопарастликнинг маълум қарашларига зарба берилган, тўғри фикрлар илгари сурилган асарлар йилдан-йилга кўпайиб бормоқда. Бу эса Шарқ, хусусан Урта Осиё, яна ҳам тўғрироғи, Туркистон, жумладан Ўзбекистон ижтимоий ва маънавий ҳаётининг бутун тарихини ёрқин ифодалаб бериш майллари анъаналарга айланаётганлигини кўрсатади. Илмий таваққулнинг ушбу йўналиши чуқурлашувига бадий таваққур ижобий таъсир қилаётганлигини ҳам айтиб ўтиш керак. Кейинги йилларда яратилган «Меъмор», «Темури Малек» (Мирмуҳсин),

«Улугбек хазинаси», «Кўхна дунё» (О. Екубов), «Бобур», «Авлодлар довои» (П. Қодиров) тарихий романларини, истёдод билан ёзилган бир қанча шеърий асарларни эслаб ўтиш жоиз. Ўзбекистон ижтимоий онги найкамалагининг барча ранглари уйғунликда маънавий тарихимизни ва бугунимизни ҳам ботинан, ҳам зоҳиран равшан ва тўла-тўқис тарзда ёритиб беришга сафарбар этилган. Ўзбекистон ССР Олий Советининг иккинчи сессияси 1990 йил 20 июн куни қабул қилган тарихий ҳужжат — «Мустақиллик Декларацияси» руҳи ва моҳияти шундай деб айтишга асос беради.

Аммо, оврупопарастлик нуқтаи назарини илмий ҳиждатдан инкор ва бартараф этиш ягона вазифа эмас.

Кун тартибда ҳукмрон мафкура вужудга келтирган вулгар-социологик қарашларнинг бутун бир қурилмасини илмий нуқтаи назардан фош қилиш, унинг асоратларини тугатиш, маънавий муҳикаси бутун гузаллиги ва қудратини намойён қилган ҳолда янграши учун имконият яратиш масаласи ҳам турибди. Ҳа, инсоннинг маънавий дунё-

ларнинг жуда кўпи ёзиб олинмади, бунинг ўрнига, улар замонавий мавзуда термалар, дostonлар тўқишга сафарбар этилдилар. Ватандошлар уруши, коллективлаштириш, қулоқларга қарши кураш, очлик, қатагон йилларида анъана занжирининг кўзанақлари узила борди. Достончилик мактаблари дарёларининг оқавалари қолди. Адабий муҳитларнинг булоқлари қарийб сўнди. Навоийхонликлар, бедилхонликлар барҳам топди. Ёзувчилар, композиторлар, rassomлар ва бошқа ижодкорларнинг жамоатчилик уюшмалари мафкурвий яккахокимлик, социалистик реализм методи негизда иш олиб бориб, синфийлик нуқтаи назари умуминсонийлик ва миллийлик мазмунини «босиб кетди». Ахлоқий булоқлар кўзи беркилди.

Синфлар ўртасидаги кураш албатта бири иккинчисини емириш билан ниҳояланади, шу ҳолдагина янги сифат ўзгариши рўй беради, деб ҳисобладик. Бизнинг ҳаётимизда зўрлик қонуний мақом касб этди. Қатагон йилларида миллатнинг, халқнинг ва партиянинг энг муносиб фарзандлари қирилди.

Маънавий соҳадаги зўрликлар динга қар-

хос зўрлик кўрсатмаслик этикасининг амалий ифодаси. Зўрлик кўрсатмаслик — ҳар қандай зўрликка керакли радду бадални бериш, ахлоқий эркинликини таъминлаш дегани ҳамдир. Афсуски, тарбиявий ишларимизда маҳаллаларнинг маънавий-ахлоқий тажрибасига қарийб назар-писанд билан қарама-яппиз. Ваҳоланки, минбар сўзи миллий ҳаёт тарзи, урф-одат, маросим, шу маънавий иқлимда туғилаётган, яшаётган, ўлаётган одам сўзининг пайравига айланмас экан, кулги ҳам, йиги ҳам ҳосил қила олмайди — маънавий сарчасида сифатида амал қилмайди, ҳавойи гапчилига қолаверади — бир қулоқдан кириб иккинчи қулоқдан, мабодо, иккала қулоқдан ҳам кирса, оғиздан чиқиб кетаверади.

Синфийлик амри, пролетариат диктатураси номии остида иш кўрган маъмурий-буйруқбозлик диктатураси анъанавий ахлоқий тарбия имкониятларидан фойдаланишни назарда тутмади, балки ўз ички ва ташқи мухолифларига қарши қатагонни, қамокни, қатлни... маъжул билди. Мафкурвий яккахокимлик йўл-йўриги негизда жамоатчи-

— ОДАМ ТАРБИЯСИ

си симфониядир. Уни сталинчилар, брежневчилар қатагон қилдилар. Мафкура назорати остидаги барча соҳалар ҳукмрон сиёсий қарашнинг дастёрлари бўлиб қолди. «Ким биз билан бўлмаса, у — бизга душман» деган, синфий курашнинг кучайиб бориши ҳақидаги «таълимот»лар совуқ шамоли азим халқ дарахтининг гулларини беармон тўқди. Қадимдан шоирлар, файласуфлар, санъаткорлар халқнинг йўлбошчилари, давлат бошлиқларининг маслаҳатчилари бўлиб келган эдилар. Эндилликда улар умумпартиявий ишнинг винтчалари, «халқнинг хизматкори» сифатида иш кўрадиган бўлдилар. Мана шу шароитда ахлоқ ҳам миллатни, халқни, умуман жамиятни ичдан нурлантириб, йўллаб турувчи кучдан ижрочи «даража»сига туширилди. Ахлоқ жамоат фикрини уйғутувчи, керак бўлса бунёд, керак бўлса ғорат қиладиган ижтимоий ҳодисадир. Бироқ у ўзининг «янги мавқеи»да бу мўъжизавий қобилиятдан ҳам маҳрум бўлди. Миллатлар, халқлар энг асл фарзандлари киргин қилинганда чапак чалиб турганларининг, уларнинг қўлини боғлашга ўзлари ёрдамлашиб турганларининг сабаби шу ердадир балки?

Янги авлод расо бўлиб етишмоғи учун жамият ахлоқан баркамол бўлмоғи лозим. Бунинг учун ижтимоий, руҳий, миллий, умуминсоний ва ҳоказо ворисийлик талаб этилади. Мамлакатимизда, жумҳуриятимизда — инкилобдан сўнг — маънавий ҳаётда сидирғасига қизил рангни жорий этиш ҳодисаси рўй берди. Дин қатагон қилинди, классик адабиёт ва санъат намуналари «талаб» ва яқранг қилиб, ўз яратилган даврининг ижтимоий, сиёсий, диний, фалсафий, эстетик, ахлоқий муҳитидан узиб олинган, қисқартирилган ва таҳрир этилган ҳолда жамоатчиликка тақдим қилинди, урф-одатлар, маросимлар, байрамлар чекланди. Бутун бир эстетик система сифатида асрлар давомида раванқ топган Наврўз қисматини эслаш мумкин. Ахир, бу нарсалар миллатнинг, халқнинг жон-қонига она сути билан бирга сингиб кетган маънавий бойликлар эди. Улардан жудо бўлиш — ўзликдан жудо бўлиш эди. Шунинг учун ўзбек аёллари: «Наврўзимизни қайтаринлар!» деб талаб қилишгани тарихдан маълум. Ўзбек бахшчилари ҳофизасидаги анъанавий дoston-

ши курашда айниқса «ёркин» намойён бўлди. 1932-1937 йиллар худого қарши беш йиллик деб эълон қилинди. Динга қарши кураш яҳудийларнинг синагогаларини, христианларнинг черковларини, мусулмонларнинг маҷитларини бузиш билан қўшилиб кетди. Эски илмдан боҳабар кишилар таъқиб остига олинди, қадимий китоблар гулханларда ёқилди.

Расмий мафкура инсонларнинг бахт-саодати ҳақида сўзлади, аслида инсон ҳақ-хуқуқлари топталди: букаламунлик ижтимоий ҳодисага айланди.. — маънавий қашшоқлик, ахлоқий бузилиш учун шарт-шароит юзага келди.

Кишиларнинг энг оддий, ҳаётий манфатларини ҳам эътиборга олмадик. Чунончи, жумҳуриятимизнинг катта шаҳарларида миллий ҳаёт тарзини, табиий иқлим талабларини ҳисобга олмайдиган темир-бетон гуруткути уйлар қурилди. Қадимий маҳалаларнинг биргаликдаги яхши тўйи, ёмон азаси бор, яъни руҳан яқдил аҳолиси турли замонавий мавзелар бўйлаб тарикдай сочилиб кетди. Аввалги маҳаллаларга хос миллий ҳаёт тарзи, руҳий иқлим «осмон-ўпар уйлар»нинг қаватлариор, турли миллатга мансуб қўшиларнинг кўп вақт салом-алиқдан нарига ўтмайдиган муомалалариор кумта синган наҳрдай увол бўла бошлади. «Бир боланинг отаси етти маҳалла» деган мақол ҳикмати пучга чиқди. Инсоний муносабатлар жўш урмаса, ахлоқий муносабатларнинг силласи қуриydi. Топшент сингари азим кентларнинг қоқ киндигида жойлашган жуда кўп маҳаллалар замона зайл билан шаҳар четларида сурилиб чиқиб қолишди. Лекин ўзларининг анъаналарини, урф-одатларини, маросимларини баъзи бир мафкуравий тадбирлар, йўл-йўриқлар таъйини остида унуттишмади, балки қатъият билан давом эттиришди. Азанинг миллий маросимлари, Наврўз шодибоналари мафкуравий, маъмурий таъъийб остида олинганида ҳам, маҳаллалар, қишлоқлар — миллий ҳаёт тарзи ўз табиий ўзанида оқаётган муҳитлар бу ноқўя аралашувга бўйинсунмади, ҳалқимини, сумаларини пиширди — заққини сурди, дафн маросимларини анъанага айланган иззат-икром билан ўтказди — қайғусини миллий, инсоний йўсунда ифодалади. Бу жуда ибратли ҳодиса. Халққа

лик фикри шакллантирилди: афкори омма бир қулоққонга тушди. Омманинг йўлбошчилари даражасига кўтарилган арбоблар устидан ўтказилган — театрлаштирилган суд жараёналарига нисбатан норозилик ёки раддия бериш ҳодисаларининг бир сабаби, эктимол, шундадир... Халқ кўнглидаги норозиликлар беихтиёр, тасоҳифий равишда юзга чиқарди. Онам раҳматли бир воқеани кўп эслардилар.

«Очарчилик йиллари уйини бузиб, арақи тўсинларини бир қафт донга алмашган одамлар бўлди, бир ҳовуч бугдойга боласини сотган кишиларни ҳам учратдик.

Уша, осмон — йироқ, ер — қаттиқ бўлган йилда, бир вақтлар Кўқонни латиф деб аталган шаҳар кўчасида бир тўсинни эшагига судратиб кетаётган бечорани кўрдим. У ҳадеб шангиллаб худони сўкар эди. Бир мўйсифид:

— Эй, осий бўласиз... Нега худони сўка-сиз? — деди.

— Э, худосиниям... — деб яна сўкинди ҳалиги одам. — Худолиги қолдими? Уям Сталинга сотилиб, ҳамтовоқ бўлиб олди.

Бу гапни эшитган одамлар бир зумда ҳар томонга тирқираб кетди. Кўчада эшагига тўсин судратиб, шангиллаб худони сўкиб кетаётган ҳалиги кишидан бошқа ҳеч ким — зог ҳам қолмади».

Албатта, бўлаётган ахлоқий воқеаларга халқнинг ҳаққоний баҳоси турли шаклларида ўз ифодасини топар эди. С. М. Киров ўлимига бағишлаб тўқилган рус халқ кўшигида ҳам бунинг зухурини кўришимиз мумкин:

Ах, оғурчки-помидорчки,
Сталин Кирова уби в коридорчике.
(Қаранг: «ЛГ», 27.06.90 № 26, 12-бет)

Лекин булар, барибир, оддий онг савиясидаги — миллий ахлоқий дастур даражасига кўтарилмаган ҳодисалар... Умуман, кишиларнинг ахлоқий кўзи шапқўрга айланган, ахлоқий онги хиралашган эди. Олий раҳбарият доираси ҳам бу жараёндан четда қолмаган. Шунинг учун Сталинга қарши чиқишлар яқка тартибда содир бўлди, кўп миллатли улуг бир мамлакат ўзининг ёруғ юлдузларини ҳимоя қилиш, сақлаб қолиш ўрнига, уларни бирма-бир ўчираётган ахлоқсиз бир шахсин «халқлар отаси» сифа-

тида шарафлади. Сталин қирғинларининг ноинсоний, ноахлоқий ҳоқиқатини ҳам, миқёсини ҳам англаш имкониятидан маҳрум бўлган одамлар боз устига яна алданар: тарғибот-ташвиқотлар таъсирида, ўзини мамлакатнинг, давлатнинг, еру сувнинг, жамики маънавий бойлиқларнинг чинакам эгаси деб ҳис қилардилар. Катта Фарғона қилиннинг қирқ беш кунда қазилиши каби илҳомий ҳодисаларни, халқ ахлоқий этиқодининг қуни туққан ҳашарларини мана шу андазада ўрганиш, ахлоқ ижтимоий жиҳатдан шартланган бўлса ҳам, унинг нотекис тараққий этиши мумкинлигини, нисбатан муваққил тарада намён бўлиш имкониятларини, ҳавойи, лекин ҳақ деб қабул қилинган ахлоқий идеални қамрагани ҳолда, фавқуллоҳда ахлоқий ҳодисаларни ҳосил қилиш салоҳиятини илмий тадқиқ қилиш жумҳурият файласуфлари, ахлоқшунослари бўйнида қара бўлиб турибди.

Демак, биз, Катта Фарғона қилиннинг қазилиши, совет халқи немис фашизми ва япон милитаризми устидан қозонган ғалабаси каби ноёб ва истисно воқеаларни этибордан четда қолдирмаганимиз ҳолда, умуман айтишимиз мумкинки, мавжуд маъмурий-буйруқбозлик системаси ҳукмронлиги остида мамлакатимиз халқларининг маънавий газиса чўғи пасайиб борди. Ахлоқий этиқод даражасидаги яқдиллик бўлмаган ерда, йиллар ўтган сари қуввати ва қадри ошадиган бунёдкорлик юзага келмайди, бир куннинг нафси абадиятнинг ризқини қияди.

Сталин шахсига сизиниш билан биргаликда, партияга, улуг оға деб таърифланадиган халққа сизиниш одати юзага келтирилди. Узоққа бормай, УзССР гимнининг тахриридан аввалги — асл нусхасини эслаш мумкин. (Тўғри, ҳозирги ҳолатида ҳам зикр этилган сизинишлар яққол билиниб туради). Мана шундай ғайритабиий — илоҳий бир муносабат оқибатида, жуда кўп ахлоқий иллатлар — ичувчилик, жамоат жойларида ўзини беҳаё тутишлар — қучоқлашиб юришлар, ўпишишлар ва ҳоказолар оммалашди. Ишчи кучларини тинимсиз равишда ташқаридан олиб келишлар эвазига, туб аҳоли маълум жумҳуриятлар, мухтор жумҳуриятлар, пойтахтлар, катта шаҳарларда озчилик бўлиб қолди. Бир тилинган амалда Иттифоқ тилига айланиши ва қардош миллий тилларнинг ўз уйида етим ҳолига тушуши ҳам кишиларнинг маъна-ахлоқан силласи қуришига олиб келди.

Оқибатда пайдо бўлган ахлоқий лоқайдлик яхшиликка олиб боргани йўқ, албатта. Деҳқон ерни ўз қўли билан заҳарлади — ўзининг — меҳнаткашнинг қўллари билан она заминини нобуд қилаётган қўзи кўр, қўлоги кар маъмуриятчиларнинг жаъосини бермади. Ўзининг, хотинининг, болаларининг устидан заҳар қуюётган тайёраларга, — ҳеч йўқса кесак отиб, — пўписа қилмади. Ишчининг деҳқонликдан ўзар ўқи қолмади, инқилобий фазилатларини унутгандек бўлиб қолди. Иқтисодий, экологик фалокатлар қуриш келди... Зиёлилар қўлга ўрганди. Гап орасида қимдиб кетиш исёнкорликка тенглашди.

Кишилардаги ахлоқий лоқайдлик яхши-

лиқнинг қарахталашуви, ёмонлиқнинг зўрайиб кетишига олиб келди. Ахлоқ бисотидаги яхшиликнинг, адолатнинг чуқурроқ томир ёйишига ёрдам берадиган жазолар унутилди. Асл одами «сотган» ўғлини оқ қилган ота-она, бузуқлик қилиб қўлга тушган аёл ёки эркакни юзига қозонкуя суртиб хайдаган маҳалла, ўғирлик устида ушланган бетавфиқни эпакка терс миндириб сазойи қилган қишлоқ, Сталин қирғинлари субвобисидда турган маънавий қотилларни тошбўрон этиб қувлаган шаҳарлар... қаҳида ҳеч нарса қулоққа чалинмайди. Биз асосан қонунга суянамиз, дейишлари мумкин. Лекин қонуннинг равон юришига таъсир ўтказадиган қудратли кучлардан бири — ахлоқдир. Мўқимийнинг «Виктор» устидан қаҳқаҳаси суддан аввал чиқарилган одил ҳукм, илгор ахлоқий ҳодиса...

Яланғоч суддан тоймас. Маънавий-ахлоқий қашшоқлик ўта оташин, бесабар, яғмогар бўлади. Бу қора кучга қарши қудрат баркамол ахлоқда мавжуд. Баркамол ахлоқ ўзининг нуфузи, инсоний оҳанрабо, инсондаги абадий ташналиқни — фаолиятга ташналиқни қондирувчи маънавий булоқлардан бири эканлиги, одам боласини тарбия востасида юксакларга қўтара олиш фазилати билан ахлоқий қашшоқлиқни енга билади. Инсоният ўз фарзандларини маънавий бузғунлик гирдобига ташлаб қўйиб, уларнинг манкуртларга айланишини тамошо қилиб ўтириши мумкин эмас. Бунинг учун эса ахлоқий мухитни фаоллаштириш, унда ҳосил бўлган биқиклик, турғунликка барҳам бериш жоиз. Шу соғломлаштириш ва қамолга етказиш жараёнидаги ахлоқий тарбиянинг муваққил босқа ҳеч нарса билан алмаштириб бўлмайди. Биз эса ахлоққа, ахлоқий тарбияга узоқ йиллар мобайнида етарли этиборни қаратмадик.

Академик Д. С. Лихачев «Маънавиятсизликнинг ҳаммакорлиги» («Агрессивность бездуховности», «ЛГ», 30.05.90 № 22) деган мақоласида шундай деб ёзади: «Қўпчилик: «Авал халқнинг қорнини тўйгазиш, ундан кейин маданият ҳақида ғамхўрлик қилиш керак», деб ўқтиради. Ана шунинг оқибатида маданиятга нисбатан «қолганини бериш принципи» қўлланиладиган бўлди. Бизнинг барча ташвишларимиз ва ажратган молиявий маблағларимиз рўйхатида маданият энг охириги ўринда туради. Холбуки, иқтисод ҳам, техника ҳам, фан ҳам хусусан ҳар бир кишининг, умуман эса жамиятнинг ички маданиятига боғлиқдир. Аҳолининг энг оддий ҳалоллиги иқтисод тараққиётининг гаровидир. «Борлиқ онгни белгилайди» деган — вулгарларча тушуниладиган қоида бизга жуда кўп зарар етказди. Охириқабатда, балки, шундай ҳамдир. Аммо жуда кўп муайян вазиятларда ўзгаришлар қилиш заруриятини англаб етиш — айни онг халқ турмушидаги ўзгаришларни ўз орқасидан эргаштиради. Мабодо умумала маданияти бўлмаса, жамиятда ҳеч қандай иқтисодий қонунлар амал қилмайди. Техника савқи табиий (интуитив) талаб қилади, савқи табиийни эса ихтирочининг, лойиҳачининг маданияти яратеди».

Умуман, кишиларнинг ахлоқан лоқайд-

лашгани ижтимоий адолатсизлик, давлат мулкни талон-тарож қилиш, порахўрлик, ошна-оғайнинггарчилик, ҳўжасизлик ва ҳоказо иллатлар томир ёйиши учун имкон туғдирди. Ахлоқийликнинг ҳолсизланиши инсонийлик ўзининг энг қамеб қобилиятларини йўқотишига олиб боради. Ҳар бир воқеа-ҳодисада, ҳеч шубҳасиз, жамиятнинг инсонийлик моҳияти ва даражаси акс этади. Мамлакатимизда рўй бераётган: ўзини келтириб чиқарган моҳиятга кўра, ижтимоий-иқтисодий қийинчиликларни, маъмурий-буйруқбозлик системасини бартараф қилишга қаратилган саъй-ҳаракатлар кўп ҳолларда бузилган, асл мазмунини таниб бўлмайдиган бир аҳволга солган шаклларда намён бўлиши ҳам шунини кўрсатмайди? Тоғли Қорабўғ, Боку, Фарғона, Бўка, Душанбе, Фрунзе, Ўш фожиялари, умуман тарбиянинг, жумладан, ахлоқий ва эстетик тарбиянинг — бу сўзининг туб маъносиди — йўқлиги учун ҳам шу қаҳар номатлуб йўсунда — хунрезликлар, ваҳшийликларга қоришқ тарада рўй берди.

Инсоннинг жисмоний кучлари ҳам, маънавий кучлари ҳам муайян бир шаклда фаолиятга айланади. Ижтимоий ёки маънавий адолатсизликка нисбатан «инқилобий оппозиция» (Ф. Энгельс ибораси) албатта шаклланади. Зилзила асоратини тугатиш учун Арманистонга бутун мамлакатимиз ва жаҳон халқлари берган ёрдам, Оролни асраб қолиш Қўмитаси ишлари Иттифоқ ва дунё миқёсидаги нуфузли ҳаракатга айлانгани, меҳр-шафқатни барқарор қилиш йўлидаги саъй-ҳаракатларнинг ва босқа ижобий ҳодисаларнинг қувватга кириб бораётгани шундан далолат беради. Бинобарин, халқ меҳри ҳам, қаҳри ҳам дарёдир. Бир оққан дарё яна оқади. Яъни кишилар ахлоқан яна кучга тўладилар, мавжуд ахлоқий лоқайдликни, турғунлиқни енгадилар; Ватанимиз ва жаҳон миқёсида кечаётган жараён ҳам шундай деб ҳисоблашга даъват этмоқда.

Езининг чилласи, айни чопчоқ Қўкон атрофларини сайр қилиб, Ўқчидан Яқкатут томонга энг келмоқда эдик. Мен анчадан буён кўрмаган нарсамни — толлар, тераклар, ўрикларга белгилли жойларда осиб қўйилган пақирларни кўрдим. Бу пақирларда тоғу тошларнинг бутун қувватини олиб келаётган, минг дардга дармон оқсувлар тинитиб қўйилган. Хоҳлаган йўловчи тўхтаб, бу сувдан қонгунча ичиб, салқинлаб кетиши мумкин...

Яқкатутдан Яйпанга қараб бурилиш жойига келдик. Одамларнинг елкасида, қизил баҳмал паранжи ёпилган бир тобут лопиллаб келар эди. Ҳамма машиналар йўл четига ўтиб тўхтаб бошладилар. Ешу қари югуриб бориб, тобутни елкасига олар эди... Бирон йўловчи, бирон хайдовчи, йўл четигаги идораларнинг биронта ходими, аҳолининг ҳеч бирови бу савобдан бенасиб қолмади. Салом қанчаллик қарз ва фарз бўлса, одамни охириги манзилга иззат-икром билан қуза-тиш ҳам шунчалик қарз ва фарздир, балки қадри саломдан ҳам зиёдадир...

Бутун умр йўли бундай ахлоқий қадриятлардан нурланиб турган халқнинг маънавий офтоби албатта чарақлайди.

Динозаврларнинг қирилиб кетишига нима сабаб бўлган, деган савол ҳамма бирдай қизиқтиради.

Юкатан (Мексика) ярим ороли ҳудудида кузатиш ишларини олиб бораётган олимлар Ер юзидида энг улкан, айлана сатҳи 177 километр келадиган ботиқликка дуч келдилар. Бу чуқурлик 65 миллион йил илгари сайёрамизга фалак жисми — астероиднинг келиб урилишидан ҳосил бўлган экан. Олимларнинг таъкидлашларича, ушбу

кучли тўқнашув Ер юзидидаги динозаврларнинг қирилиб кетишига сабаб бўлган.

Бунгача ҳам 1980 йилда Нобель мукофоти номзоди Луис Альварес ва унинг ўғли Вальтер Ер юзидида 75 фойз тирик жонзот сайёрамизга осмон жисмлари — астероидлар келиб урилиши натижасида қирилиб бошлаган, деган гоҳи биринчи бўлиб илгари сургандилар. Шундан сўнг бу мавзуга бағишланиб 2 мингдан зиёд илмий иш яратилди.

Юкатан ярим оролидан топилган бу улкан чуқурлик уларнинг қарашларини тасдиқловчи янги бир далилдир.

МУШТАРИЙ-ДАГИ ҲОДИСА

Амриқонинг «Хаббл» фазовий тадқиқот телекўзгуси тасаввурга сигмайдиган ҳодиса — Муштарий (Сатурн) сайёрасида кўтарилган даҳшатли бў-

рон пайти акс эттирилган суратни ерга узатди. Қуйида уни кўриб турибсиз.

Навоий Луи Арагон паёрифта

Таниқли фаранг адиби, Халқлар ўртасида тинчликни мустаҳкамлаш халқро Ленин мукофоти лауреати, Жаҳон Тинчлик кенгашининг аъзоси Луи Арагон (1897 — 1982) кўпмиллатли совет адабиётининг ҳам яқин дўсти эди.

А. Фадеев, С. Айний, М. Аветов каби совет ёзувчилари билан дўст тутинган Арагон ўз ватани Францияда совет адабиётини тарғиб ва таржима этишда ҳам катта хизмат қилди. Бевоусита унинг раҳнамолиги ва иштирокида бир қатор совет адаблари асарлари фаранг тилида нашр этилди. Айни пайтда у М. Аветовнинг «Абай», С. Айнийнинг «Судхўнинг ўлими», «Бухоро» каби китобларига сўзбоши ёзди ёхуд муҳаррирлик қилди. Арагоннинг 1955 йилда Париждаги «Деноёл» нашриётида босилиб чиққан «Совет адабиёти» («Литератор советтик») монографияси эса, кўпмиллатли совет адабиётини фарангистонлик илм аҳлига янада чуқурроқ таништирувчи қимматли манба бўлиб қолди.

Луи Арагон «Совет адабиёти» китобини ёзганига қадар бир неча бор Иттифоқимизда бўлган, халқ ҳаёти билан яқиндан танишган, кўпмиллатли совет адабиётининг тараққиёт йўлини синчковлик билан кузатиб борган ва у ҳақда қатор мақолалар эълон қилган эди. Адиб 1954 йили Совет ёзувчиларининг II съездида иштирок этиб, нутқ сўзлайди, адабиётимиз вакиллари билан ижодий суҳбатда бўлади. Ватанига қайтган, ўзининг юқоридаги китобини ёзади.

«Совет адабиёти» китобининг бир қанча боблари Иттифоқимизда яшовчи халқларнинг миллий адабиётлари талқинига бағишланган. Ҳар бир миллий адабиёт, у ёки бу ёзувчи ижоди ҳақида фикр юритаркан, муаллиф даставвал шу халқнинг ўтмиш ва бугунги турмуш тарзи ҳусусида ҳам тўхта-

лади, кенг маълумот бериб ўтади. Фаранг танқидчиси Жан Фревил сўзи билан айтганда: «Арагон бу китоби билан фарангизабон халқларга ҳали маълум бўлмаган бир қатор миллат ва элатлар юртига эшик очиб берди». Китобнинг 95 — 97-саҳифаларидан ўрин олган «Навоий» номли мақола ҳам ўқувчининг диққатини ўзига жалб қилади.

«Ўзбекистон ҳақида гап кетганда, — деб ёзади мақола бошида муаллиф, — беихтиёр бу ўлканинг Алишер Навоий юрти эканлиги ёдимизга тушади. Бу жумҳурият бугун пахта макони, пойтахти Тошкент эса боғу роғларга кон шаҳардир. Навоий яшаган даврда бу ерлар, биз «Темурланг» атагувчи буюк саркарда Амир Темур империясининг бир қисми эди».

Луи Арагон Навоий яшаган даврда Урта Осиё иқлимида ҳали теурийлар сулоласи ҳўки сургани, Самарқанд ва Ҳирот шаҳарларида илму фан, адабиёт ва санъат тараққий қилиб, шоир улардан баҳраманд бўлганлигини алоҳида таъкидлайди. Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди ҳақида аниқ маълумотларни келтираркан, Арагон проф. Е. Э. Бертельснинг «Навоий» монографиясидан, Ойбек ва Ф. Фуломнинг шоир ҳақидаги мақолаларидан фойдаланганини ҳам қайд қилиб ўтган.

«Алишер Навоий...» — деб ёзади Арагон, — Саъдий ва Фаридиддин Аттор шеърияти, айниқса, XII асрда яшаб ижод этган озарбойжон шоири Низомий Ганжавий ижоди изидан бориб, унинг «Ҳамса»си аъёнларини давом эттирганини ҳам таъкидлаб ўтиш ўринлидир. Ҳудди шу ҳўли фаранг ўрта аср адабиётидан то Ренессанс (уйғон)ш дaвpигача, яъни Кpитийн ду Тpуадан (XII асp) то Пьер Ронсаргача (XVI асp) бўлган адиблар ижодида ҳам кузатиш мумкин».

Арагон Алишер Навоийнинг ва-

зир лавозимида эл-юрт фаровонлиги, халқ осийшталлиги йўлидаги хизматларига таъриф бериб ёзади: «Навоий бадавлат бўлишига қарамай, вазир амалида адолатпарвар, ўз халқининг истаги ва талабини қондиришга интилган шахс эди. Тўғриси, уни том маънодаги демократ адиб деб бўлмайди. Бироқ у замонасининг тараққийпарвар кишиси бўлган ва гўзалликини, илму маърифатни, шеъриятни, санъатни жуда қадрлаган. Шу фазилатлари билан ҳам, у Ренессанс даври гуманистларига жуда яқин туради». Ваҳоланки, Арагон таърифлаганидек, ғарб ренессанси адабиёти вакиллари Рабле, Сервантес, Шекспирлар ҳам ўз дунёқараши билан демократ идеалларга яқин турган, улар ижодида замонасининг энг илгор гоёлари тараннум этилган. Бас, шундай экан, шарқ уйғонши адабиётининг улуг вакили Алишер Навоий ижодий мероси ғарб ренессанси адабиётининг яловбардори буюк Шекспирниқидан қолишмайди, салоҳиятда у билан тенгма-тенгдир.

Бу фикри Арагон ҳам ўз китобида қўллаб-қувватлаган. У ёзади: «Навоий адабий мероси асрлар

оша халқ қалбида яшаб келди ва яшамоқда. Бугунги кунда Чирчиқ воҳасининг гўзал боғларида, Самарқанд ва Бухоро пахтажорларида, Хоразм ва Аму бўйларида, боғ-роғларга бурканган Фарғона диёрида Навоий номини ҳурмат билан тилга олишади. Бугун у Пушкин ва Шевченко билан қадрдон, Низомий ва Руставели каби классиклар қаторида туради, унинг асарлари «Калевала» ва «Игорь жангномаси» дostonларидек севиб ўқилади. Навоий жаҳон шоирлари давраида ўз ғазалларини бор овоз билан ўқимоқда. Замонамизнинг машҳур шоирлари — чилилик Неруда, прагаллик Незвал, кубалик Гильен, испаниялик Алберти, филaдeлфиялик Лоуэфеллс, туркиялик Нозим Ҳикмат унга таъзим қилиб турибдилар».

XX аср ғарб адабиётининг таниқли сиймоларидан бири Луи Арагоннинг Алишер Навоий ижоди ҳусусидаги фикрлари буюк шоир меросининг жаҳон адабиётида тутган мавқеини белгилловчи юксак баҳодир.

Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ,
СамДД фаранг филологияси
кафедрасининг доценти.

БАЛАНД ВА ПАСТ ИЙРОҚ ВА ЯҚИН...ОЙ

Самоват оламида нима-лар кечаётгани билан ким қизикмайди, дейсиз? Ҳатто Ер билан Ой оралиғидаги масофани биламиз — тахминан 384400 километр. Ҳақиқатдан ҳам аниқ ўлчам йўқ. Ойнинг айланма ҳаракат йўли думалоқ эмас — эллипс яъни тухум шаклидадир. Ой ҳаракатланиши давомиде ерга гоҳ яқинлашиб (перигей), гоҳ узоқлашиб (апогей) туради. Яқинлашганида масофа 363296 километр, йироқлашганида 405504 километрни ташкил этади.

Юқорида келтирилган рақамлар аниқ ўлчам эмас, улар ҳаракатланиш давомиде янада ўзгариб туради. Ҳар 206 (аниқроғи 205,9) суткадан кейин Ойнинг катта ўқи Кўёш томонга сурилади. Шундай пайтларда Кўёш тортиш кучининг даражаси катталлиги натижасида Ойнинг

йироқлашиши энг олис нуқтага етади.

Аксинча, Ойнинг катта ўқи йўналиши Кўёш билан тўғри-бурчак (квадрат) ҳосил қилса, Ойнинг тортилиши энг яқин нуқтага етади.

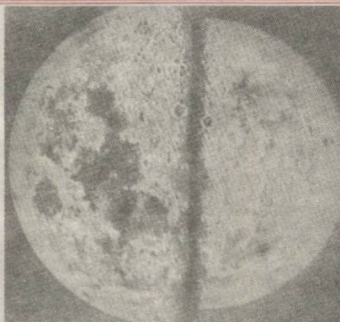
Осмон жисмларининг бундай ҳаракатланишини қадимда — Гиппарх ва Птоломейлар ҳам кузатишган. Аммо энг тўғри илмий маълумотни фақат Исаак Ньютонгина бера олган. Яқинда белгиялик мунажжим. Ж. Мейнос замонавий ҳисоблаш техникаси ёрдамида Ер билан Ой оралиғидаги масофа маълум даврларда қандай бўлганлигини чамалаб чиқди. Ҳисоб-китоблар шуни кўрсатдики, 1750 йилдан 1215 йилгача Ой ерга яқинлашганда оралиқ масофа 356480 километрни ташкил этади. Бу яқинлашув 15 марта содир бўлади. Яна шунча марта Ой Ердан 406700 километр узоқлашади. Ер билан Ой оралиғидаги энг қисқа масофа 1912 йил 4 февралда ҳисобга олинган. (356.

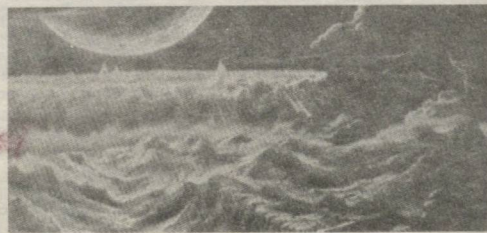
375 км) энг олис масофа (406.720 км) эса 2125 йилда қайд этилади.

Хуллас Ой билан Ер оралиғидаги ўзига хос борди-келди ҳали кўп тадқиқотларга сабаб бўлади.

Суратларда: чех раскоми Пашек Ер билан Ой ўртасидаги масофа 2 миллиард йил аввал қандай ҳолатда бўлганлигини ўз асарида шундай ифодалаган. Уша даврда Ой ердан атиги ер айланасининг уч марта узунлиги масофада бўлган.

Америка фазовий кема станцияси «Вояджер — 1» 11 миллион километр масофадан туриб Ой билан Ернинг жойлашувини суратга олди.

Бирлаштирилган бу икки сурат Ойнинг Ерга яқинлашганида (чапдан) ва йироқ (ўнгдан) олингандир.

АДОЛАТ ВА... ҲАЙКАЛЛАР

Оқилжон ҲУСАН

Бу дунёда ўзини росмана инсон санаган ҳар бир киши суясан арзийдиган битта сўз бор. У ҳам бўлса «Адолат» сўзидир. Ана шу сўзга амал қилган одамлар бор жойда ҳақиқат, иззат-ҳурмат, меҳр-оқибат, дўстлик-биродарлик барқарор бўлади. Адолат лат еган жойда эса, гина-қудурат, нохушлик, норозилик, ҳатто турли кўринишдаги ихтилофу жанжаллар ҳам келиб чиқмаверади.

Жумҳуриятимизда, жумладан пойтахтимиз Тошкентда қанақа ҳайкаллар мавжудлигини АДОЛАТ нуқтаи назари билан бир ров кўздан кечирайлик. Зеро, ҳайкаллар ҳам бадний санъатнинг алоҳида қирраси сифатида ҳар бир жумҳурият ёхуд ҳар бир халқнинг маданий ривожланиш даражасини, онги-шуурини, миллий ғурурини акс эттирувчи аломатлардан биридир.

Тошкентда қанча ҳайкал бор? Уларда кимлар ва қандай муҳим воқеалар акс этган? Бу ҳайкалларнинг бадний ижроси ва мазмунини ҳозирги кун талабларига жавоб бераоладими? Ҳайкалларни яратиш ва тиклашда меъёрга эътибор берилганми? Бу саволларга лўнда — бир оғиз гап билан жавоб бериш қийин. Шу боисдан айрим мулоҳазаларни ўртага ташлашни жоиз деб биламиз.

Аввало пойтахтимиз ва унинг ёни-верига ҳайкалларни ҳаёлан кўздан кечирайлик... Ленин, Карл Маркс, Дзержинский, Калинин, Фрунзе, Куйбишев, Оржоникидзе, Киров, Пушкин, Горький, Гоголь, Руставели... Яна Ибн Сино, Беруний, Хоразмий, Навоий, Акмал Икромов, Фурқат, Ҳамза, Охунбобоев, Ҳамид Олимжон... Ҳозирча ҳаёлга келгани шулар, мабодо қандайдир ҳайкал эсдан чиққан бўлса, узр сўрашга тайёрмиз.

Ҳўш, юқоридаги иккала рўйхатни Адолат юзасидан Ўзбекистон жумҳурияти тарихи, умуман юртимиз тарихи ва маданияти нуқтаи назаридан таққослаб кўрсак, меъёр бузилганлиги, номуносиблик яққол кўзга ташланиб қолмайдими? Улуғ-

бек билан Бобурга ҳайкал қўйиш нега ҳеч кимнинг эсига келмади шу чоққача? Лутфий, Огаҳий, Машраб, Муқимий ва Тўйчи Ҳофизларнинг сиймосини яратиш учун нега ҳеч ким бош қўшмапти? Абдулла Қодирий, М. Миршаропов, Чўлпон, Фитрат, Қори Ниёзий, Ҳабиб Абдуллаев, Аброр Ҳидоятлов, Уйғурларга ҳайкал қўйиш хусусида нега ҳеч қанақа тадбир йўқ?

Ҳайкал дегани одатда миллий қаҳрамонларга, халқ орасидан етишиб чиққан улуғ инсонларга, бутун умрини, куч-ғайратини ўз юрти учун бағишлаган арбобларга қўйилади. Кимга ва қайси муҳим тарихий воқеага ҳайкал яратишни ҳар бир жумҳуриятнинг ижодий ташкилотлари мутасадди маҳкамалар ёрдамида ҳал этишлари лозим. Аммо бу борада ҳам узоқ йиллар давомида маъмурий-буйруқбозлик билан иш юритилгани эндиликда кўзга яққол ташланиб қолмоқда. Акс ҳолда шу юрт ва халқ манфаати йўлида жон чеккан-жафо чеккан сиймолар четда қолиб, жумҳуриятимизга умуман қадами етмаган кишиларнинг ҳайкаллари қад кўтариб турармиди ушбу заминда! Бу ҳайкалларда акс этган сиймоларнинг айримлари «Ўзбекистон» ёки «Ўзбек» деган сўзларни умуман ҳаёлларига ҳам келтирмаганлар-ку! Еки етти ухлаб тушларига кирганимкан бу ўлка?

Тўғри, ўша сиймолар, айтилиқ, Пушкинми, Горькийми ёки Гоголми, бошқа бир зотми, ғоят улуғ инсонлардир, бунга шак-шубҳа йўқ. Бирок, ўз заминимизда етишиб чиққан қаҳрамонлару тарихий зотларни нари суриб қўйиб (бундан бошқача таърифлаш қийин ҳозирги манзарани), байналмилалчилик ниқоби остида ўзгаларга обида яратиш сохтакорлик эмасми? Аввало ўз қадрини билган одам ўзганинг қадрини билади. Ахир ўзига енг бўлолмаган одам қачон бировга эн бўлаолган!?

Одатда, қариндош-уруғлар, яқин ошна-оғайнилар бир-бирлари билан сўрашганларида: «Ўзимдан ор-

тиб сиздан хабар ололмаяпман», деган иборани ишлатадилар. Бу гапда катта ҳикмат бор. Аввал ўз рўзгорини эплаб олай, кейин бошқаларга қарашаман, дегани бўлади шу гап. Биз эса, ғоят сахий бўлиб кетганмиз, ўз рўзгоримизни эплаб олмасак ҳам бошқаларга ёрдам қўлимизни узатаверамиз. Бунақа сохтакорлик туфайли меъёр бузилади, адолат ва ҳақиқат лат ейди.

Пойтахтимиз Тошкентда турли воқеаларга бағишланган учта ҳайкал кўзга яққол ташланади: Халқлар дўстлиги саройи майдонидаги монументал обида, вокзал майдонидаги 14 комиссарга қўйилган эс-далиқ ва 1966 йилги Тошкент зилзilasини эслатиб турувчи Жасорат эсдалиги...

Энди ана шулардан биттаси — Тошкент комиссарларига қўйилган

Сураткаш Р. Нуриноев

Буюк аждоимиз Ал-Хоразмийга Тошкентда ўрнатилган ушбу ҳайкал сифатли материалдан яратилмаганлиги туфайли аллақачон илм-тешик ҳолига тушиб қолди.

эсдалик ҳайкал ҳусусида озгина мулоҳаза юритайлик... Сўнгги бир неча ўн йилликлар давомида Иттифоқимизнинг, жумладан Узбекистон жумҳуриятининг айрим олимлари Совет ҳокимиятини, Октябрь инқилобини қоралаб қалам тебратадиган чет эллик олимларга қарши курашиб келдилар. Мазкур курашининг мазмуни қуйдагича эди: чет эллик советшунослар, Октябрь инқилоби Урта Осиё минтақасига экспорт қилинган, яъни зўрлаб жорий қилинган, деб ёзишарди, бизнинг олимлар эса, йўқ, инқилоб бизга экспорт йўли билан келмаган, табиий равишда юз берган, дейишарди.

Майли, Урта Осиё жумҳуриялари ҳудудида инқилоб табиий равишда юз берган ҳам дейлик. Ундай ҳолатда нима учун Тошкентда юз берган инқилобнинг бошида турган 14 комиссарнинг бирор нафари маҳаллий халқ вакилларида эмас? Мантқиқ қаёқда қолди? Октябрь инқилобнинг бизнинг заминга экспорт қилингани ростмикин? Бордию, инқилоб табиий равишда юз берган, деб исбот қилиниши керак бўлса, 14 комиссар саногини лоақал 20 нафарга етказиб, масалан Низомиддин Хўжаев, Мирҳодиев, ака-ука Султонхўжаевларни тиркаб қўйиш мумкин эмасми?! Чамаси, Тошкент комиссарлари сиймоларини абадул абадга муҳрлаб қолдирмоқчи бўлган муаллифлар бир томонлама фикр юритиб, масаланинг иккинчи тарафини эсдан чиқариб қўйганлар. Натижада ҳудуди шу нуқтада ҳам адолат ва ҳақиқатга путур етган...

Шарқ халқлари тарихидан биламизки, мадрасалар ўтмишда маърифат масдаси бўлган. Бироқ, инқилобдан кейинги қатағонлик даврида Тошкентнинг қоқ марказидаги Бегларбег мадрасаси бузиб ташланди. Кўп ўтмай ҳудди ўша мадраса ўрнида М. И. Калининнинг ҳайкали қад қўтарди. Тошкентлик нуруний отахонлар: «Эҳ, афсус, жуда ажиб, бебаҳо ёдгорлик эди-да», дейишиб ҳалигача аттанглаб юридилар Бегларбег мадрасаси ҳақида гап кетганда. Хўш, Бутуниттифоқ оқсоқолига ёдгорлик ўрнатиш учун тарихий ва маданий аҳамиятга эга бўлган шу даражадаги қимматли обидани таг-туғи билан йўқотиш шартмиди?!

Бундан икки йилча муқаддам троллейбусда кетатуриб ёнимдаги нотаниш талаба йигитларнинг қуйдаги сўхбатларига беихтиёр гувоҳ бўлгандим.

— Буни қара-я, Низомий ҳам от миниб юришни яхши кўрган экан-да, — деди улардан бири.

— Бўлмасам-чи, — дея шеригининг фикрини қуваатлади иккинчи йигит, — Низомий Ганжавий ҳазратлари яхшигина чавандоз бўлганлар, ҳатто қилич-қалқон ҳам тақиб юрганлар... Эҳтимол, кўпқиларларда ҳам қатнашган бўлишлари мумкин...

Ҳудди шу гаплар айтилаётган маҳалда биз ўтирган троллейбус Низомий номидаги Тошкент педагогика илмгоҳи олдидagi доирани айланиб ўтаётган эди, ёнгинамизда саркарда Фрунзеннинг отга миндирилган ҳайкали қафдагидек қўриниб турарди. Мен ҳайрон бўлиб ёнимдаги йигитларга қўз ташладим, бу билан: «Наҳотки Низомий билан Фрунзеннинг фарқига бор-масаларингиз?» демоқчи бўлдим. Бироқ уларга бир нима дейиш жоиз эмаслигини дарҳол пайкадим. Чунки, юз-кўзларидан, мулоим жилмайишларидан маълум бўлдики, менинг нотаниш талаба ҳамроҳларим ҳамма нарсани билатубир киноя билан сўзлашаётган эканлар.

Холисано айтганда, ўша йигитларнинг киноялари бежиз эмасди. Қани айтинг-чи, Шарқнинг буюк мутафаккир шоирларидан бири, шеърятда хамсачилик анъанасининг отаси Низомий Ганжавийга қўйилган ҳайкал пойтахтимиз Тошкентнинг бирор бурчагида борми ўзи? Ҳеч бўлмаганда Низомий номидаги илмгоҳ олдидagi ўша майдончага шоирнинг ҳайкали ўрнатилса ярашиб турмасиди?! Бунинг устига саркарда Фрунзеннинг ўша ҳайкали, санъатшунослар тили билан айтганда, унчалик муваффақиятли чиққан обида эмас. Қилич-қалқон тақиб ҳарбу зарбга бораётган бундай сиймолар эндиликда шаҳримиз ҳуснига ярашаётгани ҳеч кимга сир эмас-ку!.. Ананироқ айтадиган бўлсак, барча халқлар жумладан, ўзбек халқи ҳам ўзигини таниётган, тарихимиз қайтадан кўриб чиқилаётган, ҳатто босмачиликка ҳозиргача бериб келинган баҳоларнинг ҳам ноҳослиги билиниб турган бир пайтда бу тарздаги «обидалар» фақат кўпчилиكنинг ғашига тегиши мумкин.

Холвани ҳоким ейдию, калтакни етим ейди, деган мақол гоҳо-гоҳо эсга тушиб туради. Яна, сув келтирган — хору зор, кўза синдирган — азиз, деган гап ҳам бор. Ҳар бир халқ бунақа ҳикматларни узоқ вақтлар давомида, ҳаётий тажрибалар синовидан ўтказиб яратди.

Саксонинчи йилларнинг ўрталарида, яъни Наврўз байрами зўрма-зўраки равишда Наабҳоҳор байрамга айлантирилаётган, улуғ аждодимиз Заҳриддин Муҳаммад

Бобурнинг номи кўчалар ва мактаблардан ўчирилаётган, «қонхўр Бобур» деган ташбеб бемалол ишлатилаётган, Алишер Навоийни улуғлаш ҳам шубҳа остида қолаётган бир маҳалда фазогир учувчи Владимир Жонибековга ҳайкал қўйилди. Тошкент метросининг Фазогирлар кенг қўчаси бекати ишга туширилиши муносабати билан шу иш амалга оширилди.

Владимир Жонибековни — Бўстонлик ноҳиясида туғилиб-ўсган фазогирни жумҳуриятимиз аҳолиси яхши билади. Миллати ўзбек ёки тожик бўлмаса ҳам, ҳар ҳолда, яхши-да, фахрланас қарзиди. Бироқ у кишининг ўзи туғилиб-ўсган Бўстонликда аллақанақа кимё заводи қурилишига жумҳурият вакили сифатида Москвада имзо чекканию, қанчадан-қанча ёзувчию олимларнинг атроф-муҳитни бузиши аниқ бўлган ўша қорхона қурилишини йўққа чиқариш учун ташвишу изтироб ила юз томонга югуриб-елганларини ҳам кўпчилик билади!

Халқимиз — жуда заковатли, ҳамиятли халқ, бундай «жузўйят қамчиликларни» ҳамиша кечириб келган ва бундан кейин ҳам кечириб юбораверса ажаб эмас. Шу сабабли Владимир Жонибековга ҳайкал ўрнатилишига ажабланмасак ҳам бўлади. Аммо ўша пайтдаги бошқа бир манзара кишини ўйга толдиради. Ҳудди ўша маҳалда — Жонибековга ҳайкал ўрнатилган ойиқуларига жумҳуриятимизга қорак аср давомида раҳбарлик қилган Шароф Рашидовнинг номини қора бўёқларда ёзишга тушдик. Кўчалардан, қорхоналардан унинг номи олиб ташланди, наشريётларда босилаётган китоблари таққа тўхтади. Яна бирмунча вақт ўтиб-ўтмай бу жамоат арбоби ва адибнинг юртида қад қўтарган ҳайкали кўпориб ташланди.

Бундай кампания ёки тадбирнинг инсонийлик одоб-ахлоқига сиғишмаслиги ҳусусида (ҳар ҳолда, вандализм дейиладими ёки, ўз иборамиз билан айтганда, арвоҳни қирқатириш, дейиладими), қачондир ўз баҳосини олса керак) сўзлаб ўтирмаймиз. Фақатгина шу муносабат билан жумҳуриятимиз жамоатчилиги ҳукмига битта савол ташламоқчиман:

— Қани, адолат юзасидан айтинглар-чи, жонажон Ўзбекистонимиз учун Владимир Жонибеков ким? Ҳар иккаласининг жумҳуриятимиз олдидagi хизматларини умуман таққослаб бўладими?!

Ҳайкаллар — ҳар бир халқнинг тарихини, маданиятини ёззослаб рамиш. Аммо бу борада жумҳу-

риятимизда жуда кам иш қилинган. Ҳа, ҳайкаллар жуда кам Ўзбекистон жумҳуриятининг шаҳар ва қишлоқларида. Борлари ҳам ё сифатсиз, маҳоратсиз ўрнатилган ёки дурустрофи ҳам ёззосда эмас.

Ҳудди ўша, юқорида айтиганимиздек, Наврўз байрами қатагон қилинган кезларда Чортоқ ноҳиясидаги Навоий номли жамоа ҳўжалигида вилот марказидан келган бир неча киши пайдо бўлди. Келганлар ҳўжалик раисига учрашдилар. «Навоийнинг ҳайкалини олиб кетамиз, топишириқ шундай», дедилар. «Қаердан келдингизлар?» деди раис. «Вилот ижрокомидан келдик, ҳайкални ўша ерга олиб кетамиз», дейишди келганлар. Раис ҳеч нима деяолмади. Ҳайкал олиб кетилди.

Ўша одамлар ноҳиядаги Ҳамид Олимжон номли давлат ҳўжалигига ҳам ташриф буюрдилар, шоирнинг ҳайкалини олиб кетамиз, дедилар. Аммо ҳўжалик директори бўш келмади. «Ҳайкал совхознинг балансида турибди, — деди директор. — Ронпа-роса ўн тўрт минг сўм тўланглр-да, ҳайкални олиб кетаверинглр».

Вилот ижрокомидан келганларда бунақа маблағ йўқ экан, ҳайкал ўрнида қолди.

Бундай манзарани қандай баҳолаш керак? Ҳайкаллардан ўч олишми ёки халқимизнинг маданиятини оёқости қилишми? Нима бўлганда ҳам адолатдан эмас-да бу!

Тан олиш керак, Навоий номли жамоа ҳўжалигидagi ҳайкал бадий сайқал берилиши жиҳатидан у даражада етук эмасди. Аммо мустаҳкам материалдан — гранитдан асалганди. Ҳар ҳолда йўқдан кўра бор эди. Ҳозир эса, жамоа ҳўжалигининг янги раҳбарлари мутафаккир шоир ҳайкалини ясашга буюртма бериш учун ҳайкалтарош қидириб юрибдилар.

Ҳайкаллар, ҳайкаллар... Афсуски улар сўзлашни билмайдилар. Афсуски улар ҳаракат қилишдан ҳам ожиздилар. Мабодо сўзлашни билганларда, уларнинг айримлари, менинг ўрним бу ерда эмас, менга қирқта ҳайкал қўйманглр, мен турган сунага фалон сиймонинг ҳайкалини келтириб қўйинглр, дейишлари мумкин эди. Бордию ҳаракат қилишни билганлариди, муддатга тугаган меҳмондек хайр-хўшлашиб, ўз ўринларини тарк этган бўлардилар...

Афсус, минг афсуски, улар ҳамма нарсадан ожизлар. Шундай экан, уларни яратишда, ўрнатишда адолатга, меъзёрга риоя этайлик. Шундай қилайликки, ўрнатилган ҳайкаллар ўз ўрнига ярашиб турсин!

ҚУЕШДАН ҲАМ ҚУВВАТЛИ

Хаво қатламидан ташқаридаги «Гранат» совет расадхонаси коинотга чиқазилгандан бир йил ўт-

гач, ўз муаллифларини гоёат мумин эди.

Мунажжимлар сайёрамиз марказида катта ҳажмдаги қандайдир «қора туйнук» бор, деб тахмин қилишарди. Уни фақат рентген нурлари билангина фазода моддаларнинг сурилиши жараёнида кузатиш мумкин эди. Бу вазифа «Гранат» расадхонаси кабасига ўрнатилган совет-фаранг тажриба фазо кемаси «Сигма»нинг зиммасига юклатилганди. Олимлар кенгашиб, тадқиқот жара-

ёнини назарий жиҳатдан қайта кўриб чиқишга киришдилар.

Тадқиқотчилар бир фикрга келишгач, сайёрамиз марказидан қирқ минут бурчак масофада жойлашган улкан гамма нурланиш манбаини «Гранат» расадхонаси ёрдамида топишга муваффақ бўдилар. Тажриба ишига илмий жиҳатдан раҳбарлик қилган СССР ФА мухбир аъзоси Р. А. Сюняевнинг таъкидлашича, бу гамма нурланишларини намоён қилувчи манба — элект-

рон ва позитронларнинг аннигиляция жараёни қуешдан 10 марта қуваатлироқдир. «Қора туйнук»ни кузатиш мумкин бўлган гамма нурланишларининг аннигиляция жараёни дунёда биринчи бўлиб қайд этилди.

ЯНГИ КОИНОТ

Амриқо олимлари коинот қаъридан бизга маълум бўлгандан ҳам улканроқ Сомон йўлига ўх-

шаш янги юлдузлар туркумини аниқладилар. У бизнинг Сомон йўли юлдузлар туркумидан 60 марта каттадир. «Абелли — 2029» деб номланган ушбу туркумда 100 триллиондан зиёд юлдуз мавжуд бўлиб, қуёш туркумидаги юлдузлар миқдоридан 10 минг марта кўпдир. Ер сайёрасидан янги, юлдуз туркумигача космик аппаратда ёруғлик тезлигида ҳаракат қилинганда 6 йилдан сўнг етиб олиш мумкин экан...

Во ажаб

Ишқни қайт деб қайтаролмай, енгилиб турмоқдаман,
Бу кўнгил мулкни бир-бир бой бериб юрмоқдаман.
Маюсу бир маҳлиёллик сезмишам ишқ комида,
Мубталолик этди сархуш, тан берур бир чоқдаман.
Қайдин олмиш бунча қудрат севги сеҳри во ажаб,
Ҳеч букилмас эрк, продам хас каби ёнмоқдаман.
Қолди севги сеҳрида дил айлагач фатху зафар,
Ишққа тошдил эрдим, энди сел бўлиб оқмоқдаман.
Чин муҳаббат этса жоду ғов солиб бўлмас экан,
Мен чунон севгини сирли мағзини чақмоқдаман.
Кулмангиз бу дам Зоҳиджон ҳолига ҳайрон бўлиб,
Бошга ишқ тушса биларсиз, билмагандан доғдаман.

Пешвоз бўлай дилдор

Қайда қолдинг лафзи бол,
Мудом сен билан хаёл.
Единг тун-кун улфатим,
Кел, кўнглимга таскин сол.

Вафодан чин аҳдим бор,
Васлинг билан бахтим ёр.
Кафтимдаги дил билан
Пешвозинг бўлай дилдор.

Келсанг дилда тароват,
Кетсанг ҳеч йўқ ҳаловат.
Меҳрли нигоҳингдан
Ишқимда авж, ҳарорат.

Ишқим ўтидан ўт ол,
Юрагингга мангу сол.
Севги алангасида
Тоблансин аҳду висол.

Шукурким

Ажралгим келмас ёрнинг ширин хаёлларидан,
Шу ширин хаёл берган васлу висолларидан.

Соғинсам ёр чиройин ҳисларим етур пайдо,
Баҳра олгум ўй суриб, фазлу камолларидан.

Юрсам ёр ёди ҳамроҳ, ўлтирсам, руҳи ҳамдам,
Кўз узгим келмас асло қадди ниҳолларидан.

Ишқ насиб этмаган дил кўрганми ҳеч тўқислик,
Шукурким кўнглим обод ишқнинг
тимсолларидан.

Ёр севгисидан зинҳор бенасиб бўлмасин дил,
Шикаст кўрмасин севги ҳижрон заволларида.

Зоҳиджон этиб ардоқ, ишқни айлаиш ашъор,
Ажралгим келмас деб ёр ширин хаёлларидан.

Ногаҳон пайдо бўлиб

Не қилиб қўйдинг бу дилни
ногаҳон пайдо бўлиб,
Кошки бу ҳол ўтган эрса
эрди бир рўё бўлиб.
Лек туш эрмас, ўнгда васлинг
жилва қилди сеҳр этиб,
Ишқ деган дард тушди бошга,
сўнгги йўқ савдо бўлиб.
Битди у осуда кунлар,
хоби тинч тунлар бу дам,
Тонгга тун пайванд, кўринса—
хотиринг зебо бўлиб.
Сен томон парвозни одат
айлади дайди хаёл,
Қўймас ўз ҳолимга эс-ҳуш
сен учун шайдо бўлиб.
Юз бериб бирдан каромат,
менга ўнг боқсанг эди,
Юрғай эрдик ишққа содиқ
Тоҳиру Зухро бўлиб.
Куйла, Зоҳиджон, ҳар ошиқ
ўтмасин армонда деб,
Куйларинг дилларга ёқсин
малҳаму мўмё бўлиб.

Ишқ асири

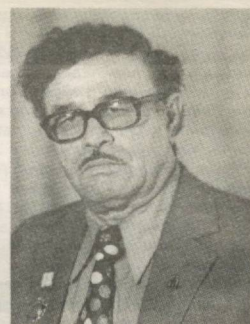
Мен ҳам сенга шайдоларнинг
мингдан бири,
Улар ошиқ, мен шу ошиқ аҳли
пири.

Дил дардини ётолмайман асло
баён,
Борлиғимни босиб турар ишқ-
нинг сири.

Қуёшмисан, тонгда сўнган ғуж
юлдуздай,
Айтар сўзим барбод, тушса
кўзинг қири.
Бой берма хуш, шумлар ёндим-
куйдим деса
Умринг ўтга ташлар алар
солган сеҳри.

Сенга меҳрим осмонўпар
тоғларча бор,
Ўзга меҳр бу тоғ тубин адир,
кири.

Қадринг жодир Зоҳиджоннинг
қалб тўрига,
То тирикман, кўнглим сен деб
ишқ асири.

Зоҳиджон ОБИДОВ

Кўнглим қуши қўлингда

Иболи лафзи болим,
Единг дилкаш ҳаёлим.
Вир инсофга келсанг-чи,
Борми ишқда иқболим.

Кўнглим қуши қўлингда,
Кўз нигорон йўлингда.

Ишқим жондай тутарман,
Дардинг дилга ютарман.
Кўнглинг билалмай асло,
Кўчангдан зор ўтарман.

Зор ўтдим мен, зор ўтдим,
Субҳи шом такрор ўтдим.

Парво қилмай кетарсан,
Зору маҳзун этарсан.
Жонимни ўтга ташлаб,
Айт-чи, ахир нетарсан.

Зулминг мунча оширма,
Кўнглинг надир, яширма.

Гар парво қилмасанг ҳам,
Шафқатга келмасанг ҳам.
Суйганим суйган сени,
Инсофга келмасанг ҳам.

Зоҳиджон дер ҳар қачон
Васлинг бир умр армон.

Зориқтирма

(Қиз қўшиғи)

Қуёшмисан, қадоқмайман кўз,
Хижолатдан бўлгум лолаюз,
Сеҳринг борми, айтолмайман сўз,
Ўзинг сўз оч, сукунатни буз.
Зориқтирма, зориқдим дилдор,
Хуморингман, хуморман хумор.

Ўйинг билан тўқис бу олам,
Ширин сўзинг билан йўқ алам.
Бу оламда одамга одам
Менча ташна бўлмаган ҳеч ҳам
Зориқтирма, зориқдим дилдор.
Хуморингман, хуморман хумор.

Ошиқ кўнгли меҳрга ўчдир,
Хумор боқиб кўнглимни жўштир.
Тушга кирсанг, бу кўнгли

қушдир,
Ўзинг билан қанотим қушдир.
Зориқтирма, зориқдим дилдор,
Хуморингман, хуморман хумор.

Ўзбекистонда хизмат кў-
ратган артист, йигитлар раксининг устаси **НАРЗИДДИН ШЕРМАТОВ**;

Оила даврасида; Ракслардан лаҳзалар.

Сураткаш Р. Нурибоев

Ўзбекистон халқ рассоми А. Абдуллаев. АЛИШЕР НАВОИЙ.

А. Назиров. Алишер Навоий ва Ҳусайн Бойқаро подшоҳ Абулқосим Бобур ҳузурида.

Улуғ мутафаккир Алишер Навоий сиймоси мусаввирлар ижодида

СССР халк артисти, «Баҳор» халк рақс ансамблининг асосчиси, буюк раққоса Мукаррама Турғунбоева қабри устига ўрнатилган ёдгорлик.

Сураткаш Р. Нуриноев

Зуллисонайн шоир Вола

Раъно ФОЗИЛОВА,
филология фанлари номзоди

Маъний ширину рангинам ба
турки беҳад аст,
Форсий ҳам лаълу дурхон
самин чун бингарии.
Гўйиё дар рост бозори
сухан бикшоодаам,
Як тараф дўқон қандию
як сў заргарии.

(Туркий тилда ранг-баранг ширани, маъноли шеърларим жуда кўпдир. Агар боқсанг, форсий шеърларим ҳам бебаҳо лаълу гавҳарлардир. Гўё растада сўз бозорини очибман: бир томонда қандолат дўқонию бир томонда заргарлик).

Зеро, зуллисонайнлик, яъни икки тилда ижод этиш ҳар бир шоирнинг кучли истеъдодидан дарак беради. Чунки бу билан у ҳам ўзининг икки халқ оғзаки ижодини ҳамда адабий тилини пухта билганлигини кўрсата олса, иккинчидан, классик шеърятнинг бутун нозик қоида-қонунларини пухта ўзлаштириб олганлигини намойиш этади. Аслида, зуллисонайн шоирларнинг икки тилда ижод қилишлари катта байналмилалчилик аҳамиятига эга. Мазкур шоирлар халқлар тили, маданияти ва адабиётини ўрганиш ва таъсирланиш, таъсир ўтказиш зарур эканлиги оқибатида халқлар орасидаги дўстлик занжирини мустаҳкам боғланганлигини исбот қилиб берадилар. Бу шоирлар халқларнинг бир-бирларига бўлган яқинликларини мустаҳкамлашга кўмаклашадилар.

Юқорида таъкидлаганимиздек, тожик шоирларнинг ўзбекча, ўзбек шоирларнинг тожикча асарларини ўрганиш ҳар иккала халқ адабиётининг тарихини, маданиятини ёритишга, тўғри тушунишга хизмат қилади. Адабиётларимиз тарихини ўрганиш шундан далолат берадики ўзбек ва тожик зуллисонайнлиги кейинги асрларда ҳам давом эттирилди. Чунончи, XIX асрнинг биринчи ярмида яшаган сермахсул ижодкорлардан бўлган Эшонхўжа Вола ёхуд Волаи Янгиқўрғоний ўзбек классик адабиётининг зуллисонайнлик аънасини муваффақият билан давом эттирганлардан биридир.

Вола юксак истеъдодли шоир бўлиши билан бир қаторда хушбӯи ҳофиз ҳам эди. У қуръон билан бир қаторда Навоий ва Ҳофиз га-

залларини куйга солиб куйлаган. Унинг ширани овозининг таърифи Бухоро амирининг қулоғига бориб етади. Кексаларнинг айтишларича, Амир Насрулло Самарқандда юрганида фавқуллода катта бир даврада кимнингдир оҳанг билан шеър айтаётганлигини эшитиб қолади. «Бу киши ким бўлади!» деб сўрайди амир ёнидаги сарбозларидан. «Шоир Эшонхўжа Вола бўладилар», деб жавоб қайтаришибди улар. Шунда амир шоирнинг ниҳоятда юпун кийимда эканлигини таъна қилгандай: «Шоир ҳам шунақа бўладими?» дебди. Бу гапдан қаттиқ ранжиган Вола байт орқали жавоб беради, байтида ўзи каби мурувватга муҳтожлар бу юртда бениҳоя эканлигини изҳор этади.

Халқ ҳаётини куйлаш, унинг истаги тўғрисида фикр юритиш, ҳақсизликни танқид этиш шоирнинг асосий мақсади эди. У мурувватсиз фалак тўғрисида фикр юрита экан, ўқимишли, ақлли, фозил кишилар ғаму кулфатга гирифтор этилиб, фаросатсиз, калтафаҳм нодонлар эса фароғатда, ҳузур-ҳаловатда кун кўраятдилар, деб ўз замонасининг бу ишдан юраги қонга тўлганлигини қайд этади:

Фигон бу чарх зулмидин доно
қон ютар ҳар дам
Ичар нодон тараб жомини базми
эҳтиром ичра.

Ахлоқ кучига эга бўлган олижаноб фикр ўз даврида қанчалик катта тарбиявий аҳамият касб этган бўлса, ҳозирги кунда ҳам бизнинг ёш авлод тарбияси учун шундай қимматга эга. Шоир ҳудди шундай-одоб бобидаги фикрини тожикча мисраларда ҳам изҳор қилади:

Намакни мовдан хонам
муҳибон адаб аст
Гавҳари оинам жилвак
хубон адаб аст

Мазмуни: Муҳиблар уйдаги дастурхон тузи одоб ила, Хублар, яъни яхшилар жавҳарию, оинаси ҳам одоб билради.

Шоир кўпчиликини маърифатга чорлар экан, бу борада одобни юқори ўринга қўяди. Унинг фикрича, кимда одоб бўсаю у илм ва

одобдан хуррам бўлмаса, ундай киши эшактабиатли бўлиб қолаверади. Зеро инсон билан ҳайвонлар ўртасидаги фарқ ҳам одоб билан ўлчанади.

Дили ҳар каскни гар аз илму
адаб хуррам нест
Сифати ўзихару, тинаташ аз
ғав кам нест.

Шоирнинг бу сатрлари ёшларимизга қарата ҳудди шу бугун айтилаётгандай туюлади.

Муҳаббат ҳақида кўшиқ тўқиш — ҳаётни куйлаш демакдир. Вола муҳаббатни куйлар экан, у реал ҳаёт ошиғи сифатида гавдаланади. У борлиқдаги муҳаббатни — маҳбубани ҳар қандай илоҳий парилардан устун қўяди. Ишқ савдосини ҳатто «икки дунё ганжиги» ҳам алмаштирамайман, дейди. Шоир висолсиз яшаш киши учун заҳардир, деган ғояни илгари суради, муҳаббатни чинакам инсонийлик белгиси, деб тушунади. Шунинг учун маҳбуба томонидан ҳар қандай жабру жафо етса ҳам вафодор ошиққа малол келмайди.

Ёрдин жабру-жафо гар бўлса
ойини моҳу сол,
Ошиқи содиққа андин етмағай
ҳаргиз малол,
Ҳарна истарсан муродин ўлди
эй зебокамол,
Ё қуриб қошининг от амонгон
ўқини кўнглини ол,
Барқу борон тебратиб қавсу
қазаҳ еланмасун.

Ҳассос шоир инсоннинг мураккаб ҳис-туйғуси ва руҳий кечинмаларини орзу-умидларини, табиат лавҳаларини ғоят санъаткорлик билан бадийи мужассамлаштиради. Воланинг ўша даврда бағри қонга тўлган жафокаш аёлларни эъзозлагани ғоят диққатга сазовордир. Бу нарса шоирнинг Алишер Навоий ғазалига боғлаган муҳаммасида шундай зуҳур топган:

Қиламайсен андин ўзга ёр
вафсин ғуфту гў
Истасанг икки жаҳон боғида
гулдек обрў,
Воладек дом ул ой васпини
этил кустуҷу
Эй Навоий, умри жовид айлар
эрсанг орзу
Бас ҳаётининг нақдини ул лаъли
руҳафзога соч

Ширушакар санъати асосида ёзилган бу мисралардан яққол англаштириб турганидек шоир ёҳида вафодор, бир маҳбуба севгисизда устивор турадиган инсон тимсолини улуғлайди. Шунини алоҳида таъ-

Ўзбек ва тожик халқлари қадим-қадимдан ён қўшни — жон қўшни сифатида бир-бирларини иззат-хуррам қилиб келганлар. Шу сабабли бўлса керак, ҳар иккала халқ маданияти ҳам, урф-одати ҳам бир-бирига нақадар яқин ва оҳангдоши, гоҳо айрим аломатларнинг қайси халққа тегишли эканлигини ҳам ажратиб бўлмади қолади. Аслида ўзбеклар ва тожиклар ҳақида гап кетганида, икки тилда гаплашувчи битта оғанини халқ, дейилиши ҳам бежиз эмас.

Адабиётларимиз тарихидан маълумки, ҳар иккала халқнинг сўз санъаткорлари ҳамини бир-бирларига иззат-хурматни бажо этганлар, бир-бирларига ижодий таъсир кўрсатганлар, нозиму носирлар саноғида ҳам, буниси ўзбек-буниси тожик, деган мулоҳазага бориб ўтирмаганлар. Айрим шоирлар эса ўзларининг етук санъаткор эканликларини намойиш этиш ёхуд ҳар иккала халққа эҳтиром белгиси сифатида икки тилда ижод этганлар. Бундай ижодкорлар одатда зуллисонайн шоир, яъни икки тилда назм бита оладиган шоир деб аталганлар.

Чунончи, XIX аср зуллисонайнлиги хусусида машҳур аллома адиб Садриддин Айний қуйидагиларни ўқитиб ўтган эди: «...Тожик адабиёти тарихининг биринчи манбаларида саналмиш «Тазкираи Давлатшоҳ» Алишернинг номига бағишланиб ёзилгани каби, Навоийнинг ўз асари «Маҷолис ун-нафос» ўзбекча ёзилган бўлса ҳам XV аср тожик адабиёти тарихининг биринчи манбаи ҳисобланади. Алишер Навоий «Маҷолис ун-нафос» да 400 дан ортиқ шоир, ёзувчи ва адабиёт дўстларини зикр қиладики, буларнинг аксариятини тожиклар ташкил этадилар.

Ўзбек адабий тилининг шаклланиши ва ривожини учун ўз умрини бағишлаган Алишер Навоий дарҳақиқат зуллисонайнлигини олий намунасини кўрсатди, яъни Фоний тахаллуси билан мукаммал бир девон тузди. Унинг мазкур девондаги тожикча ғазалларда қитъа, муҳаммас, мувашиша ва рубоийларида ҳам ҳудди ўзбекча асарларидаги каби фалсафий мазмун ва инсонпарварлик ғоялари ифода этилди. Бошқача айтганда, Навоий ҳар иккала тилда кам-кўстисиз баркамол асарлар яратоолди. Бунини шоирнинг ўзи ҳам алоҳида қайд этиб ўтган эди.

кидлаш лозимки, Вола шеърлятида тасвирланган маъшуқа фақатгина ташқи гўзалликка эга бўлмай, у маънавий жиҳатдан ҳам баалоғат соҳибасидур. Яъни у «жабру жафо чеккан», «дилхаста» ошиқнинг аҳволини юракдан ҳис қилувчи «хушфаҳм, хушидрок, хушрафтор»дир.

Мани дилхастани жабру жафо
кўп чеккани манглаб,
Ки эй хушфаҳму, хуш идроку,
шўшиқдор хуш келдинг.

Шунинг учун ҳам қахрамон борлиқнинг энг олий самараси бўлган маъшукани ўз ҳаётининг мазмуни деб билади. Унинг кўзига маҳбубанинг жамоли жаҳонга оро берувчи қуёшдай, ҳар тарафга сочилган сочлари эса баҳор булутларидай кўринади:

Жамолаш ҳамчухуршеди
жаҳоноро намоён аст
Ба ҳар сў гесувонаш ошўфта
қамчу абри найсон аст.

Юзак қараганда, бундай шеърларда асосий эътибор ошиқнинг маъшукка бўлган севгисини қуйлашга қаратилгандай туюладию, шоир ана шу шеър ёки байт орқасида бирор ижтимоий фикрни айтиб ўтади. Натижа шеърнинг асосий моҳиятини давр ноқисликларини тасвирлаш ташкил этади.

Шунингдек шоир Эшонхўжа Вола:

Фигону ноладия ўзга
ишим йўқ,
Кўнгүл рози дегудек бир
кишим йўқ, —

деб замонасининг тескарилигидан шикоят этади, ўзига ҳамдам, сирдош дўст тополмаганлигини билдиради. Рўзгор тебратишдан, ҳаётини қийинчиликдан алифдек қоматидолга айлаганини таъкидлайди:

Жанобинга нечук дей
арзи аҳвол
Эрур исён юқидин
қоматим дол...

Вола ижодида диний йўналишдаги шеърлар анчагина. Бу хилдаги шеърларида ҳам шоир ижтимоий фикрлар айтиш мақсадида ўзининг ночор ҳаётдан нолийди. Оллоҳга мурожаат этиб шундай ёзади:

Эшит арзимин,э
парвардигорим,
Кетибдур дарди меҳнатдин
қарорим...
Илоҳи баҳри лутфинг
жўш қилса,
Жамеи банда андин
нўш қилса,
Бу нав отинг алар
кўнглини хўррам
Ки навмед этмагисен
Волаин ҳам

Шоирнинг баркамоллигини намойиш этувчи асарлари анчагина. Шеърятнинг ранг-баранг турларида ижод этган ва талайгина ютуқларни қўлга киритган, ўз даврининг соҳиби девон шоири Вола ўзбек ва тожик халқларининг эъзозига мушаррафдир.

Самарқанд

Беш аср муқаддам

Янги қурилган уйнинг ертўласини қазийётган эдик. Ер юзасидан икки метр пастликдан қутилмаганда қадимги тангалар чиқиб қолди. Улар юз дона эди. Тангаларга араб имлосининг қадимги усуллари билан чиройли ва бежирим ёзувда калимаи шаҳодат битилган экан. Иккинчи томонига эса «Ал хоқон ул Бухоро Абдуллахон», «Зарбхона» деган ёзувлар туширилган.

Тангалар ҳар хил бўлиб, соф қумшдан ясалганлиги аниқланди. Уларнинг деярли кўпчилигининг бир томонига Қуръони каримдан оятлар битилган. Иккинчи томонига эса хоқонларнинг номлари кўрсатилган. Тангалардан бирини Наманган вилоят ўлкашунослик музейи бўлим мудири Абдуқаҳҳор Бўстонов Тошкентга олиб борди. Ойбек номидаги Ўзбекистон ССЖ тарих музейининг мутахассислари тангара «Искандар Баҳодиржон»

деган ном ёзилган деган фикрни билдирди. Иккинчи тарафига эса Қуръоннинг «Оллоҳ ягонадир» деб бошланадиган сураси битилган экан.

Хўп, Ўзбекистон тарихида Абдуллахон ва Искандар Баҳодиржон номли хоқонлар ўтганми? Тарихимизда Абдуллахон номли иккита хоқоннинг номи учрайди. Абдуллахон — 1 олти ой Бухоро салтанатида хон бўлган, Абдуллахон — 2 ҳақида эса тарих китобида қуйдаги сатрлар бор:

«Абдулла Султон 1557 йил Бухорони забт этди. Отаси Искандар 1561 йилда хонлар хони деб эълон қилинди. Лекин у хонлик ишларига аралашмасди. Олий ҳокимиятини Абдуллахон бошқарди». «Абдуллахон — 2 нинг урушларида қўли банд келганлиги мамлакатни бирлаштиришга имкон берди. 1583 йилда Абдулла расмий фармон

чиқарди. Ўзини олий ҳоким деб эълон қилди. Абдуллахон — 2 икки давлат ишларида жуда кўп ғайрат кўрсатди. Олтин ва қумуш пул зарб қилиб ва улар муомаласини тартибга солиб, марказлаштирди» (ЎзССР тарихи, 1-жилд, 530-бет).

Кўринадики, мазкур тангалар бундан беш юз йил муқаддам зарб қилингандир. Улар тарихимизни ўрганишда қимматли манбалардан бири бўлиб хизмат қилади. Қизиги шундаки, тангалар бўйи бир метр, эни бир метру саккиз сантиметр келадиган тагсиз хум тагидан топилди. Хум деворининг қалинлиги 5-6 сантиметр атрофида эди. Тангалар топилган жойда илгари ҳеч қачон уй қурилмаган. Текириш шуни кўрсатадики, хум дастлаб ер юзасида бўлган, вақт ўтиши билан кўмилиб кетган. Ер қазилганда, хум тубидан тоза қумли сариқ тупроқ бир текисда қўзга ташланди.

Тангалар топилган жой Наманган шаҳрининг марказидаги Сардоба даҳасидан бир-икки километр масофада жойлашган. Маълумки сардобалар қаровонлар тўхтаб ўтадиган йўллар устига қурилган.

Тангалар топилган ердан ўтган йўл Фарғона водийсининг қадимги пойтахти — Ахсикентга олиб боровчи йўл устига жўйлашгандир. Бу йўл қадимги ипак йўлидир. Демак, тангалар қадимги ипак йўли тарихини ўрганувчиларга ҳам нодир манба бўлиб хизмат қилиши мумкин. Улар қадимги йўловчиларга тегишли эканлигига шубҳа йўқ.

Абдулла АБДУЖАЛИЛОВ,
ССЖИ журналистлар уюшмаси аъзоси

Зардўзи дўппилар қизларга зап ярашади-да!

Сураткаш Р. Нуринов

КАДАР

Ўқтам МИРЗАЕВ

1

Кўзнинг бошланиши кўнгилни хира қилди. Қўтилмаганда ҳавонинг авзойи бўзилди. Вилоятнинг барча хўжаликларида не машаққат билан етиштирилган ҳосил ёгин-сочининг остида қоладиган бўлди. Бундай пайтда Шарқда синалган усулга — халқ ҳашарига таянилади. Деҳқонлар азалдан шундай қилишган. Чунки етиштирилган ҳосил — халқ ризқи. Омма билан маслаҳатлашиб иш юритиш керак. Халққа мурожаат қилинди, одатдагидай оммавий йиғим-терим бошланди.

2

Ҳозир биз бундай ҳашарни қоралаймиз. Қадрсиз меҳнат эди бу. Юртинг етти яшаридан етмиш яшаригача етти бўкилиб, минг бир машаққат билан «осмон ўлар» хирмон яратиб, ваэзига «боқимандасанлар» деган маломатни эшитганларидан буён даҳқонлар ҳам пахтага қўллик манбаи сифатида қарайдиган бўлдилар. Бор ҳақиқат шу. Етмиш йилдан буён мамлакатда пахта мустақиллигига эришмиш, деб кечани кеча, кундузни кундуз демай меҳнат қилган халқнинг ору номуси бир оғиз сўз билан поймол этилди. Зора шу беибо сўз сабаб бўлиб халқилизнинг кўзи очилсаю, ўз меҳнатининг қадрига етса, кўпчиликнинг ҳақ-ҳуқуқини ортиқча оёқ ости қилишга йўл қўйилмас... Бу тушунчаларни англаб етишимизга ҳали қарийб йигирма йиллар бор эди. Урганч яқинидаги хўжаликларга шаҳар мактабларининг юқори синф ўқувчилари ёппасига ҳашарга чиқишди. Уша даврнинг ибораси билан айтганда: «Ёш пахтакорлар заҳматкаш ота-оналарига яқиндан кўмак беришга отлангандилар». Вақт тушликка яқинлашиб борарди. Катта йўлдан бурилиб келаётган машинани биринчи бўлиб хирмонбоши кўриб қолди.

— Ешулли келаяптилар, чоғи,— деди йўл томонга ишора қилиб у.

Хисобчи ҳам, бригада бошлиғи ҳам шу атрофда ўқувчиларга бош бўлиб келган ўқитувчилар ҳам бараварига шошиб қолишди. Бири йўлга чиққан, бошқиси терса-термасе белига этак боғлаб далага шўнғиган...

Машина хирмонга етмасдан тўхтади, ишбоши пилдираб бориб унинг эшигини очди. Буни қарангчи, машинадан кўхликкина жувон қўлида дастурхони билан тушиб, ҳозир бўлганларга салом берди.

— Кечирасизлар, бемавруд келиб сизларни безовта қилиб қўйдим, шеклли, хирмонга барака, бригадир бува!

— Умрингизга барака! Ҳуш келибсиз, хизмат, хизмат?— деди бригадир мулозамат кўрсатиб.

— Кенжамиз ҳашарга чиққан эди, бир сиқим ош қилиб, қўлидан хабар олгани келувдим, ўртоқлари билан баҳам қуришар...

— Овора бўлибсиз-да, опажон, бир оғиз айтиб ҳам қўйишмапти, бугуноқ жиянга жавоб бериб юборамиз...

Бригадир мактаб ўқитувчисига юзланди.

— Йўқ, йўқ кўпга келган тўй, Бектош акамиз эшитсалар хафа бўладилар. Пахта ҳаммамизники.

Обком котибининг номини эшитган бригадирни ҳавосат босди.

Опанинг раёйини яхши билган ўқитувчи эса дастурхонни қўлидан олиб, тутнинг соясига йўл бошлади. «Ҳозир Бахтиёржонни қақириб келаман», дея пайкал оралаб кетди. Кўп ўтмай ўқитувчи бўшашиб қайтди.

— Ха, нима гап?— деди бригадир, бирор қорихол юз берибдими, дегандек гумонсираб. Ўқитувчи мийиғида қулиб соатига ишора қилди.

— Бахтиёржон ҳамма билан баравар тушликка қамқаман, деб унамади.

— Оббо шовозей,— деди ишбоши мамнун.

Шу пайт муштипар онанинг кўнгилдан нима кечганлиги бизга қоронғу, аммо атрофдагилар бир-бирларига маъноли қараб олдилар. Кейинчалик бу ҳақда одамлар у ер-бу ерда гапириб юришди. Обкомнинг ўғли ҳамма қатори пахта тераяпти эмиш, терганда ҳам илгор эмиш... Тарбия кўрган-да, тушунади, раҳбарга ёлчибмиз...

Ҳар ҳолда бу оиланинг турмуш-турмуши ҳам бошқаларникидан деярли фарқ қилмасди. Болалар оталарининг даврида «ўйнаб қолиш» фикридан йироқ эдилар. Қариндош-уруғлар ҳам шундай камсўқум эдилар. «Эл орасида гап-сўз бўлиб юрмасин», деган андиша билан иш тутардилар.

Обкомнинг котиби ўзи туғилиб ўсган қишлоғини бошқалардан ҳам кўрмаса ҳам у ерда ҳовли-жой солдирмаган эди. Лекин айримларга ўхшаб кунгирадор қилиб, кимнинг уйи деса фалончи обкомники, дейдиган ҳовли-жой қилишга қурби етарди. Бир имо қилса бас, йўлакларидеда мажнунтоғлар, анвоий атиргуллар, ҳовузида тилла балиқчалар ўйнаб юрадиган қошона қурдириш мумкин эди. Шундай қилмади. Унинг жонажон қишлоғи бутун Хоразм воҳаси бўлди.

Хоразмда ноҳия марказларини вилоят билан боғлайдиган йўллар қурилиши аҳолининг келажакка ишончини орттирди.

Биринчи марта Хоразм телевидениесининг ишга тушиши барча хонадонларга қувонч улашди.

Биринчи марта Хоразм тарихида Урганч марказий шаҳарлар билан боғлайдиган ҳаво йўлининг очилиши воҳа аҳлининг узоғини яқин қила бошлади.

Биринчи марта Урганч шаҳрида чиқинди сувлар иншооти иш бошланди.

Биринчи марта воҳага «зангори олов» тармоқлари келтирилди, ичимлик сув муаммоси ҳақида бош қотириши бошланди.

Буларнинг ҳаммаси ўша даврда Хоразм обкомига ёш, талантли раҳбар Бектош Раҳимов етакчилик қилганида амалга оширилди. Бир пайтлар Хоразмнинг «Машъал Хоразм»га айланганининг сабабини энди англагандирсиз. Бу ишларга бош бўлиш, одамларни руҳлантириб, эзгу ишларга сафарбар қилишнинг ўзи бўлмаган. Бунинг учун ҳузур-ҳаловатдан воз кечиш, умрининг алаңғали қисмини юрт манфаатига бағишлаш, кечаю кундуз улкан режалар заёқ-шаққини туйиш учун юрт оғасининг юраги кенг, сўзи ўткир, нияти тоза бўлиши талаб қилинади.

Буларни биз энди англаяпмиз.

Унинг яна бир Ватани Андижон бўлди. Ҳов-

лисиға эса Кампирравот деган катта ҳовуз қурдирди. Андижонни Шаҳристон билан боғлайдиган йўл солдирди. Раҳбаримиз барака топсин, дерди ўшанда андижонликлар астойдил. Советобод шаҳрининг бугунги жамолини у бошқалардан аввалроқ кўра билди.

Комсомолободда бўлганмисиз? Бўлмаган бўлсангиз бир бориб кўринг. Янги маскан барпо этилгач, аҳолининг турмуш тарзи нақадар ўзгарди. Бундан ташқари Андижон машинасозлик заводи тўла таъмирланиши натижасида корхонанинг ишлаб чиқариш қуввати ортди, аҳолининг топиш-тутишга барака кирди, иш жойлари тайин бўлди. Шу сабабли бўлса керак, Андижон аҳолисининг турмуш даражаси етмишинчи йилларнинг бошларида мислсиз юксалди. Андижоннинг номи тилларда дoston бўлди.

Етмишинчи йилларнинг ўрталарида Самарқанд вилоятида аҳвол оғирлаша бошлади. Маънавий муҳит, хўжаликларнинг иқтисодий аҳволи ночорлашди. Ўзбекистоннинг фахри бўлган бу вилоятда юзага келган вазият ҳукумат раҳбарларини ташвишлантирди. У ерга ишбилармон, тажрибали, қаттиққўл, одамларнинг руҳини яхши биладиган раҳбар зарур эди. Узоқ кенгашдилар. Андижонда бошлаб қўйилган ишлар эндигина ўз самарасини бера бошлаганида Бектош Раҳимов иш столини Самарқандга кўчиришга тўғри келди. Ўзи туғилиб ўсган юртда юзага келган аҳволдан унинг ўзи ҳам ташвишда эди. Таклифга рози бўлди.

Вилоятдаги аҳвол жиддий таҳлил қилинмасдан туриб бирор натижага эришиш қийинлигини у дастлабки кунлардаёқ англади. Дала кезде, одамлар билан учрашди, корхоналарда бўлди, хўжаликларнинг аҳволи билан танишди, маслаҳатлашди, кенгашди, калаванинг учини топди. Аввало жойлардаги раҳбар ходимларнинг ўзини тартибга ўргатиш керак эди.

Бу гап кимларгадир эриш туолар, турғунлик йилларининг ҳиди келаяпти бу лавҳалардан, дер. Майли, шундай бўла қолсин. Чунки қаҳрамонимиз ўша пайтда ҳали алдангани йўқ эди. Имону эътиқоди бут, режаси аниқ, мақсадлари улўғ эди.

Бир гап айни ҳосил тўплаш чоғида наватдаги йигин Самарқанд атрофидаги хўжаликлардан бирида ўтказиладиган бўлди. Бундан хўжалик раҳбарлари хабардор қилинди... Тонг отмасидан обкомнинг котиби белгиланган ерга етиб келди. Далада ҳеч ким йўқ эди. Унинг ўзи дала айланди, сув йўллариини бориб кўрди. Кун ёйила бошлаганида бригадирнинг қораси кўринди. Масала равшан. Вақт бой берилаяпти. Ноҳия раҳбарларида ҳам, хўжалик раҳбарларида ҳам «Каттакон» қизиқ устида айтиб-қўйдида, деган истиҳоло устун эди. У бу ҳақда йиғилишда сўзга чиққанида очик айтди. Берган ваъдасининг устидан чиқмаган раисни ҳам, бригада бошликларини ҳам изза қилди. «Қизим сенга айтаман, келиним сен эшит» қабилида иш тутиб, бошқаларнинг ҳам кўзини очиб қўйди. Чунки шундай қилинмаса меҳнаткашларнинг талаб ва истаклари бундай раҳбарлар билан ишлаганда ҳеч қачон амалга ошмас, қониқтирилмас эди. Тартиб бироз изга тушди. Энди ишласа бўлади. Режалар, режалар...

Маданий аҳвол ночор, йўл қурилиш, сув таъминоти, газлаштириш ишлари, корхоналарнинг қадри, аҳолига ғамхўрлик — буларнинг ҳаммасини изга солиш учун вақт, маблағ керак эди. Жойлардаги медицина муассасалари, мактаб қурилишлари ўлда-жўлда, маиший бинолар йўқ.

Обком котиби қарийб йигирма йиллик тажрибасига суянди. Ишни маданий қурилишлардан бошлади. Дастлаб Каттақўрғон шаҳрини ободонлаштириш, саноатини юксалтириш ишига эътиборни қаратди. Ингичкадаги волфрам конининг имкониятларидан кенгроқ фойдаланиш, шаҳар саноатининг ривожланишига қўл келди. Аҳолининг касби-кори, анъаналарга қараб ихтисослашган ноҳияларни ташкил этиш зарурлигини ва бунинг учун изчил лойиҳаларни ишлаб чиқишнинг мақсад қилиб қўйди. Натижада қоракўлчиликка ихтисослашган Советобод, Қўшрабод, пахтачиликка ихтисослашган Болшевик ноҳиялари барпо этилди.

Шу ўринда бир изох зарурати сезилапти. Қайта қуриш бошланганда жумҳурият тахтига ўтирган янги раҳбарлар айнан мана шу ноҳияларга барҳам бердилар. Бу билан нимани мақсад қилганлари номаълум. Аммо аҳоли турмуш тарзига бу иш жиддий салбий таъсири кўрсатди. Тез орада жумҳурият бошига янги келган бошқа бир раҳбар ўзидан аввалгиси йўл қўйган хатони тўғрилади, яъни мазкур ноҳияларни қайтадан тиклашга фармон берди. Демак, мана шу ноҳиялар ўз вақтида аниқ мақсадни қўзлаб тузилган экан. Бу нарса эса, раҳбар сифатида қанчондир мана шу ишга бошқош бўлган Б. Раҳимовнинг тадбиркорлигини исботлайдиган яна бир омил эканлигини унутмаслик керак, дейилганидир.

Шундай қилиб вилоятда учта ихтисослашган ноҳия, Самарқанд шаҳрида ҳам учта шаҳар микёсидаги ноҳиялар тузилди.

Вилоятда юз фоиз алмашлаб экиш жорий қилинди, бунинг сабаби бор эди, chunki, вилоят ерлари узлуксиз бир хил эканлиги раҳбарлардан тойдирилган пахта якказироатчилигининг салбий таъсири ҳосилдорликка катта зарар етказганди. Самарқанд вилоятда алмашлаб экишни йўлга қўйиш учун барча имконият бор бўлиб, фақат шу йўлга на тупроқни соғломлаштиришнинг яккаю ёлғиз чораси эди.

Шундай қилиб, етмиш беш минг гектар майдонга беда экиладиган бўлди ва бу билан вилоятда орқада қолган чорвачилик тармоғи қаддини ростлашга имконият яратилди.

Тўғри, бу ишларни обкомнинг котиби қўлига кетмон ёки белкуррак олиб ёлғиз ўзи қилмаган. У мана шундай ишларни амалга оширишда доимо халқ орасида бўлиб, маслаҳат сўраган, тақлифларни ўртага ташлаган, атрофдагилар билан бамаслаҳат, мутахассислар фикрига таяниб, қўзланган мақсадга эришган ҳам.

Бошланган режалар ҳаммаша ҳам амалдоран қил суғиргандек бўлавермайдди. Ҳар хил тоифадаги одамлар бор, раҳбарлар бор, бировга ёқади, бировга ёқмайд.

Ҳамманинг ҳам нияти пок бўлавермас экан... Қишлоқ қабристонларининг аҳволи ҳаммага маълум. Тиконзор, ташландиқ ҳолида. Бундай аҳволини кўрган ҳар қандай мулоҳаза қиладиган одам бефарқ қараб тура олмайди. Инсон руҳи ҳаммаша порлоқлигига қолмиш керак. Уни пок сақлаш трикларнинг вазифаси, бурчи. Оқтош шаҳри атрофидаги қабристонлардан бирида бўлганда Бектош Раҳимов отахонлар билан кенгашди. Қабристонларни тартибга солиш режалари белгиланди. Халқ бахшиси Исом шоир қабри зиёратгоҳга айлантирилди. Қабр яқинида келган-кетганлар бир мuddат ўтириб тин олсин учун илий бўёқлар билан бежирим безатилган, ўймакор устунли мўъжазгина сўри қурилди. Одамларнинг кўнгли ўсди, жонкуяр раҳбарларини олқадилар.

Бундан руҳланган раҳбар режалар тузди, мутахассисларни чорлади, имкониятларни чамалади. Зарафшон водийси азалдан турфа рангдаги мрамор тошларига бой. Зум ўтмай вилоят марказида коммунал хўжалик хизмати йўли билан қабристонларни ободонлаштириш устохонаси ташкил этилди. Хайри ташаббуснинг қаноти бўлади, дейишди. Жумҳуриятда янгилик саналган бу тадбир тез орада омма-лашиб кетди, жойларда устохоналар, уларнинг

таянч нуқталари очилди. Аммо... Қутилмаганда Марказқўмга Бектош Раҳимов «қабристонда масжид қурдирангиз», деган «сигнал» юмалди тушди. Уша қақиқада унинг аҳволини бир тасаввур қилиб кўринг. Кўнгли озор чекди. Нахотки савобли иш ҳам гуноҳ саналса? Оммани тартибга, маданиятга етаклашинг нимаси ёмон? Бир варақ қоғоз инсоннинг қадридан ҳам қимматроқ экан. Анча пайтгача ўзига келолмай юрди.

Бу воқеалар ҳозир биз атайдиган турғунлик йилларида содир бўлган.

3

Мен юқорида Бектош Раҳимовнинг Хоразм, Андижон, Самарқанд вилоятларида обкомнинг биринчи котиби сифатида, кейинчалик Ўзбекистон ССЖ вазирлар кенгаши раисининг ўринбосари ва дала саноат қўмитасида масъул лозимларда олиб борган ишларининг юздан бири ҳақида ҳам мулоҳаза қилганим йўқ. Мақсадим у кишини оқ ювиб, оқ тараш ҳам эмас, у кишини билган, бирга ишлаган одамлар яхшироқ таърифлашди, қадрлашди, ҳурматини жойига қўйишди, ҳозир ҳам Хоразм, Андижон ёки Самарқандга бориб қонсалар хонадонларнинг тўри у кишиники. Ҳар ҳолда бир инсоннинг кишилар қалбидан шунчалик ўрин олиши бежиз эмас, бу ҳеч қандай таърифга сиймай-диган ҳодиса.

4

амиятда қайта қуриш бошланди. Бу ҳодиса қанчалар дид юз бериши керак эди. Чунки тарихан тараққиёт талаби шундай, ҳаёт маромининг ўзгариб бориши табиий ҳодиса. Лекин бу ўзгаришлар ўтмишни тамоман инкор қилиш, қилинган ишларни чиппака қиқариш эвазига эмас, балки йўл қўйилган нуқсонлардан тўғри хулосалар чиқариш, келгуси режаларни пухталаштириш орқали ривожлантирилиши зарур эди.

Афсуски, Ўзбекистонда қайта қуриш хайрли ишлар билан бошланмади. Жамиятнинг соғломлаштириш ишлари жумҳуриятдаги олти миллионли пахта хирмонининг қора қўланкасида қолиб кетди. Меҳнаткашларнинг пешона тери билан кўтарилган хирмонлари сохтага чиқарилди. Афсонавий «пахта иши» ўйлаб топилди. Ахир соф олти миллион тонна пахта ҳосили етиштирилган йиллари ҳам бўлган-ку. 1990 йилда бунёд этилган беш миллион тонналик улкан хирмон бунга мисол бўлаолмайдими?! Яна қанчадан-қанча ҳосил ерда қолиб кетган йилларни эслаб кўринг. Демак, олти миллион тонна пахта етиштириш бор гап экан. Гап уни қандай йиғиб олишда, халқни қийнамасдан етиштирилган ҳосил учун тегишли ҳақ ажратишда қолган эди. Буну тушунишни ҳеч қим ҳоҳламагани ўшанда. Қўшиб ёзиш ва унинг ташкилчилари зир қидириб хизланди. Пахтакордан тортиб қишлоқчи, ноҳия раҳбарларидан тортиб обком котибигача сўроқ қилинди. Улар ваз кўрсатилмай оёлаб, йиллаб қамоқда сақландилар. Бу нобокор ишлар яна порахўрлик билан мустаҳкамланди, қўлу қуруқ баробар ёнди. Жумҳуриятнинг кўзга қўрилган раҳбари борки, қамоққа олиб кетилди. Ҳатто «нажот қаъла»сининг мўътабар хонасидан ҳам қўлига кишан урилиб олиб чиқиб кетилганлар бўлди. Нобок, калтафаҳм раҳбарлар бунга йўл қўйдилар, балки ўзлари ҳам бу ишда ташкилотчилик қилдилар. Айбли ҳам, айбсиз ҳам таъқиб қилинди, оилалар сарсон-саргардон бўлиб қолди. Бўлиб ўтган шу тахлит воқеаларни ҳали ҳеч қим унутмаган бўлса керак. Лекин омма жамиятда юз бераётган воқеаларнинг туб моҳиятини англаб етишга ожиз эди. Худди ўттиз еттинчи йиллардагидек нуфузли матбуотларда кетма-кет қот этилаётган уйдирмалар уларнинг эътиборини чалғитиб турди. Қайта қуришнинг мақсад ва вазифалари тўғрисида қанчалик қилиб кетди. Уларни англаш, оқни-оққа, қорани-қорага ажратиш учун

вақт, тўғри маълумот керак эди. Ким шундай маълумотларни беради? Машғум қатъонли бошлаган, «тартиб-интизомни йўлга қўйиш» шиори остида Ўзбекистонга юборилган ўша Гўлдан ва Ивановлар тўдасими? Ёки уларнинг домига тушиб, ўз айблари очилиб қолишдан қўчиган, ўзгаларни фожига гирифтор қилиб, жонини сақлаб қолмоқчи бўлган ошкоралик ноғорасини (XVI пленумдагидек) қаттиқроқ чалган кимсаларми? Қайси бирлари?!

Вақт яна одил ҳакам бўлди. Ёвуз мақсадларнинг илдизи очилди. Аммо анча кеч эди. Минглаб одамларнинг тинчи бузилди, ўйлаб одамлар қамоқ азобларига дош бера олмай оламдан бевақт кўз юмдилар, юзлаб бегуноҳлар ҳали ҳам турмаларнинг тўйунуғидан ёғду қутиб етишибди. Қўллари ўз номларини оқлаб ола олмай оворасарсон бўлиб юрибдилар. Одамнинг қадри-қиммати шу бўлди-ми? Очигини айтиш керак. Партия ўзи тарбиялаб етиштирган ҳодимларини сақлай олмади. Қўдрати етмади. Мана унинг бўрбўсилашиб қолганининг туб сабаблари қарерда!..

...1988 йил. 46 йилдан буён КПСС аъзоси, эллик йиллик меҳнат фаолиятига эга бўлган, умрининг навқирон йилларини жумҳурият келажаги, партия ва совет ишларига бағишлаган, Улуг Ватан уруши йилларида жангу жадал кезган, юксак хизматлари учун Ватанинг юксак мукофотлари — уч марта Ленин ордени, Социалистик Меҳнат Қарамони унвонига сазовор бўлган ўзбек ўғлининг бошига қора қўланка туша бошлади. Иил давомида қонучиликнинг барча моддаларига хилоф равишда, ҳуқуқ-тартибот қоидалари оёқ ости қилиниб, Бектош Раҳимов барча мукофотлардан маҳрум қилинди. Вугунги кунда Б. Раҳимов барча таъна-маломатлардан бутунлай фориғ бўлса-да, нима учундир ҳалигача бу масала ҳам қилинмапти, ҳатто қарилмак нафақаси ҳам сабабсиз тўхтатиб қўйилган. Тартибот талабларига кўра уларнинг ҳаммаси суднинг ажримидан сўнг мусодара қилиниши керак эди. Акс ҳолда жиноят ҳисобланади. Бунинг учун айбдорлар жазоланиши керак бўлади. Барча ривожланган мамлакатларда шундай. Ҳуқуқ-тартибот таомиллари фуқародан тортиб мамлакат раҳбарига бирдай қучга эга.

Бектош Раҳимов бўлиб ўтаётган воқеаларнинг моҳиятини тушунар, бу ишларнинг бошида турган корчалонларнинг мақсадларини ҳам англаб туради. Ёнг ачинарлиси, машғум болтанинг сопи ўзимиздан чиқканди. Ёвуз ният олдида инсоннинг қадри бир пул эканлигини англагани сари унинг дили вайрон бўлар, қорнига эмас, қадрига ачинарди. Иил давомида мана шу болтанинг қора қўланкаси унинг фикру ҳалига соя солиб турди. У таниган, танимаган раҳбарларнинг қамоққа олинганини эшитганда фақат бир ишонч-ўзига бўлган ишонч-имонининг бутлиги, виждонининг поклиги унинг озор чеккан қўнглига таскин бағишларди, Ўзбекистон атрофида ҳар солинаётган уйдирмаларнинг тағи пучлигига, ҳақиқатнинг бир кун келиб тантана қилишига ишонарди. Ана шу улуг ишонч руҳига тасалли беради.

...5 декабрда ўша машғум болта кўтарилди. Тун яримлаб қолганида ўнга яқин кимсалар йўлдақа пойлаб турарди. Б. Раҳимов танишларидан бирининг тўйидан қайтаётганди. Йўлақдагиларни қўриб, эти жимирлаб кетди. Қўнгли ниманидир сездди. Қабихлик шу даражада бўладими? Ёўсагадан қадам қўйиши билан келхо ёпишдилар. Вазият оғир эди. Айниқса бундай қалтис ва ёввойиларча муносабатга қўнликмаган одам учун ҳақорат эди бу усул. Илтимослар инобатга ўтмади, лоақал уйда қутиб ўтирганларга билдирайлик, хавотир олишмасин, деган ўтинчлар ҳам ерда қолди.

— Керак бўлсанг, излаб топишадди, — деди кимдир пўнгиғиллаб.

Ванди этилган «жиноятчи» табиатига мос бўлмаган бир силкини билан овоз бўлди ва юқори қаватга — ҳар қуни тонг отгунча мижжа қоқмай келишни қутиб ўтирадиган

меҳрибон умр йўлдоши, ҳолис маслаҳатқўйи Розияхонимга бир оғиз сўз айтиш илнжида деярли югуриб чиқди. Аниқ эслайди. Қўнги-роқ чалинди, эшик очилди, сочларига оппоқ киров қўнган соддадил аёл ҳаммаша-гдай жилмайиб бўсағада кўринди. Орқасидан ҳаллослаб етиб келган соқчилар яна унинг қўлтигидан олдилар.

— Хайр, онаси, хавотир олманг, — дея олди ҳолос. Умрида биринчи бор хўрлиги келиб, ҳақоратланган, ҳимоясиз сездни ўзини ўша дам. Сўнг тақдирнинг бу қалтис ўйинидан ғазаби кўзиб:

— Бошла! — деди атрофидаги кимсаларга.

Унинг мардонавор нигоҳи яна бир марта эшик томонга қайрилганида юраги қаттиқ санчиб кетди. Ичкарида — шундай йўлакда ҳушдан кетиб йиқилган умр йўлдошини, унинг ҳушсиз танаси ёнидан хонадоннинг тинтув қилиш учун бепарво ўтиб бораётган оёқларни кўриб қувватсизланди, кўз олди қоронғулашди. Қўлтигидан тутиб турганлар уни пастга — маҳсуе машинага бошлаб кетдилар.

5

...Сўроқ тинимсиз, тонггача давом этди. Ғайри табиий шароит, ғайри табиий одамлар, ғайри табиий муомала... Худди осмондан тушгандек...

Бектош Раҳимов қаттиқ асабийлашганидан кўнгли беҳузур бўла бошлаганини сездни. Ўзини бундан қирқ саккиз йил муқаддам фронтда юрганида фашистлар қўлига асир тушиб қолгандек ҳис этди. Гўё фашистлар уни ҳозиргина ҳибсга олгану сўроқ қилишмоқда эди. Бундай пайтда улар: «Қанча жангчиларинг бор? Қанча танкларинг бор? Ё бўлмаса «Улар қаерда жойлашган?» деб сўроқ қилишган бўларди.

Булар эса: «Қанча пулинг бор? Қанча олтинларинг бор? Уларни қаерга яширгансан?» деб сўрашади. Қолган жазо чоралари эса деярли бир хил. Ҳатто зиёфат ҳам. «Оттираамиз, бола-чақаларингни, касалманд хотинингни, уруғ-аймоғингни қамоқда чиритамиз, айт, миллионлар қаерда?!»

Тўхтовсиз уч кун шундай сўроқ қилишди. Бу ерда бўлганлар шароитни яхши билишди. Инсоннинг кадр-қиммати сариқ чақачалик эмас. Бемаъни саволлар жонига теккан Раҳимов Ғдлян билан шахсан юзма-юз қилишларини талаб қилди.

Унинг ҳузурига бошлаб боришганида эса димоғдор ҳоким бошини қороздан кўтармай сўради:

— Миллионлар қани?! Қаерга яширгансан? Яхшиликча айт, бўлмаса отиласан! — Қанақа миллионлар? — ҳайрон бўлади Раҳимов. — Ходимларингиз ҳам неча кундан буюн миллионларини сўрайди, бу ерда бирор англашилмовчилик борга ўхшайди, тушунтириброк гапирсангиз-чи?

— Ўзингни оварликча солма, миллионларни топиб берасан, шерикларингни айтасан, гап тамом, барибир топамиз, исботлаймиз, ҳаммангни қамаатамиз, оттираамиз, агар гапимизга кўнсанг озод бўласан.

— Ҳеч қандай миллионлардан хабарим йўқ, тухмат қилаёйсизлар, ахир ҳукумат сизларни бу ерга ишониб юборишган. Қонунга асосан иш кўришларингиз керак, талаб қиламан.

— Қанақа ҳукумат, ахир ҳаммаларинг ўша ҳукуматнинг одамларисиз-ку, ҳаммаларинг порахўр! Ҳаммангни оттираамиз. Усмон-хўжаевдан ўрнак ол, — деди у бироз юмшанган бўлиб, қўлидаги қорозни узоқдан кўрсатиб. — Биз айтгандай қўлигиз ёзиб бер. Кимлардан пул олгансан, кимларга бергансан, бу ерда ҳамманг учун жой ҳозирлатганмиз. Кимни танисанг-билсанг ёзавер.

— Тухмат, бу уюштирилган, — ҳеч қачон сенлар айтгандек бўлмайди, — эътироз билдиради Раҳимов.

— Албатта уюштирилган, — дейди тепакал сўроқчи хотиржам, — ўзимиз уюшти-

ганмиз, бўлмаса кимни қамаймиз. Ахир қамаш учун сабаб бўлиши керак-ку! Ҳали ҳаммаларингни турманинг мана шу сассик бурчакларида бижғитамиз, айт, миллионлар қаерда?!.

Бектош Раҳимов унинг ҳузуридан асаби бўзилиб чиқди. Чунки у шу пайтгача уларни ҳукумат томонидан қўйилган, ҳукумат шаъни шавкатининг одил посбони деб ўйларди.

Демак, кўрқитиш йўли билан енгмоқчи, бошқаларни ҳам шундай кўрқитишгаётгандир, балки уриб сўқишгаётгандир ҳам. Ҳеч қандай миллионлар ҳақида гап бўлиши мумкин эмас, ёлгон ва уйдирма! Асабийлашиб ўридан турди. Тор, зах камеранинг эни ва бўйини қадамлаб ўлчади.

Бўлиб ўтаётган воқеалардан ҳукумат раҳбарлари хабардормикан? Бўлса, нега чора кўришмайпти? Нега кетма-кет қилинган му-рожаатлар жавобсиз қолиб кетаяпти? Нега Марказий комитет ўзининг партия синови-дан ўтган ходимини ҳимоя қилишга қудрат топа олмаяпти? Нега? Нега? Нега... Ҳар кун шу ахвол, ҳар кун қаршида кўзини лўқ қилиб ўтирган, кўп кишининг жонига зомин бўлган терговчи Карташян коммунистни, жумҳуриятда кўзга кўринган раҳбарни мазах қилиб ўтирарди. Ҳар замонда Ғдлянга ўхшаб йўл-йўриқ ҳам ўргатиб кўярди. Гапига аҳамият бермаса, асабига тегарди.

Навбатдаги сўроқларнинг бирида Иванов куйдирилган калладек тиржайди.

— Ҳали ҳам эсингни йигиб олмасан, Бектош Раҳимович, шу пайтгача озод қилиб юборадиган айтганларимга кўнганингда, энди кеч, ўрлингни ҳам ишдан бўшатишди. Иигирма икки йиллик меҳнати зое кетди, қамаймиз ҳам, ҳеч бўлмаса шуларни ўйла-санг-чи!

Ўрлиннинг ишдан бўшатилаганини эшитиб Раҳимовнинг чакка томирлари тиршиди, асабийлашди. Ҳар қандай ифлосликдан ҳам хазар қилмас экан булар.

Терговчи эса рақибининг юрагига гулгула солиб қўйганидан ҳурсанд бўлиб, хонадан ғолибона чиқиб кетди.

Сўроқ азовлари шу тарика бир ҳафта эмас, бир ой эмас, нақд тўққиз ой узлуксиз давом этди. Тошкентда, Душанбада, Москвада иккита турмасида ҳар кун, ҳар кеча азовлар остида: «Миллионлар қаерда?», «Фалончига кўрғазма берасанми, йўқми» деган таҳқирловчи саволларга жавоб беришга мажбур қилинди.

— Йўқ, — деярди у ҳар гал тантанавор, — учуварани хом санабсанлар, гуноҳсиз кишиларга кўрғазма берадиган, сенлар излаётган одам мен эмасман!

...Ниҳоят, 1989 йил, 5 сентябр куни Бектош Раҳимов озод қилинди. Унинг қўлига СССР прокуратурасининг қарорига мувофиқ «РСФСР жиноят процессуал кодексининг 1 пункти, 5-моддасига биноан ҳеч қандай жиноят содир қилинмаганлиги учун сиз ҳақингиздаги жиноий иш бекор қилинди», деган оқлов ҳужжати топирилди.

Ҳақиқат қарор тоғди, азов-уқубатлар чекинди, олдинда эса ҳали мислсиз кураш, талашиб-тортишш, масалага ойдинлик киритиш, ёвуз мақсадда уюштирилган бу кўнгилсизликларнинг росмана айбдорларини аниқлаш ва уларни фош қилиш вазифаси турибди. Ахир юзлаб, минглаб одамларнинг ҳаётига зомин бўлган, қўли қон, кўнгли қора кишилар ўз қилмишлари учун жавоб беришлари керак-ку?!

Яқинда у киши билан учрашиш мақсадида хонадонига қўнги-роқ қилдим. Сўнгги ишхонасига (балки сўнггиси эмасдир) партия йигилишида иштирок этиш учун тақдиф қилинган экан.

Дарвоқе, Бектош ака бирга ишлашган жамоасини ниҳоятда қадрлайди. Бошига қора кунлар тушганида ҳам бошлангич партия ташкилоти уни ўз ҳимоясига олди. Ҳатто партия сафида сақлаб қолиш учун кураш-ганлар ҳам ўшалар бўлди. Ана шундай олий-жаноб инсонлар бор экан, демак у ёлғиз эмас...

Салим АШУР

* * *

Яшна гулим,
Мен сўлмоқдаман,
Сўнишимдан қувватлар олгин.
Яшна гулим,
Мен ўлмоқдаман,
Мен учун ҳам сен яшаб қолгин.

Яшна гулим,
Ҳатто лошим ҳам,
Чиройингга бўлар-ку меъмор.
Яшна гулим,
Сўнг нафасимда
Соғинчандан суяк ҳам бемор.

Яшна гулим,
Мен учун сенсиз
Бир бор нафас олиш ҳам малол,
Яшна гулим,
Тупроғинг бўлай,
Сен ўс, очил, гул бўл баркамол.

Яшна гулим,
Зар япроқларинг
Кирсин юрагимнинг шаклига
Мен ёрканот мисоли тунда
Учдим гўзаллигинг макрига.

Яшна гулим,
Қизил рангга кир,
Кўзим юмишим — байрам тонгида.
Сочларингга сингиб кетайин
Ҳасратимнинг қаро рангига.

Яшна гулим,
Яшнашнинг учун
Қуёш бўлай, ёмғир бўлайин,
Сенсиз бир дам яшай олмайман,
Сен яша,
Мен энди ўлайин.

* * *

Кўнглимни тарк этиб ҳабиб ҳумойлар,
Қолдим ёлғизликда бенаво, бедил.
Менинг атрофимдан айланди ойлар,
Менинг юрагимдан ўтди неча йил.

Гўё хотирдан чиқарди дунё,
Гўё унутдилар азиз одамлар.
Мен-чи, юксакларга қараб тобора
Ташладим, ташладим қадамлар.

Сенинг бир ораста хаёлларингни
Тарк этмоққа лекин етмади қурбим.
Сенинг бир ораста хаёлларингга
Шеър битдим, ўқидим, мусоҳиб

турдим...

Кўнглимни банд этиб ҳабиб ҳумойлар,
Сенинг хаёлингдан тирилди бу дил.
Менинг атрофимдан айланди ойлар,
Менинг юрагимдан ўтди неча йил.

БИРИ КАМ ДУНИЕ

Хикоя

Шодмон ОТАБЕК

Бог адоғи дов-дарахтлар, қалин ўт-ўланлар билан қопланган, деворнинг нарёғи жамоа хўжалигининг узумзори эди. Айланиб юриб бу ерга қандай келиб қолишганини Салима сезмай қолди. Қизиқ, нега энди Руқия айнан шу ёққа бошлади экан-а? Улар тахта деворнинг маҳалла болакайлари очиб қўйган туйнугига етиб, энди орқага қайтишган ҳам эдики, шундоқ беш-олти қадам наридан қиз боланинг қикирлаб кулгани кулоққа чалинди. Беихтиёр тўхтаб қолишди. Қўнғирокдек бу овоз ҳар иккисига таниш туюлди. Руқия бармоғини лабига босиб: «Жим!» ишорасини қилди. Кўп ўтмай кулги яна такрорланди. Энди овоз эгасини иккови ҳам таниди — Малоҳат! «Ана, кўраяписизми?» — Руқия қўли билан чап томонга ишора қилиб шивирлади. Салима ўша ёққа қаради-ю хангун манг бўлиб қолди: Малоҳат йўлка четдаги темир занжирли беланчак-ўриндикда йигитнинг тиззасига бошини қўйганича ярим ёнбошлаб, тепага қараб ётар, йигит эса аҳён-аҳён худди товук дон чўқилагандек пастга энгашиб-энгашиб кўяр эди.

— Маъмура опа хали шахардан қайтмабди, шекилли, — деди Руқия шивирлагандай паст овозда.

— Шунақага ўхшайди, — Салима ҳам беихтиёр шеригига ҳамоҳанг жавоб қилди. «Айни муддао бўлди-да», — Руқия худди хазиана топган гадодек ҳовлиқарди. — Онаси ўйнаб-кулганими кўролмасди, қани энди гинг десин-чи! Оғзидан чиқиши билан ёқасига ёпиштириб қўяман!».

«Ҳар ҳолда, яхши иш бўлмади, — Салима астойдил куйиниб, афсусланди. — Ишқилиб, онаси билит қолмасин-да! Бечора бир марта инфаркт бўлган, энди бу кўргуликни кўтаролмайди. Руқияси тўшмагур оғзидан гуллаб қўймамасикин? Огоҳлантирса, баттар ўчакшилади. Ўзиям опани ичиди яниб юрибди. Бунақа одамдан ҳар балони куттиш мумкин. Шўх-шаддод бўлгани билан кулиб туриб жонингни олади».

Салима узокдан Ўзларининг деразасида чиқок ёниб турганини кўриб, баттар дилгир бўлди: демек, опа қайтибди. Бугунча келмай тургани тузук эди. Ишқилиб, охири бахайр бўлсин.

Хона эшиги қия очик эди. Йўлда толиқиб келган Маъмура опа қаравотида ярим ёнбошлаганча газета-журнал варақлаб ўтирар, радиодан энгил куй таралар эди. Эшик очилганда опа қаддини ростлади. Салом-алиқдан сўнг секин сўради:

— Малоҳатни кўрмадингларми? Хонасига чиқсам йўқ экан.

— Йўқ, кўрмадик, — деди Салима ва шоша-пиша қўшимча қилди. — Балки биронта дугонаси билан айланиб юргандир, ҳали эрта-ку!

Салима ёлғон гапириб ўрганмаганидан қизариб-терлаб кетди.

Руқия ялт этиб Салимага қаради, мийигида кулиб қўйди ва секин бориб, қаравотиға ўтирди.

— Қиз бола бировнинг хасми, — деди Маъмура опа салмоқ билан. — Вақтида эгасига топшириб, кўнглинг тинчимагунча еган-ичганинг татимайди.

— Минг тергаб-қўриқлаганингиз билан ўзига инсоф бермаса қийин. Қайтангга, аяган кўзга чўп тушади, — деди пичинг аралаш Руқия тўшакка бемалолроқ ёнбошлаб.

Салима бошидан совуқ сув қуйилгандек бир сесканиб кетди: «Нимага шама қилаяпти? Ўлгур, нахотки шу тобда...»

— Тўғри, ўзига инсоф бермаса қийин, — деди Маъмура опа. — Инсоф ҳаммага керак.

— Келинлар, чой ичамиз, — Салима гапни чалгиттиси келди. Сочикқа ўроғлиқ термосни очиб, пилаларга ховури чиқиб турган чойдан қуя бошлади. Маъмура опа ўрнидан туриб, жовонча устидagi туғунни очди. Ноз-неъматлардан ликопчага оз-оздан олиб, бир четга алоҳида ажратгач, қолганини ўртага қўйди.

— Синглим қизини чиқарувди. Тўйники табаррук деб сизларга илдиндим. Қани, олинглар.

Дастурхонга қўйилган патир нон, қатлама, сомса, писта, майиздан тотиниб, чой ича бошладилар. Маъмура опанинг ҳаёли парашон, нигоҳи жонсарак: йўлакдан шарпа эшитилса ялт этиб эшикка қарайди.

Салима нимадир демоқчи бўлади, аммо богдаги ўша манзара кўз олдиға келиб, оғиз очолмайди. Руқия индамай қавчанмоқда. Ноқулай жимликни радио овози бузмоқда, одоб-ахлоқ ҳақида гап борарди.

Маъмура опа ахийри чидай олмайди, шарт-та ўрнидан туриб, радионинг симини тармоқдан узиб қўйди:

— «Ифрат керакми?» эмиш! Товба! Бу ҳақда талашиб-тортишишини ўзи уят, бемаънилик-ку!

— Нега энди бемаънилик бўларкан? — Руқия ётган жойида тўнгиллади. — Одоб-ахлоқ доирасида ҳамма нарсани муҳокама қилиш мумкин-ку.

— Одоб-ахлоқ бунақа бўлмайди, — деди Маъмура опа қизишиб. — Мана биз ҳам ёш бўлганмиз, ахлоқ ҳақида оғиз кўпиртириб гапирмасдик, ҳамма нарса дилимизга жо қилган эди. Тилимиз билан дилимиз бир эди. Урушда солдатларнинг шинелиға ўралиб, бирга ухлаб қолардик. Аммо ҳеч кимнинг ҳаёлиға ёмон фикр келмасди.

— Ҳа энди у даврлар-бошқа эди, — деди Руқия.

— Бугун борман, эртага йўқман, шундай экан, маишатиمنى қилиб, яшаб қолай дея ҳамма айбни урушга — оғир шароитга тўнкаш мумкин эмасмиди? — Маъмура опа азбаройи иложсиз қолгандагина уруш хотираларини тилға оларди. — Балки урушда шунақа одамлар ҳам бўлгандир, лекин мен уларни учратмадим. Қайтангга, ҳозир ҳамма айбни замонга, даврга ағдарувчилар кўпайиб кетди.

— Менимча, яхши-ёмон ҳамма замонда, ҳар бир авлодда бўлган, — Салима ботинкирамай баҳсга аралашди.

— Меъ-ҳам шуну айтмоқчи эдим, — Руқия тортишувни ўз фойдасига ҳал қилмоқчи бўлди. — Ҳар кимнинг гуноҳ-сабови ўзига! Қил кўприкдан ўтаётганда ўзи жавоб беради. Таниш-билиш бўлса, бунинг ҳам иложи бор. Дарвоқе, намунча жиддийлашиб кетдик?! Санаторияға нима учун келганмиз? Варибир, бунақа тортишувдан фойда йўқ. Келинлар, ҳозирги гапларга дахлдор битта латифа айтиб берай. — Руқия олдин опаға, сўнг Салимага мағрур-бепесанд қараб қўйди. — Эшини яшаб, ошини ошаган чолу кампир бор экан. Бир кун чол: «Кампиршо, мана шунча йил бир ёстиққа бош қўйдик. Қани айт-чи, менга неча марта хиёнат қилгансан?» деб сўрабди. «Э, жинни-пинни бўлдингизми, чол? Нималар деб алжираяписиз?» депти кампир. «Кел энди, тўғрисини айта қол, барибир ўлиб кетамиз», дея чол тўшмагур қистовга олибди. «Олдин сиз айтинг бўлмаса», депти кампир. «Айтсам айта қолай, чердақда бир халта бор, олиб тушгин», депти чол. Кампир халтани олиб тушибди. Чол халтанинг оғзини очиб, силкиган экан, ерга бир талай ёнғоқ сочилиб кетипти. «Халтада қанча ёнғоқ бўлса, сенга шунча марта хиёнат қилганман. Узр, кампир, энди ўзинг айт!» депти чол. «Тандирнинг остини қазинг, бир хум чиқади», депти кампир. Чол хумни қазиб келтирипти. Мундоқ ағдарган экан, уйнинг ичи мошга тўлиб кетипти. «Шу ерда қанча мош бўлса, шунча марта хиёнат қилувдим, энди орамиз очик, чол!» депти кампир. «Ў-ху, ҳали шунақами?» деб сўрапти чол ваҳимаға тушиб. Шунда кампир нима дермиш: «Бу мошдан сизга беш-олти марта мошхўрда ҳам пишириб берганман!»

Салима беихтиёр мийигида кулиб қўйди. Маъмура опанинг кўнглиға шу тобда ҳазил сизмас, ҳамон жиддий — дилтанг эди. Руқия бир зум тарадудланиб турди-ю, ўзича опани мувозанаатдан чиқармоқчи бўлди.

— Маъмура опа, энди тўғрисини айта қолинг, сиз ҳам шунақа... мош тўплаганмизми? Опанинг қўзлари ногоҳ чўғни босиб олгандек бир яраклаб кетди: ярим ёнбошлаган қўйи ётган жойида тек қотиб қолди.

— Руқия! — Маъмура опа жаҳл билан қаддини ростлади. — Ҳаммани ўзингизға ўхшатманг!

— Вой-вой, менга нима бўпти?— Руқия маскараси бунини жийирди.

— Кимлигингиз шундоқ пешонангизга ёзиб қўйилган! Ишонмасангиз ана — ойнага қараган!

— Э-ҳа, ҳади шунақаки?— Руқия сенга кўрсатиб қўяман дегандек, ҳезиланиб ўрнидан турди. Ранги гезарган, важоҳати хунук эди.— Йўқ, сиз аввал айтинг: менга нима кипти? Пешонамга нима деб ёзилди?— Руқия хона ўртасида кўлларини белига тираганча пешонасига устма-уст шалатилади.

— Қўйинглар энди, шу арзимаган нарсалар...— Салима мурасога ундамоқчи эди, сўзи оғзида қолди. Руқия кўлини пахса қилганча опага зуғум қила кетди:

— Уғри қариса мулла бўларканда-а? Тишингиз борида роса гўшт егандирсиз? Энди бизга ўхшаб ўйнаб-қулолмайсангиз-а? Алам қилаётимми?

— Сенга ит ўхшасин!— Маъмура опа азбаройи жон аччида оғзига келган сўзни ўқ қилиб отди.

— Олдин қизингни тийиб ол, кейин бировга ақл ўргат!

— Қизимга тил тегизма!

— Қизингга ит тегиб ётипти-ку!

Маъмура опа кекса гавдасига ярашмаган чакконлик билан шартта ўрнидан турди-ю, Руқиянинг ёқасига чанг солди.

— Сўзингни қайтиб ол, манжалақи! Бўлмаса ҳозир бўғиб ўлдираман!

Одам жаҳл қилганда вужудига фавкулуд-да бир куч қуйилиб келади. Опанинг жаҳлига жаҳд ҳам қўшилган, кўллари тошдек қаттиқ эди. Руқиянинг ёқасини бўшатиб учун қилган уринишлари зое кетар, ўртага тушган Салима худди кучли тўлқинга йўлиққан хасдек икки ўртада чайқалар эди. Руқия беихтиёр чегарани бузиб қўйиб, энди керакли сўзни айтмаганча исканжадан чиқолмайдиган бир тутқун ҳолига тушганни англади. Энди ортага ҳам йўл йўқ эди.

— Эсираган қизинг богда... кучоқлашиб ётипти! Ишонмасанг чиқиб қара!

Маъмура опа дарҳол Руқиянинг ёқасини бўшатди-ю, Салимага юзланди:

— Ростми?

— Мен... билолмадим, энди, боя ким биландир гаплашиб ўтиргандек бўлувди,— Салима дабдурустдан нима деярини билмай, каловланиб қолди.

— Тўғриликча ўтирувдими?— опа тобора шиддат билан қистовга олди.

— Ўйра-ширада... яхши кўролмадим,— деди Салима.

— Э, нима қиласиз ёлғон гапириб!— Руқия кўлини кескин силтади.— Боягина богда бир йигит билан ачомлашиб ётганини ўз кўзингиз билан кўрдингиз-ку!

— Олдимга тушинглар! Қани, кетдик!

Салима йўлни чаппа солиб, яна бир бор чалғитишга уриниб кўрди. Аммо опа ўчакишгандек, унга эмас, Руқияга эргашар, у эса тухматчи эмаслигини исботлаши керак эди.

Бог адогига яқинлашилган сайин чироқлар сийраклашиб борди, аммо яқин-йироқлардаги шуълалардан хиёбон ва йўлақларда бемалол юрса бўларди. Кишдок, маҳалаларда итлар чўзиб-чўзиб вовуллаиди, ҳовуздаги бақалар басма-басига вақиллайди. Кунчиқар томондан тўлин ой кўтарилиб келмоқда. Сўлим ва гўзал ёз кечаси! Кўнглида яшаш завқи, ишқ-иштиёқи бўлган кимсаннинг уйда димикчиб ўтириши қийин туюлган бир палла. Ажабо, мундоқ қараганда учовлон гўё одам боласининг ана шу табиий хоҳиш-иродасига қарши қасд қилиб чиқишди.

Тахта девор ёнига борганда тўхташди. Салима шошиб неон чироқ остига қаради-ю, бояги осма ўриндикнинг бўш эканлигини кўриб: «Хайрият!» дея енгил нафас олди. Маъмура опага қараб гапирмоқчи бўлди-ю, сўзи оғзида қолди. Ногоҳ ўриндикдан бешолти қадам наридаги қоронғиликдан йўтал товуши, сўнг ўша таниш қикир-қикир кулги эшитилди. Учовлон турган жойларида михланиб қолишди. Маъмура опанинг ранги докадек оқариб, титраб-қақшаб кетди. Салиманинг юраги шув этди. Руқия эса тантанавор

қув табассумини яширолмади. Вуниси энди дард устига чиққон бўлди.

Маъмура опа беихтиёр ўша шарпа томон интилди. Уч-тўрт қадам ташлади-ю, гандираклаб, дарахтта суяниб қолди. Салима шошиб унга эргашувди, Руқия кўлидан тутиб қолди: «Аралашмайлик, ўзи кўрсин!..»

Қоронғиликдан Малоҳатнинг тантиқ овози баралла эшитилди: «Бўлди, қўйворинг энди!» Бу овоз онани қайта ҳушига келтирди чоғи, боқяш яна олдинга талпинди.

Шундан кейинги воқеалар худди саргузашт кинолардаги каби тез содир бўлди: Малоҳат бор овози билан фарёд солиб, чинқирди. Бечора она: «Мана сенга, қанжик! Мана сенга, ифлос!» дея беҳаё қизининг сочи-дан бураб, дўппослар, дуч келган жойини аёвсиз чимчилаб-ўймалар, аммо бу билан дарду армони аримаслигини билиб, баттар қутурад эди. Ногоҳ худди осмондан тушгандек, Руқия билан Салиманинг қаршисида шимини қўлтиқлаб олган, ёши ўттизларда, пахмоқ соч, укки кўз йигит пайдо бўлди. Салима уни рақс майдонига кўрганлигини эс-лади. Йигит, кўзлари олазарак, тинимсиз хансираркан, бегона аёлларни кўриб, шартта тахта девордаги туйнукка ўзини урди ва сувилондек тезда кўздан ғойиб бўлди.

Салима ранж-алам билан, ғижиниб Руқияга ўқрайди: энди қўнглинг жойига тушди-ми?.. Юрагини ҳовучлаб олдинга юрди. Руқия ҳам ноилжоз унга эргашди.

Бир гиламнинг ўрнича жойдаги пайхон қилинган майсада Маъмура опа кўрагини чангаллаб ётар, сочлари парижон, ёқавайи Малоҳат ваҳима билан онасининг кўзларига тикилиб турарди. Шарпани эшитиб, шартта ўгирилди. Чамаси, ойисининг ахволи кўрқулик эди, жон ҳолатда Салимага ёпишди:

— Салима опа, айтинг, ойим кўзини очсин! Кўрқиб кетаялман, айтинг! Мени кечирсин! Энди бу... ни емайман! Сиз айтинг! Эй

худо, энди нима қилдим?!— Малоҳат бошини тиззаларига урганча ув тортар, қўнграб-қўнграб йиғлар эди.

Маъмура опа хиёл кўзини очди. Тепасида обидийда қилиб, бўзлаб турган қизини кўрди-ю, кўзларини қайта юмди, сўнг юзини ўгириб, секин пичирлади:

— Кет, сендай қизим йўқ. Оқ қилдим!..

Малоҳат аёвсиз қарғиш-ҳукми эшитиб, баттар фарёд солди ва ойисининг устига ўзини ташлади. Салима уни зўрга тутиб қолди: кўлтигидан ушлаб тургазди ва охишта қулогига шипшиди:

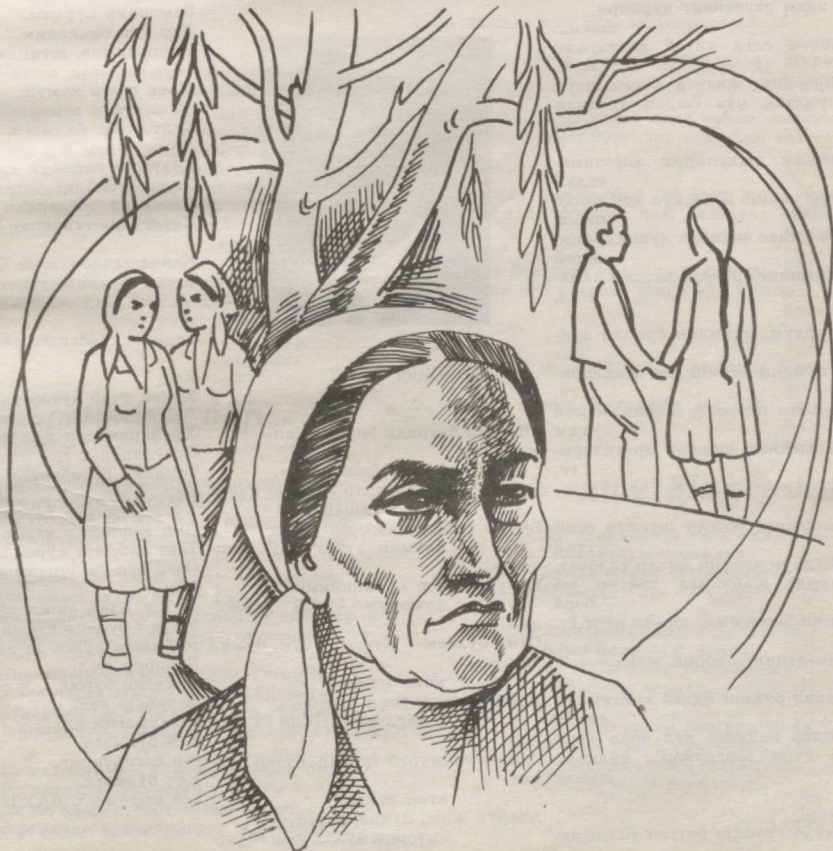
— Тезроқ бориб, дўхтирни чақириб келинг. Биз қараб турамыз.

Малоҳат бир зум нест-караҳт гангиб турди-ю нима қилиш лозимлигини англаб етгач, даволаш бўлмаси томон гандираклаб югуриб кетди.

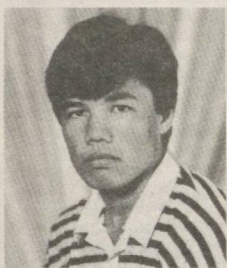
Орадан кўп ўтмай врач икки ҳамшира ҳамроҳлигида асбоб-анжомларини кўтариб етиб келишди. Дўхтирни — ёш, хушрўй йигит, опанинг юрагини эшитиб кўрди-ю, типирчилаб қолди. Ҳамшира тезда укол қилди. Кейин сунъий нафас олдириш бошланди. Опа ҳамон ўзига келмасди. Дўхтир пешонасидаги терни енг билан сидириб, яна бемор устига энгашди.

Бир четда тушимми-ўнгимми дея гаранг-сиб, ҳамон ўзига келолмаётган Салима шундагина Маъмура опанинг иккинчи марта инфаркт бўлганини, шу тобда ҳаёти қил устида турганини пайқаб қолди. Наҳотки одамзоднинг жони шу қадар мўрт, омонат бўлса деб ўйлади.

Юрак хуружи ахйири ўз ишини қилди. Дўхтир ва ҳамшираларнинг саъй-ҳаракатлари зое кетди. Маъмура опа қоқ ярим тунда, борнинг хилват бурчагида, боягина ўз қизи пайхон қилган майса-ўтлар устида ўзи ҳам пайхон бўлиб, жон таслим қилди.

Умидли ёшлар

Холмuroд АБДУРАХМОН

* * *

Сенинг саждагоҳинг қилмоқчун
тавоб
Етти бор йиғладим дилим этиб
пок.
Еттита осмонда етти қовурғам
Ойнинг зар йўлига рух қўяр
оёқ.
Куннинг дарвозасин бекитганича
Ялмоғиз, касофат супургисиди —
Илашиб шайтоннинг қулфат
тўрваси
Йўлакни сидириб тикар ичига.
Ҳасратранг қўш қанот чиқариб
руҳим
Жўнайди қирқ чилтон оромгоҳи-
га.
Минг битта сўзидан ясаб тавбадон
Пойин қўймоқ учун осмон тоқига

Ун икки равзанинг хурлари
ашки...
Шайтон елга айтиб келтиради
жом.
Ҳайратнинг аланга ўчоги ичра
Қоврилган кўз ёшдан тузама
таом.

Камалак рангининг қоришма-
сидай
Олдда етмиш минг йўл мен танҳо
ожиз.
Қуш учмас водийда қуш кўрдим,
нетай
Рухимнинг ортидан кетдим изма-
из.

Оҳ урдим, оҳимдан ёрилди зул-
мат
Юз қўйдим ойнинг пок этаклари-
га.
О, дилим ишонма, ишонмам мен
ҳам
Хаёлимнинг шаккок эртақлари-
га.

* * *

Гуноҳларга ботган шаккок осий
тил
Уйкуда исмининг қилар тиловат.
Саҳарда шабнамга чайгум юз
бора
Сен-чи бегонасан, ҳамон етти ёт.
Самоватнинг заррин жойномози-
да
Покдил руҳинг ёдлаб қилгайман
тавоб.
Арилар келмаса гул боли увол
Сўз дури занглайди... бўлмаса
жавоб.

Кечир!
Уйкуда гуноҳга ботган тилимни.

Доларуҳ, сен келсанг осмон буржига
Қуббалар қадайдиган тунги меҳрдан.
Товуслар патидан либос тўқийди
Қақнус минқоридан оқар минг
оҳанг.
Сен келсанг, супурар гардун саҳнин
ой
Сўнг экар эринмай минг турфа чечак
Каптарлар кошона қургуси гулдан
Моҳтанам, сиймга айланар тупроқ.

Меҳрдил, сен келсанг тарқар тун—
туман
Кофур капалакдай қанот қоқар
шамъ.
Кўксимни забт этган тунни чўқилар
Елғиз қанотидан қони томчилаб.
Сен келсанг...

Сурхондарё

Муҳиддин ОМОН

* * *

«Шамол бағрида бир боғман—
деворим
йўққа ўхшайди»,
Кўнгил хониш қилар эрса, дуторим
йўққа ўхшайди.
Бўлур ҳофиз, ҳавозоси
оламини тутса гар, маш-
шок,
Нечукки, мен муғаннийман,
хуморим йўққа ўхшай-
дир.
Само бўлсам— Қуёшим йўқ, Замин
эрсам—
қани меҳвар?!
Ўзим карвон, ўзим сорбон,
сардорим йўққа ўхшай-
дир.
Самога телмуриб тунлар, кутар бўл-
сам
агар пайғом,
Аторуд жим, Зуҳал жимдур,
ситорим йўққа ўхшайди.

Азал қонун-дили дардманд
табиблик ихтиёр айлар.
Вале, мендек табибга зор
беморим йўққа ўхшайди
Бас, эй, кўнгул, фиғонингни тушун-
са гар
замон аҳли,
Дема зинҳор, бу дунёга
даркорим йўққа ўхшай-
дир.

* * *

Қирмизи шафақнинг тафти бўлмай-
ди,
Гадойнинг бир умр кафти бўлмай-
ди.

Халқ мақоли.

Бекор гап,
ишонаманг, кафтларим тўлган!
Бугун мен бир ҳовуч бахтни
симирдим.
«Сулаймонлар ўлиб, девлар қутил-
ган»
Замонани кўрдим.
Бир қоп семирдим.
Қашшоқмиз, деганлар энди бас
килсин.

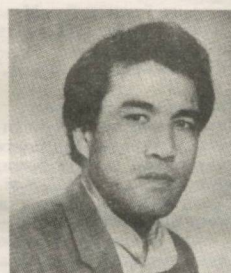
Мана сизга кумуш.
Мана сизга зар.
Султонлар билмаса, юнунлар бил-
син—
Қадрини тиклади қадим тангалар.
Эҳ-ҳеёй, бойлигимиз чиндан беҳисоб
Ҳазнамиз тоғлардан ошиб кетади.
Хуржунга талашиб, бўлмаймиз
хуноб.
Қанча гадойхалта тиксак етади.
Бугун ҳаммамизнинг кафтимиз
тўлган...

* * *

Кел.
Қучоқ очиб кутиб оламан.
Лабларимнинг табассумида,
Ҳисларимнинг гул мавсумида
Орзуларнинг энг маъсумида
Сенинг насибангни асраётирман.
Кел..
Кўзларимнинг қароқларидан,
Дил дафтарим ғароқларидан,
Тонг елининг сўроқларидан
Овоз бўл-да, қошимга келгин.
Кел..
Гарчи, алам ашқидай тахир
Умрим бўлсин туфонли баҳр,
Қиёматга дўнса-да даҳр.
Варибир, кел,
юзингни бурма,
Варибир, кел,
бузилмасин аҳд.
Ҳеч бўлмаса,
сен соғинтирма,
Ҳеч бўлмаса,
сен вафо қил, БАХТ!..

да эканлигидан далолат беради. Ижод ос-
тонасига илк қадамини қўйган ёш дўстлари-
мизнинг қувонарли жиҳатлари шуки, улар
ниҳоятда ранго-ранг. Умидим шулки, кела-
жакда бу ниҳоллар сархил мевадар берсин.

МИРМУҲСИН

Маннон ТУХТАЕВ

Бухоро, 1238 йил

Бухорода Чингизхонга
қарши халқ қўзғолони
кўтарилди. Қўзғолонга
Маҳмуд Торобий бошчи-
лик қилди. Шу қўзғолон
олдидан онасига деган-
лари

Оқ йўл бер, сочингдек оқ бўлсин
йўлим,
Бу дарахт, бу замин бизга ягона.
Душманининг пойида хор бўлса
элим,
Мен Маҳмуд Торобий эмасман,
она.

Қалба занглаб ётган қилич заҳ-
ри бор,
Қўзғалса бу юртнинг олов қаҳри
бор.
Токи бунда дайди, иблис, даҳрий
бор,
Мен Маҳмуд Торобий эмасман,
она.
Тулки мижозларга гуллар сараси,
сараси,
Ерилиб кетмасми номус яраси.
Сўнса бухоролик мардлар наъра-
си,
Мен Маҳмуд Торобий эмасман,
она.

Жангу жадалларда бошгинам
кетса,
Ағёрлар этимни пойингга отса,
Сен эса, йиғлама, забун дилхаста,
Мен Маҳмуд Торобий эмасман,
она.

Бизни қул қилолмас ҳеч қандай
маълун,
Наҳот халқ яшагай занжирда,
тутқун?
От ўрнин улғайиб босмаса қулун,
Мен Маҳмуд Торобий эмасман,
она.

Самарқанд

Бухоро

Хосият РҮСТАМОВА

* * *
Оёқсиз юради қалбда бир огрик,
Ғийбатлар қўқсимга очун қуради.
Қўзимда нафратлар фарзанд

ўстириб,
Қабоғимда мусичалар юради.

Йўллар изларимга ташлайди соя,
Мадорсиз оёқлар йиқилар қал-
қиб.

Ойнинг юзларидан чиқиб бир
отлик,
Кулгусин яшириб, қилади таъ-
қиб.

Бошимда сочларим хаёл суради,
Сочимнинг тушига ўраниб олдим.
Шеъримда ғийбатчи аёл юради:
«Мен бугун севгимга алданиб
қолдим».

* * *
Емгирларни ёмғир бўлиб
кўргум келар...
Қушларни қуш, дарахтларни
дарахт...
Айтадилар-ку: «Қуш тилини
қуш билар,
одам тилини одам».
Тушунмадим афеус, қовмим
тилига,
Қуш бўлгим келаяпти, қуш.

Наманган

Жамолиддин МУСЛИМ

Она фарёди

Ераб, афгонга деб олиб кетдилар,
Гул тутган қўлларга қурол тутдилар,
Айтинг кимлар ютқазди, кимлар ютдилар,
Ўғлим эмас, кетди жаҳоним менинг.
Қайтсин деб умидвор яшардим бунда,
Ўғлоним кезганда аччиқ тутунда,
Айтарди хобимда, кундузу тунда:
«Кутинг, онажоним, чун қаъбам менинг»
Хатларин кутардим ҳокисор интиқ.
Соғинчдан тўларди икки қорақич,
Тили бўлса айтсин, бу темир сандиқ,
Жонинг бўлса, чиққин, султоним менинг.
Душманлар қийналса Ғазна томонда,

Рухларинг кезармиш қай бир маконда,
Кароматлар тўлмиш кўм-кўк осмонда,
Кароматинг кўрсат, худойим, қани!
Сўз билан ифода ётолмам дардим,
Қамондай эгилди бу шамшод қадим,
Сени кутар эди, бир гунча бахтинг,
Чимилдиқ кўрмаган арслоним менинг.

* * *
Бу эски работ қулашга келди,
Нодонлар ўйнаб-қулишга келди.
Ўзини билмаган «мангу сарой» дер,
Доно бир кеча тунашга келди.

* * *
Тупроққа қўйилди бугун бир инсон,
Вашорат топмадим, ҳамроҳми иймон?!
Бирма-бир кузатсам, кузатганларни,
Тез тупроқ ташлабон, қайтмоқ бегумон.

* * *
Кимки ҳақ деган, халқ деган бўлса,
Толе шу йўлда нақд деган бўлса,
Ҳақсизни қувноқ пайт деган бўлса,
Енимга келсин, жонимдир фидо!

Наманган

Зулфия ЮНУСОВА

* * *
Ўмрим давонларида ҳижрон
сўқмоқлари кўп,
Елғизоёқ йўл оша вафодан сабот
олдим.
Ҳар тун тоғларимда соғинч
сўроқлари кўп,
Интизор кутишларнинг бекаси
бўлиб қолдим.
Сочларим толасидек кунлар узун,
тун узун,
Интиқ ниҳолларимга ошёнди
йўлларингиз.
Ўмидки, ҳаёт берган ҳижрон
учун, ишқ учун
Келажак йўлларида жуфт қолур
изларимиз.

Армоним бор

Афғонистон қирларида армоним бор,
Йигитликда йиқилган мард ўғлоним бор.
Жаҳолатга ниҳол умри қалқоним бор,
Афғонистон, армонларга ошномидинг?!

Айриликдан ўлан айтар бу адирлар,
Она охин дилга қадар бу адирлар,
Мангуликка ўқир байтлар бу адирлар,
Афғонистон, фангонларга ошномидинг?!

Қиз инонмас ҳамон унинг ўлганига,
У қирларга жисми тупроқ бўлганига,
Бўзлаб-бўзлаб йиғлар ғамга тўлганига,
Афғонистон, ҳижронларга ошномидинг?!

Ўз қавмига тиг кўтарган ҳамон бунда,
Ўз халқига эрк истамас нодон бунда,
Эл оқ қилган, юрт хоини ниҳон бунда,
Афғонистон, нодонларга ошномидинг?!

Жумҳурият ёш ижод- корлар анжумани иш- тирокчилари шеърла- ридан

Қондошларинг асрайдилар номинг мангу,
Ағёрларинг билсинларки сўнмагай у.
Замин узра мақсади пок, умри эзгу,
Афғонистон, давронларга ошномидинг?!
Афғонистон, армонларга ошномидинг?!

Фаргона

Холдор АБДУСАЛОМ

Ўз-ўзимга

Бўлмагай инсон азизроқ тилла зеб-зийнат
билан,
Ажралиб тургай ҳамиша яхшилар ҳиммат
билан.

Аҳли ҳиммат ҳақ йўлида жонини айлаб
нисор,
То ўлиб кетгунча тинмай жанг қилур иллат
билан.

Сочи қирқилган санамга отма таъна тошини,
Фаҳшни тарк этмас бузуқлар юрса ҳам ҳиммат
билан.

Топмади ҳеч кимса обрў бу фано тупроғида,
Фитнаи фиску фуҷур, кек, бадғараз ғийбат
билан.

Сен жаҳон бозорида нақдингга обрў қил харид,
Одабийлик деб аталган тенги йўқ қиммат
билан.

Токи Вулқон, мулки Маҳшар даштида бошинг
силаб,
Фаҳр этиб юрсин Муҳаммад сен каби уммат
билан.

Ўғлим Мақсудга

Бу чўлларнинг гиёҳ унмас
Барханлари менгадир.
Бунда фақат бирлашмаган
Қумлар мени енгадир.

Атрофимда қашқирларнинг
Кўзи йилт-йилт ёнади.
Тегиб қашқир очик кетган
Оёқларим қонади.

Шу қон издан бир кун мени,
Излаб, излаб топ, болам.
Дунёсидан очик кетган
Қўзларимни ёп, болам.

Андижон

ССЖИ Тиббиёт Фанлари
Академиясининг мухбир
аъзоси, профессор Жалол
Махсумов — 70 ёшда

Биринчи ўзбек рентгенологи

...Жалол ҳовли эшигини ланг очиб ичкари кирди-ю, хайратда қолди: уйдагиларнинг қовоқлари солиқ, аллақандай ғамгин, кўзлар ёшли эди.

— Дада, нима бўлди? — деб сўради у сабри чидамай айвонда матъос ўтирган дадасига яқин келиб. — Нега йиғлаясизлар?

— Ҳеч нарса бўлгани йўқ, ўғлим. Тинчлик, — деб юпатди Ноҳир ака ундан юзини яшириб. — Уканг Руҳиддиннинг сал тоби қочибди.

Жалол дарров ўзига келиб, уёқ-буёққа аланглади-да, сўнг отилиб, уйга кирди. Сандал ёнига солинган тўшакда ётган икки яшарлик укаси Руҳиддиннинг қошига келди. У шифта термулганча унсиз, ҳолсиз ётарди. Аъзойи бадани жикка терга ботиб, кўзларию юзлари қизариб кетганди. Жалол укасининг кечани кийкириб кулаётган, думалаб-сакраб юрган ҳолатини эслади-ю, кўзларига ёп келди. Нахотки... Руҳиддин аянчли алфозда нажотли кўзларини жавдиратиб унга қадаганда

Жалол кўзёшларини яширмоқчи бўлиб, бошини унинг кўкрагига қўйди. Чўчиб тушди. У укасининг кўкрагидаги хириллашни яққол эшитаётганди. Бир пас ўйлашиб турди-турди-да, сўнг югуриб дадасининг ёнига чиқди:

— Дада, дада, Руҳиддиннинг ичидан нимадир хириллаяпти. Дўхтир чақирайлик.

— Чақиртирдим, ўғлим. Давоси топилмааяпти. Табиблар муолажаси ҳам наф бермади. Сабр қилиб туришдан бўлак чора йўқ, худонинг ўзи шифо бермаса бандасига қийин. Сен ҳам укангга худодан шифо сўра. Ажабмас, оёққа туриб кетса...

— Йўқ, — дея қайсарлик қила бошлади Жалол. — Ичидан нимадир хириллаяпти. Дада, ичини текшириб кўрса бўлмайдами?

— Қанақа қилиб кўрасан ичини. Сеҳргар бўлсанг экан...

Жалол туни билан ўйлаб чиқди: «Нега одамнинг ичини кўриб бўлмайди? Кўринганда Руҳиддиннинг ичидagi ўша хириллаётган нарсани қайт қилдирибми ёки дори-дармон биланми

чиқариб ташласа бўларди-ку!».

Аммо касаллик узокқа қўзилмади, Руҳиддин учинчи кечага етмай, жони узилди. Эндигина тили чиқиб, ширин бўлиб қолган, уйдаги каттаю кичикнинг овунчоғи, эркатойи, суюқлисига айланган Руҳиддиннинг ўлими айниқса Жалолга қаттиқ таъсир қилди. У ўша кунданок катта бўлса албатта доктор бўлишни кўнглига тугиб қўйди. Ўшанда у бор-йўғи 9 ёшда эди. (Кейинчалик билсаки, Руҳиддиннинг ўпкаси қаттиқ шамоллаб, зотилжам бўлиб қолган экан. У пайтларда ҳозирги кунда оддий бўлиб қолган дори-дармон, халдорилар қаёқда?!)

Жалол ўрта мактабда ўқиб юрган кезлари яна бир мўъжизага йўлиқди. Тугмасини тик этиб босса, тамом, ичидagi шилдир қоғозга аксинг тушади. Кейин уни дорилари билан ювиб, чиқариб, қоғозга ҳам тушираверсан. Эсдалик суратинг тайёр! Жалол бу ғалати ўйинчоққа (фотоаппарат) қизиқиб қолди. Уртотларидан сўраб-суриштириб, фототўғарак-

ка биринчилардан бўлиб ёзилди. У ерда зўр иштиёқ била, кунт билан сурат чиқариш сирларини ўргана бошлади. Айниқса «Ленин учкуни» рўзномаси (1933—1934 йиллар) унинг сифатли, жозибали суратларини саҳифаларида жон-жон деб босишарди. Ҳатто Жалолни ўзларига мухбир қилиб олишди. Аммо ҳаётдан бевақт кўз юмган укаси Руҳиддинни ҳар эслаганда юраги орқасига тортиб кетарди: «Бу фотоаппарат-ку одамнинг ташқи қиёфасини суратга олишга яхши экан, аммо нега шу аппарат орқали тананинг ички қисмини ҳам суратга олиш мумкин эмас?! Ахир нури одамнинг ички аъзоларига ҳам таъсир эттирса бўлади-ку! Йўқ, бу сирнинг тағига етмагунча қўймайман!».

Унинг тиббиёт сирларига бўлган қизиқиши тобора аланғалайверди. Қарори катъий бўлгани учун ҳам Куйбишев номидаги мактабни ва рабфакни битириб (1937 йил), Тошкент тиббиёт олийгоҳининг даволаш куллиётига ҳужжат топшириб, кўрик (конкурсдан муваффақиятли ўтиб, ўқишга кирди. 1942 йили ўқишни аъло баҳоларга якунлаб, аспирантурага кириб ўқишмоқчи бўлди. Бироқ шароит тақозоси билан Совет Армияси сафига чақирилди.

Улуғ Ватан урушининг даҳшатли жараёнлари дав м этарди. Аввалига Москва округига қарашли 24-Ҳаво десант бригадасида баталиён врач, кейинроқ 11-алоҳида гвардия Никополь танкчилар бригадасининг тиббиёт бўлинимасининг командири ва сўнгга ҳарбий лазарет — кичик касалхона бошлиғи бўлиб ишлади. Бир марта огир шикастланди ҳам. Ғарбий ва сўнгга 3-Украина фронтларида немис босқинчиларига қарши курашиб, Украинанинг Никополь, Днепротетровск, Днепродзерженск, Кремененчук, Новомосковск, Харьков шаҳарларини озод қилишда фаол қатнашди. Неча минглаб яраланган аскарларимизга тиббий ёрдам кўрсатиб, ҳаётларини сақлаб қолди. Унинг бу жанговар хизматлари ўз вақтида муносиб тақдирланди: 1-даражали Улуғ Ватан уруши, Қизил Юлдуз орденлари ва «Жанговар хизматла-

ри учун» медаллари... Бу мукофотларининг ҳар бири ўз тарихига эга. Айниқса, душман тарафдан ҳар лаҳзада ўқ ёмири тинмай ёғилиб турган бир пайтда у икки ердан бири билан ярим кечаси қайиқда дарёни кечиб ўтиб, душман яқинида ҳимоясиз қолган (Донец дарёсининг у қирғоғидаги) олти нафар аскарни сафдошлари олдига соғ-саломат олиб ўтишга (беморларига ўша ердаёқ тиббий ёрдам кўрсатиб) эришганининг ўзи бир дoston бўлган. Унинг бу жасорати «Қизил Юлдуз» ордени билан тақдирланган.

Ҳа, Жалол ака урушдан кейинги тинч даврда ҳам бор кучини, билимини тиббиёт илмига, одамлар умрини узайтиришга бағишлади. У шу йўлдан бориб, кам бўлмади. Ингирма саккиз ёшида «Ошқозон рақ касаллигини рентген нурлари билан барвақт аниқлаш» мавзусида тиббиёт фанига номзодлик илмий ишини, ўттиз икки ёшида (иттифок миқёсида иккинчи, жумҳурият миқёсида биринчи ёш олим) «Ўт йўллари касалликларини рентген нурлари билан барвақт аниқлаш» мавзусида докторлик илмий ишини ёқлади. Шу ўринда айтиб ўтиш кераки, Ленин мукофотининг соҳиби, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, академик А. Н. Бакулев ёш олимнинг илмий-тадқиқот ишларига юксак баҳо бериб, олиб борилган бу илмий ишлар натижаси хирурглар ва терапевтлар учун ўт йўлларининг ҳар хил касаллигини рентген нурлари ёрдамида аниқлаш соҳасида фойдали қўлланма бўлиб қолажагини; академик Б. Е. Вотчал бу илмий ишнинг аниққа даволовчи врачлар учун аҳамиятлилигини уқтириб, Махсумов ўз докторлик диссертацияси билан совет рентгенологиясини ўт йўллари касалликларини аниқлашда яна бир поғонага кўтарганини; тиббиёт фанлари доктори, профессор В. А. Дьяченко эса юқоридagi фикрларга тўла қўшилган ҳолда, бу илмий ишнинг рентгенологик усуллардан фойдаланиш имконини бериб, даволовчи врачлар учун керакли маълумотларни белгилаб беришини алоҳида таъкидлашди.

Ёш олим Жалол Махсумов рентгенология соҳасида биринчи марта ўт йўлидаги тошларнинг контраст моддаларини ўзига юқтириш нодир ҳодисасини исботлади (бу нодир ҳодиса 8 йилдан кейин Америкада кашф этилди).

Олимнинг илмий раҳбарлари ССЖИ тиббиёт фанлари академиясининг мухбир аъзоси, РСФСРда хизмат кўрсатган фан арбоби, ССЖИ давлат мукофоти соҳиби, профессор И. Л. Тагер ва Ленин мукофоти соҳиби, РСФСРда хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор С. А. Райнберглар ёш ўзбек олимнинг ишчан ва қобилиятли, катта илмий муаммоларни ҳал қилишда моҳирлиги устида гапириб, Махсумов ўзининг фандаги яратган ангиликлари билан ўзбек халқининг ичида етишиб чиққан рентгенология соҳасидаги биринчи тиббиёт фанлари доктори юқори илмий даражани олишга лойиқ эканлигини айтиб ўтдилар.

Мана, ўзбекистонлик ягона ёш олим бўлганига ҳам бир кам

қирқ йил бўлди. У шу ўтган давр ичида олийгоҳнинг рентгенология ва радиология кафедрасида доцент, профессор, 1962 йилдан бери ҳозиргача Биринчи Тошкент тиббиёт олийгоҳининг шу кафедраси мудири бўлиб ишлаб келмоқда. Бундан ташқари ўзининг асосий иши билан бир қаторда 1962—1976 йилларда Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлигининг ҳайъати аъзоси ва илмий кенгашнинг раиси вазифасида ишлаб, жумҳуриятимиздаги тиббиёт фанларининг ривожланишига ўз ҳиссасини қўшди. 1977 — 1986 йиллари эса шу вазирлиқнинг бош радиологи бўлиб ишлади.

Жалол Махсумов жамоатчилик ишларида ҳам фаол. У атом энергиясини тинчлик мақсади учун қўллаш жумҳурият бошқарувчи кенгашнинг тиббиёт бўлими раҳбари, Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш илмий кенгашнинг президенти аъзоси ва «Рентгенология ва радиология» комиссияси раиси, катта совет тиббиёт қомиссининг нур диагностикаси бўлими муҳаррири, нур диагностикаси ва нур билан даволаш ассоциацияси кенгаши ва ижроқоми аъзоси. Бутуниттифок «Врачларнинг ядро урушига қарши» қўмитасининг Ўзбекистон бўлими раиси, «Вестник рентгенология и радиология» жаридасининг таҳририят кенгаши аъзоси, Ўзбекистон тиббиёт жаридасининг таҳририят аъзоси ҳамда жумҳуриятимиздаги «Тинчлик» қўмитасининг аъзоси ҳамдир. 47 йилдан бери КПСС аъзоси.

Олимнинг қаламига мансуб 200 дан ортиқ илмий мақолалари бўлиб, булардан 13 рисола рентгенология-радиологиянинг муҳим соҳаларига бағишланган. Шу даврлар ичида у раҳбарлигида 37 тиббиёт фанлари номзоди, 3 тиббиёт доктори етиштиб чиқди.

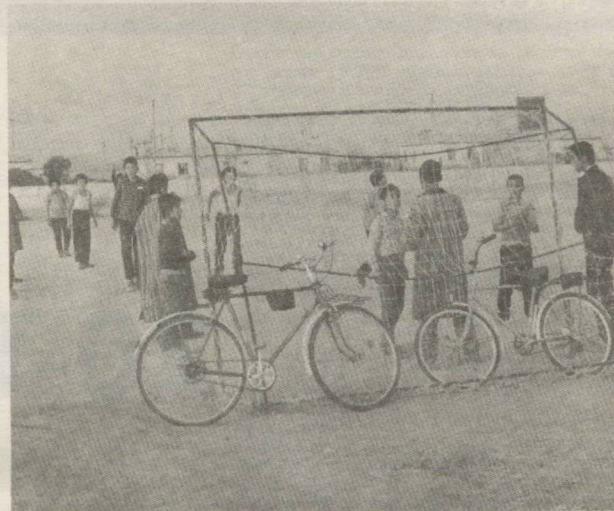
У Ватан олдидаги бу самарали хизматлари учун Меҳнат Қизил Байроқ, Халқлар дўстлиги орденлари ва ўнлаб медаллар билан мукофотланган.

Айтмоқчи, яна бир гап. Жалол Махсумовнинг оиласи ҳам аллақачонқоқ шифокорлар оиласига айланган экан: шу оиланинг 2 тиббиёт фанлари доктори, 7 тиббиёт фанлари номзоди ҳам меҳнатсевар халқимизнинг соғлиқларини сақлашда тинмай хизмат қилишмоқда. Биринчи Тошкент тиббиёт олийгоҳининг рентгенология ва радиология кафедрасининг мудири, ССЖИ тиббиёт фанлари академиясининг мухбир аъзоси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, тиббиёт фанлари доктори, профессор Жалол Носирович Махсумовнинг таваллудларига 70 йил ва меҳнат, шифокорлик, илмий-тадқиқот, педагогик ҳамда жамоатчилик фаолиятларига 50 йил тўлди.

Лекин у киши ҳамон серғайрат. Одамлар соғлиғи йўлидаги бир дунё муаммо ва ташвишлар билан яшаётир. Бундай эл-юрт учун жафокан, фидойи инсонларга яна шунча умр қўшиб берилса ҳам камлик қилади. Чунки уларнинг сермазмун ҳаёти ўрнатқ бўлишга ариғулик.

Зoir ЗИЕ.

«Гулистон» жаридасининг махсус мухбири

— Ким айтади мана шу шаввозлар орасидан «Пахтакор» тўптепарларининг пешқадамлари чиқмайди деб!

Сураткаш Р. Нуринов

Бухорода Совет ҳокимияти ўрнатилганига 70 йилдан ошди. Аммо Бухоро халқ инқилоби ва Бухорода босмачилик ҳаракати тарихида халигача ўзининг ҳақиқий талқинини топмаган.

Ҳозирги қайта қуриш ва ошқоралик ша-рофати билан Бухоро инқилобининг тари-хий воқеаларига ҳам тарихий ҳақиқат нуқ-тан назаридан қарашга тўғри келаётир. Айниқса Бухорода инқилоб туфайли юза-га келган босмачилик ҳаракати тарихи ҳар томонлама ўрганилишни тақозо қилади.

Маълумки, 1920 йил август охири ва сен-тябр бошларида Қизил Армия қўшинлари томонидан амир Саид Олимхон ҳокимияти ағдарилиб ташланди. Ўлкада ўз сиёсатини олиб бораётган Турккомиссия Бухоро амир-лигига «империализм ва оқ гвардиячилар-нинг қарсон саройи Фарғона босмачилари-нинг таянчи» сифатида қаради. Шунинг учун Бухорога ҳужум қилиш учун турли вазилар топа бошлашди. Гўё Амир қўшин-лари 1920 йилда Совет Туркистонига ҳужум қилар экан, деган миш-мишлар қурол қили-ниб, янги қарбий истеълога замин ҳозир-лана бошланди. Аммо бу гаплар ҳақиқат-дан йироқ уйдирма эди. Чунки 13 минг амир сарбозлари бир неча эскирган тўп билан 70 минг кишилик замонавий армияга эга бўлган Туркистон қўшинларига ҳужум қи-лишга ҳеч қачон журъат қилолмасди. Ле-кин, шу сингари вазилар кўрсатилиб Бух-оро амирлиги масаласини тезроқ хал қилиш долзарб қилиб қўйилди. Туркистон fronti қўшинлари эса (қўмондони М. В. Фрунзе) бу масалани қарбий куч билан ўз фойдасига тезлик билан ҳал қилди.

Натижада тарихга «халқ инқилоби» деб киритилган инқилоб амалга оширилди. Ас-лида эса Бухорода катта миқдорда куч иш-латилди. Тахтидан ажралган Бухоро амираи Саид Олимхон Шарқий Бухорога, яъни Ҳисор орқали Бойсунга ўтди, сўнг Душан-беда қўним топди. Амир бу ерда ўз ҳокимия-тини қайтариб олиш мақсадида 15 минг ки-шилик қўшин тўплади. Амир сарбозлари сафларида минг нафар афрон фўкароси ҳам бор эди. Бухорода содир бўлаётган воқеа-лар: Мачит ва мадрасалар қизил қўшин-ларнинг отхонаси сифатида фойдаланили-ши, рус аскарларнинг ғайри табиий ҳара-катлари — мукаддас саналган китобларнинг, урф-одатларнинг, маданий-тарихий бино-ларнинг оёқ ости қилиниши, савдогар ва ҳушмандлар мол-мулкнинг мусодара этилиши маҳаллий аҳолида янги Шўро ҳукуматига нисбатан ишончасизлик туғдир-ди. Бу воқеалардан норози бўлган аҳоли ўз паноҳларини ташлаб амирдан нажот излаб Шарқий Бухорога қараб оқиб кела бошлади. Бу эса амир қўшинларининг сон жиҳатдан орттишига сабаб бўлди. Қарбий санъатга лаёқати бўлмаган, умрида кетмон-дан бўлак қуролни елкасида кўтармаган авом халқнинг жунбушга келиши билан ҳеч иш қилиб бўлмаслиги аён эди.

Тақдир тақозоси билан элу юрт номусини ҳимоя қилиш учун қўлига қурол олган оло-моннинг бирлашиб кетиши натижасида Ўр-та Осиёда янги ҳокимиятга қарши халқ ҳара-кати шу тариқа вужудга келди.

Табиики, бу ҳаракатга тахтдан ажраган амир, нону насибадан маҳрум бўлган бек ва тўралар бошчилик қилдилар. Асрлар даво-мида феодал зулм остида кун кечиршига маҳжум этилган омма орасидан тadbиркор лашкарбозилар, замоннинг зайлини тўғри баҳолай оладиган устамон раҳбарларнинг йўқлиги ўлкада вужудга келган вазиятни тарихий нуқтаназардан одил баҳоланиши-га халал берди.

Шу тариқа Ватанини, урф-одатини, ма-

20-ЙИЛЛАРДА

даниятини, орини ҳимоя қилиб чиққан қар-шилик ҳаракати тарихга «босмачилик ҳа-ракати» бўлиб киришиб юборилди. 1920 йил-ларда бошланган бу ҳаракат қарий ўн йил давом этди.

Бухорода Қизил Армия томонидан амал-га оширилган давлат тўнтаришидан кейин босмачилик — қаршилик ҳаракати синфий, миллий ва диний қурашнинг шакли сифати-да намоён бўлди.

1920 йилнинг ноябри ўрталарига келиб амир қўшинлари Бойсун, Дарбанд ва Шеро-бодни ишғол қилдилар. Маҳаллий аҳоли ҳамон амирга ишонар ва уни ғайридинлар-дан қутқарувчи деб тушунар эди. Шунинг учун собиқ амирлик ҳудудига турган Қизил Армия қўшинлари маҳаллий аҳоли томо-нидан тўла қўллаб қувватланмади. Ҳатто БХСР Нозирлар Советининг Раиси Ф. Ҳўжа-ев вазиятни юмшатиш, мусулмонларни тин-читиш мақсадида жумҳурият ҳудудидан рус қўшинларини олиб чиқиб кетиш масаласи-ни ҳам қўйган эди.

Жумҳуриятда вужудга келган ҳолатни ҳи-собга олиб БКП фронт яқинидаги вилоят-ларда маҳаллий аҳолидан доимий Бухоро Қизил Аскарлари қўшинини туза бошлади.

БХСРнинг ҳукумати ва БКП босмачилик-ка қарши кураш соҳасида кўрган тadbир-ларидан яна бири миллий яраш сиёсатидир. Бу сиёсатдан қўзланган мақсад асосан бе-ҳудда қон тўқмасликдан иборат бўлиб, мил-лий яраш қондаларига биноан босмачилар-га қарши қуролли кураш тўхтатилиши, дав-лат ишларида ҳамма табақалар иштироки-даги коалиция тузилиши, сиёсий қарашлари учун таъқиқ қилиш ман этилиши, умумий авф эълон қилиниши ва ислом динига эр-кинлик бериш ва ҳоказолар кўзда тутил-ган эди.

Жумҳурият ҳукуматининг бу сиёсатини халққа ва босмачиларга тушултириш учун жойларга партиянинг вакиллари юборилди. Жумладан, 1921 йил, августда БХСРнинг фавқулодда вакили Отаҳўжаев Душанбега келиб, қаршилик ҳаракати бошлиқлари би-лан музоқара бошлади. 1921 йил 12 август-да Отаҳўжаев билан Давлатман қўрбоши ўртасида шартнома имзоланди. Шартномага мувофиқ қаршилик ҳаракати жангчилари қуролларини топширишга рози бўлдилар. Шундай шарт билан рози бўлдиларки, унга биноан Қизил Аскарлар Шарқий Бухородан кетишлари ва Қизил Аскар қисмларида алоҳида бўлимлари тугатиш зарур эди. Бу шартнома натижасида 1921 йил кузига келиб, БХСРнинг сиёсий-иктисодий ва ҳар-бий аҳоли оғирлашиб қолди.

Босмачилар бундай имкониятдан фойда-

ланиб 1921 йил сентябрда Қоратепа, Ду-шанбе, Ҳисор ва бошқа аҳоли кентларини эгалладилар. 1921 йил октябр ойи ўрталар-ида босмачилар Шарқий Бухоронинг Фай-зобод, Кўлоб, Ғарм, Қўргонтепа вилоятла-рини ҳам ишғол қилдилар.

Жумҳурият ҳукуматининг айрим раҳбар-лари очикдан-очик Бухородаги совет тузу-мига қарши курашиш учун босмачилар томонига ўтиб кетдилар. Булар: Бутун Бу-хоро ревкомининг раиси, коммунист А. Му-хиддинов ҳам шулар жумласидандир. 1922 йил эса маҳаллий халқ лашкарларининг қў-мондони Қўлмуҳаммад Афғонистонга ўтиб кетди. Коммунист қарбий нозир А. Орипов 1922 йил мартда Анвар пошшо томонига ўт-ди. Шундай бир шароитда Бухорода Туркия-нинг собиқ қарбий нозир, генерал Анвар пошшо барча қаршилик ҳаракати қучлари-нинг бош қўмондони қилиб тайинланди. Англия ҳукумати эса уни қўллаб-қувват-лашни ўз зиммасига олди. Анвар пошшо Ду-шанбени эгаллаб, бу шаҳарни қаршилик ҳа-ракати марказига айлантиришни мақсад қилди. Шу ниятда 1921 йил декабрдаги Душанбени олиш учун қилган ҳужуми беҳу-да кетди. Аммо 1921 йил 15 февралдан 16 февралга ўтар кечаси шаҳарни эгаллашга муваффақ бўлди. Бу вақтда Анвар ихтиё-рида 20 минг қўшин бор эди. Шундай қи-либ Шарқий Бухорода Совет ҳокимияти ту-гатилди.

Қарбий Бухорода ҳам қаршилик ҳара-кати авж олди. 1921 йилнинг охири, 1922 йил-нинг бошларида маҳаллий халқ вакиллари-дан мулло Абдуқаҳҳор, Муҳиддин Маҳсум, Абдуҷаббор, Бойқора ва бошқалар одам тў-лаб Бухоро атрофларида ҳаракат қилиб, Қарши, Вобкент, Ғиждувон, Кармана, Ванғо-зи ва Нуротанинг катта қисмида Совет ҳо-кимиятини тугатдилар. Бухорода вазият ни-ҳоятда оғирлашди. РКП(б) Марказий Коми-тети сиёсий бюроси 1922 йил 27 февралдан 18 мартгача Ўрта Осиё ва Бухорода босма-чилиқни тугатиш масаласини беш маротаба муҳокама қилди.

БКП ва БХСР ҳукумати ҳам бир қатор чоралар кўрди. Жумладан, 1922 йил 5 мартда яна Туркистон фронтдан ёрдам сў-ралди. 9 мартда эски Бухорога Қизил Ас-карлар кириб келди. 9-11 мартгача Қизил Аскар қўшинлари Вобкент, Ғиждувон, Кар-манани ўз қўлларига олдилар.

Ана шундай оғир вазиятда ҳам БХСР ҳу-кумати миллий яраш сиёсатини давом эттир-ди. Ҳатто Г. К. Оржоникидзе 1922 йил 4 мартда Туркбўро йигилишида сўзга чиқиб, Бухорода ҳукумат аъзоларини турли қатламлардан тузишни таклиф қилди, яъни

БУХОРО...

коалицион «Миллий демократик» ҳукумат тузиш зарур, деб кўрсатди. Аммо РКП (б) МК бу таклифни қаттиқ қоралади. Жумладан, 1922 йил 14 майда И. В. Сталиннинг жавоб хатида «миллий демократик коалицион ҳукумат тузиш Бухорода амирликни қайтадан тиклаш билан баробардир», деб ёзилган эди. Бу хат миллий яраш жараёнига жиддий путур етказди. Туркистон fronti қўшинлари ҳам, Турккомиссия ҳам Бухородаги босмачиларга нисбатан шафқатсиз курашдилар. Миллий, диний ҳуқуқлари учун курашган кишиларга нисбатан аёвсиз муносабатда бўлдилар. Қизил қўшин миллий ярашни эътироф этмай қўйди. Шундай вазиятда 1922 йил 4 июлда Инқилоб Ҳарбий Советининг раиси Л. Б. Троцкий ва бош қўмондон С. С. Каменев имзоси билан марказдан буйруқ келди. Унда қўлга тушган босмачилар ва уларнинг ҳомийларига нисбатан ҳарбий трибунал орқали чоралар кўриш, қўлга тушган босмачини қўйиб юбормаслик, ҳарбий қўмондоннинг бирорта босмачи шайқаси бошлиқлари билан музокара олиб боришлари мумкин эмаслиги ва босмачиларни таг-томири билан кириб ташлаш кераклиги ҳақида кўрсатма берилганди. Шу хатдан кейин 1922 йил сентябр ва октябр ойларида ихтиёрий суръатда таслим бўлган 200 собиқ босмачи отиб ташланди. Бундай қонунсизлик ва зўравонлик тадбирлари маҳаллий аҳолининг нафратини янада кўзгатди, Шўролар ҳукуматида халқнинг ишончсизлигини оширди.

Туркистон fronti қўшинлари Шарқий Бухорода босмачилар билан жангга киришдилар. 1922 йилнинг июнидан августнинг бошларигача қонли жанглар натижасида Бойсун, Ҳисор, Денов, Душанбе, Вахш ва Панж водийси босмачилардан тозаланди. Анвар пошшо август кунлари Афғонистонга ўтиб кетиш учун бор кучини сарфлади, лекин бунга эриша олмади. 4 август кuni қизил аскарлар томонидан батамом тор-мор келтирилди. Анвар жанг майдонида ҳалок бўлди. 1922 йил октябрда Қизил армия томонидан Иброҳимбекнинг аскарлари ҳам тор-мор келтирилди. У тоғлар орасига яширинди. Шундай қилиб Шарқий Бухорода яна совет ҳокимияти ўрнатилди. Баъзи босмачилар ўз ихтиёрлари билан таслим бўлдилар. 1922 йил 22 сентябрда Бобо Муҳаммад Амин бир неча кичик қўрбонилари билан таслим бўлди. Октябрнинг бошларида эса Жўрабек, Мулло Нажиб, Эргаш полвон, Бойқора, Умар Пучук ва Авлиё-

қул каби қаршилик ҳаракати намоёндалари ўз гуруҳлари билан таслим бўлдилар. 10-11 ноябр кунлари Қизил Армия Вобкент ерларида ҳаракат қилаётган Остонча тўдасига зарба берди. Остонча Қизилқумга яширинди. Октябр-ноябр давомида Мулла Абдуқаҳҳор гуруҳига бир неча бор зарба берилиб, Гиждувон ҳудудида ҳам босмачилик ҳаракати тўхтатилди.

Аммо инглизлар ва муҳожирликда турган амир Саид Олимхон 1922 йилнинг август-сентябрда Қобулда барча омон қолган босмачи бошлиқларини йиғиб, янгидан қўшин тўплаб турк зобити Салим пошшони бош қўмондон қилиб сайладилар. 1923 йил баҳоридан бошлаб босмачилар ҳаракатининг янги даври бошланди.

1923 йил февралда Салим пошшо ва Бухоро ХСРнинг собиқ ҳарбий нозир Орипов Шарқий Бухорога қайта ҳужум қилдилар ва Қўлобни эгалладилар. Шарқий Бухорода босмачиларнинг Шўро ҳукуматига қаршилиги яна авж олди. Жами 28 босмачи қисми ўз фаолиятини қайта тиклади. Иброҳимбек, Абдуқодир, Барот тўқсаба, Махсум Файзулло бошлиқ тўдалар қизил аскарларга катта талофат еткази бошладилар.

Салим пошшо ва Иброҳимбек қўл остидаги лашкарлар Душанбе ва Эски Бухорони олиш

Шу вақтда Ғарбий Бухорода ҳам босмачилар қатъий ҳаракатга ўтишиб Нурота, Хатирчи ва Карманада Совет ҳокимиятини тугатдилар. Шўро ҳукумати ва Туркфронти Салим пошшони тор-мор этиш учун Бухорога 3-отлик бригада, 11-отлик дивизияни, 6-алоҳида отлик бригадани ва 13-ўқчи қисмини, жами 13.700 кишини юборди. 1923 йил 13 мартда Қизил армия қўшинлари Ғузор яқинида Салим пошшо қўшинини қуршаб олдилар ва унга катта талофат етказдилар. 1923 йилнинг апрел-май ойларида қизил қўшиннинг кетма-кет зарбалари натижасида Салим пошшо батамом тор-мор этилди ва 15 июлда Афғонистонга ўтиб кетди.

Бухоро ҳудудида ҳаракат қилаётган Иброҳимбек тўдаси Ҳисор ва Лақайда умумий сафарбарлик ўтказди. Тарқоқ ҳолда ҳаракат қилаётган 24 тўдани бирлаштириб қўшинлар сонини 1740 кишига етказди. 1924 йилга келиб эса унинг армияси 2500 кишига етди.

1924 йил ёзида Иброҳимбек Лақайдан чиқиб Душанбе ва Воботог томон йўл олди. Аммо Қизил армиянинг 10-отлик полки унинг йўлини тўсди, 4 соатлик қаттиқ жангдан сўнг Иброҳимбек ортга чекиниб, Оролтоғой қишлоғига қароргоҳ курди. Лекин Шўроларнинг 66-ўқчи ва 65-отлик қўшинлари Иброҳимбекка тўсатдан ҳужум қилдилар. Қаттиқ қаршилик кўрсатган босмачиларнинг бир қисми жанг майдонида ўлди ва асир олинди. Иброҳимбек эса қочиб қутулди. 1924 йилнинг декабрида Иброҳимбек яна Лақайга қайтиб келиб Тожикистондаги тоғли аҳоли ўртасида сафарбарлик ўтказди ва 1000 кишилик қўшин тўплади. Уларни миллий ва диний ҳуқуқларини тиклаш учун даъват этди. Аммо бу пайтга келиб Урта Осиёда ўз кучларини марказлаштириб олишга эришган Қизил аскар қўшинлари Иброҳимбек аскарларига яна зарба бердилар. Иброҳимбек яна омон қолиб 1925 йил январда Сурхон, Бойсун ва Шеробод вохаларида пайдо бўлди. Энди у кучли таянчга эга эмас, у сиёсий, ҳарбий ва иқтисодий жиҳатдан бутунлай яқсаланган қолган эди ва Афғонистонга ўтиб кетди. 1931 йил баҳорида Шўро ҳукумати қайта ҳужум қилган Иброҳимбек асирга олиниб, ўлдирилди.

Шундай қилиб Бухородаги шўро ҳукумати қарши бошланган, уюшган миллий ва диний ҳамда ҳарбий ҳаракат бирор бир сиёсий йутуқларга эришмай тўлиқ мағлубиятга учради.

Умар РАШИДОВ,
Бухоро Давлат педагогика
институтининг ўқитувчиси

ҚОР ОДАМ

Қор одам ҳақидаги миш-мишларнинг сони бор-саноги йўқ. Уни учратишни истаб юрган шовшув иҳлосмандларинику қўяверасиз. «Комсомол-

ская правда» рўзномасининг сайёр гуруҳи бу ишга қатъий бел боғлади. Улар қор одам пайдо бўлди, деб тахмин қилинаётган Челябинск вилоятига ижодий сафар уюштирдилар. Сафар вилоятнинг тоғли ноҳияларидан бирида кечар эди. Дафъатан ғалати, одамсимон жундор маҳлуққа дуч келиб қолдилар. Изқуварларнинг айтишича, қор одамнинг бўйи уч метрча келар экан. Уни ўша дақиқада суратга олишга улгуришмади. Қалин қор устида у оёқ излари, соч толаларини қолдириб ғойиб бўлган. Ниҳоят, кунларнинг бирида шох-шаббалар орасида турган жунли маҳлуқнинг ушбу суратини олишга имкон туғилди.

علی شیر نوائی
حکمت لیدن

АЛИШЕР НАВОИЙ ҲИҚМАТЛАРИ ДАН

Ўзбек халқининг улуг шоири ва мутафаккири Алишер Навоий жаҳон адабиёти хазинасига муносиб ҳисса қўшди. Унинг номи ва ижодий мероси халқимиз учун гоёта табаррукдир.

Алишер Навоий ўзининг фаолияти ва ижодини инсон бахт-саодатига, оқойишталигига, ўзаро урушларнинг йўқ бўлишига, ободончилик ишларига, илм, маърифат ва адабиёт равнақига бахш этди.

Олим, донишманд, давлат арбоби Алишер Навоий ўзбек адабий тилининг асосчиси, ўзбек классик адабиётини янги тараққиёт поғонасига кўтарган истеъдод эгасидир.

Ҳозир Ҷумҳуриятимизда шоирнинг 20 жилдлик мукаммал асарлар тўплами нашр этилмоқда. Сиз Алишер Навоийнинг ҳикматларидан намуналар ўқийсиз.

اوزيبك خلقينينگ اولونغ شاعرى و متفكرى
عليشير نوای جهان ادبياتی خزينه سيبه مناسب
حصه قوشدى . اونينگ نامى و ايجادى ميراثى
خلقىمىز اوچون غايت تبرکدير .

عليشير نوای اوزينينگ فعاليتى و ايجادىنى
انسان بخت و سعادت بيه، آسايسته ليگيه،
اوزارا اوروشلرينينگ يوق بوليش بيه،
آبادانچيليک ايشلريگه ، علم ، معرفت و
ادبيات رونقيگه بخش ايتدى .

عالم ، دانشمند، دولت اربابى عليشير نوایى
اوزيبك ادبى تيلينينگ اساسچيسى ، اوزيبك
کلاسيک ادبياتىنى ينگى ترقيات پاغانه سيبه
کوترگن کته استعداد ايگه سيدير .

حاضر جمهوريتيميزده شاعر نينگ ۲۰ جلدليک
مکمل اثرلر توپلىمى نشر ايتيلماقده .

سيز عليشير نوای نينگ حکمتلريدن
نمونلر اوقيسيسيز .

* * *

أيتور سوزنى آيت
أيتماس سوزدين قايت

Айтур сўзни айт, айтмас сўздин қайт.

* * *

دوران ايلى نينگ جسميدا هم جان بولغيل
هم جانلاريفا مايه درمان بولغيل

Даврон элининг жисмида ҳам жон бўлгил,
Ҳам жонларига мойи дармон бўлгил.

* * *

يگيتليکدا ييغ علمنينگ مخزنى
قاريليک چاغى خرج قيلغيل انى

Йигитликда йиғ илмнинг маҳзани,
Қарилик чоғи харж қилгил ани.

* * *

پروانه نى عشق ايتماسا مست
اورغايمو اوزىنى اوتقا پيوست

Парвонани ишқ этмаса маст,
Ургайму ўзини ўтқа пайваст?

* * *

تيلگا اختيارسيز ايلگا اعتبارسيز

Тилга ихтиёрсиз, элга эътиборсиз.

* * *

اير كيشى كا ريب وزينت حكمت و دانش دور

Эр кишига зебу зийнат ҳикмат ва донишдур.

* * *

عزتى حددين كم ايسا خوب ايماس
حدديدن آرتوق داغى مرغوب ايماس

Иззати ҳаддин кам эса хўб эмас,
Ҳаддидин ортуқ дағи марғуб эмас.

* * *

كيم كينه دور اولسه ايستا اندين قاچماق
نيچونكه ضرور دورور يماندين قاچماق

Ким кинавар ўлса, иста андин қочмоқ,
Нечунки зарур дурур ёмондин қочмоқ.

* * *

کيمنى كه ايلای دير ايسانگ مجرمينگ
کوب سينامای ايلاماگيل همدمينگ

Кимники айлай дер эсанг маҳраминг,
Кўп синамай айламагил ҳамдаминг.

* * *

معدين انسان گهرى سوز دورور
گلشن آدم ثمرى سوز دورور

Маъдани инсон гавҳари сўз дурур,
Гулшан одам самари сўз дурур.

* * *

باشنى فدا قيلغيل انا باشيغه
جسمنى قيل صدقه انا قاشيغه
تون كونونگا ايلالكالى نور فاش
بيريسين آى انگلا بيريسين قواش

Бошни фидо қилгил ато бошига,
Жисми қил садқа ано қошига.
Тун-қунигга айлагали нур фаш,
Бирисин ой англа, бирисин қуёш.

* * *

علم نوای سنگا مقصود بيل
ايمدى كيم علم اولدى عمل ايلاكيل

Илм, Навоий, сенга мақсуд бил,
Эмдиким илм ўлди, амал айлагил.

* * *

كرم و مروت آتا آنادورلر
وفا و حيا ايکى همزاد فرزند

Карам ва муруват ато ва анодурлар,
Вафою ҳаё икки ҳамзод фарзанд.

* * *

وفاسيزدا حيا يوق - حياسيزدا وفا يوق

Вафосизда ҳаё йўқ, ҳаёсизда вафо йўқ.

Машқ муаллифи Ҳ. Абдуллажонов

مشق معلمى حميد عبدالله جانوف

Ҳажвия

Ҳозирги олатабир замонда ҳаммаёқни «миш-миш» босиб кетди. Нима дейсан, ўзга сайёрадан келган учар ликопча Холпош холанинг томига кўнган эмиш, ундан девсифат жондорлар тушиб, кампирнинг ўн икки яшар қиз набирасини гапга солганмиш, «Хоҳласанг, фазога олиб кетамиз, тирик Гагаринни кўрасан», деган эмишлар. Бошқа бир хонадонда эса аллақандай кўзга кўринмас жин пайдо бўлган эмиш, у жўжа-табака дейсизми, ароқ дейсизми, истаган нозу неъматларингизни зумда муҳайё қилар эмиш. Баъзан ўша шўхбайтал жин ҳазиллашиб, уй эгаларининг энгил-бошларини шифтдаги қандилга илиб қўяр эмиш...

Ана шунақа воқеаларни ўйлаб, хаёл суриб ўтирган эдим, тўсатдан телефон жиринглаб қолди. Чўчганимни билдирмай, телефон гўшагини кўтардим.

— Алло, мен — Аливойман. «Барабашка» ҳақида гап бўлса, хабар қилинг, деган эдингиз, «Алваста кўприк» даги бир хонадонда «Кўринмас одам» пайдо бўлибди.

«Шов-шув бўладиган зўр материал ёзиб келай», деб дарҳол йўлга тушдим. Суратчи дўстим Аливой йўл-йўлакай воқеани гапириб берди. Биз бораётган уйда амрикон маҳси тикиб сотадиган Тўхташ исмли саксон яшар чол тураркан. Қария улфатлари билан «гап» ер экан, ёз бўйи кимизхўрликни қанда қилмас экан. Бир кунни ота уйига «гап»дан кеч қайтибди. Урнига ётиб, энди чироқни ўчирган экан, аллақандай шарпа ёнидан липиллаб ўтиб, деворни пайпаслабди, кейин қиқир-қиқир кулиб, чолнинг ёнига келиб ётибди.

— Мана, етиб келдик, қолганини ўзидан эшитамиз,— деди Аливой бўйнидан аппаратини олиб. Бизни юзлари анордай, баланд бўйли девкомат киши хушнуд қутиб олди.

— Келинлар, мулла йигитлар, хуш кўрдик. Каминадан қандай хизмат керак?

Дўстим отадан уйда рўй берган сир-синоат ҳақида гапириб беришни илтимос қилди. «Мен расмга оламан, бу жўрам-мухбир, газетага ёзади», деди у мени кўрсатиб.

— Воқеани кимдан эшитдинглар!— деб сўради Тўхташ ота муғомбирона кулиб.

— «Гап»да улфатларингизга айтиб берган экансиз, иттифоқо, бобом эшитиб қолибдилар,— деди Аливой.

Қария ошхона томонга қараб, ҳой-ҳойлади:

— Холпошша ҳой, бунда келинг, кўзидан!

Юзлари олов тафтидан қизарган эллик ёшлардаги лўмбиллаган хотин келиб бизлар билан кўришди.

Ота илжайиб, иягини биз томонга бурди.

— Ёзувчи болалар, газетдан келишибди, буларга тунув кунги воқеани гапириб беринг.

Хотин жаҳл билан бўрилиб, ўчоқ бошига қакликдай йўргалаб кетди. Биз ҳеч нарсага тушунмай, анграйиб турардик.

Суратчи дўстим қариядан сўради.

— Отахон, уйингизда жин пайдо бўлгани рости?

— Ҳаққос рост!

— Жин ҳазиллашиб, носвой шишангизни отиб юборгани тўғрими?

— Агар ёлгон гапирсам, босган изим орқамда қолсин.

— Ухлагани ётганингизда сизни қитқиллаб ўйнашар эмиш?

Тўхташ ота мўйловини бураб кулди.

— Гоҳ-гоҳида унақаси ҳам бўлиб туради.

— Уша жин яқин ўртада яна қанақа «каромат» кўрсатди, отахон?

— Масалан, сизларга айтсам,— деди қария жиддий тусда,— ўтган ҳафта хуфтонда у салла билан тўнимни ҳазиллашиб, қозиққа илиб қўйибди.

Суратчи дўстим иккаламиз бу гапларга ишонишимизни ҳам, ишонмаслигимизни ҳам билмай турган эдик, Тўхташ ота мушқуллимизни осон қилди.

— Узим тўқиган латифага ўзим ҳайрон бўлиб, ёқамни ушлаяпман, астафурullo! «Гап»да жўраларимни кулдирай деб айтган эдим, мен гумуроҳ. Аттанг, бекорга овора бўлибсизлар. Узинлар ҳам «хўкиз туғибди» деса ишонавермангларда, ўғилларим!

А. ИСОМИДДИН

Рақиблар

Масал

Кенг ариқнинг икки ёғида Авж олганди турли дарахтлар. Табиатга кўрк бериб жуда Яшнашганди улар бир вақтлар. Мана энди бўлиб хунук ҳол: Бир-бирига тош отар зимдан. Тил топишган Терак билан Тол,— Рақиблари Ўригу Жийда.

— Ҳа, букрилар!— деб алжир Терак.

— Бас, мевасиз!— қичқирар Жийда.

Тол жаврарди:

— Ёлга не керак?

Қингирсизлар — сиздан наф қайда!.. Бемаҳалда эсган шамолдан

Учиб тушди Теракнинг шохи. Жийда ундан ясаб бир болта

Рақибига отди тутоқиб. Бирдан Терак ҳам Тол қулади

Урик, Жийданинг устига. Кўрибсизки, бари тугади:

Кўрк берувчи шоҳлар синади — Овозлари тинади.

Гуруҳбозлик — бу мудхиш ишдир, Ривож йўлини орта буришдир.

Бир-бирига болта уришдир, Охир қуришдир.

ОЛИМ ҚЎЧҚОРБЕКОВ

ҚОЗОҚ ҲАЖВИЁТИДАН ПИЧИНГЛАР

— Умрни қадрлаш керак, умрни баҳолай билиш керак.

— Нарх-наво кун сайин кўтарилаётган бир пайтда уни баҳолаш зарур бўлармикан?

— Совунлар калтабин кишиларнинг гуноҳини ювишга сарф бўлаётир.

...

— Қанднинг талон билан сотилиш нимадан дарак беради?

— Ҳаётнинг ширинлигидан.

...

— Кўланкали иқтисод қандай пайдо бўлади?

— Қуёшнинг нури тушмаса кўланкали иқтисод пайдо бўлади.

...

— Нера сотувда совун йўқолиб кетди экан-а?

— Тиш паста ҳам, чўтка ҳам йўқ, нима қилиш керак?

— Қулмай юринг, тишингизни ҳеч ким кўрмайди.

Латифалар

— Тавба, яқиндагина магазинларда пайпоқ тўлиб ётар эди, нима бало, ҳаммаси қанот чиқариб учиб кетди?

Афанди тилининг тагига нос ташлаб, жавоб берди:

— Ҳозир «уятчан» йигитлар хотин-қизларнинг пайпоғини бошига кийиб, ўғирлик қилаяпти. Шунинг учун ҳам пайпоқ тақчил, кампир!

Халта кўтарган аёл ўзича ғудраниб борар эди:

— Дўконларда тухум йўқ, тавба. Тухумнинг тухуми нега қуриди экан?

— Ҳозир забастовкачилар кўпайиб кетган, синглим, товуқлар ҳам иш ташлаган чиқар,— деб кулди Афанди.

И. АБДУЛЛА

Питинги «ўзганман, ярамас!»
Сураткаш Р. Нурибоев

«Мени «қўли эгри» деб ишдан олишди. Рентген дўхтир эса, қўлимни кўриб, «қўлингиз ҳали синмаган» деб справка берди. Шунинг назарга олиб, ўз ўрнимга тиклашингизни сўрайман».

(Ишдан қувилган собиқ омбор мудирининг аризаси)

«Ўғлим уйқусида бировлар билан уришиб: «Гўл! Гўл» деб сўзнади».

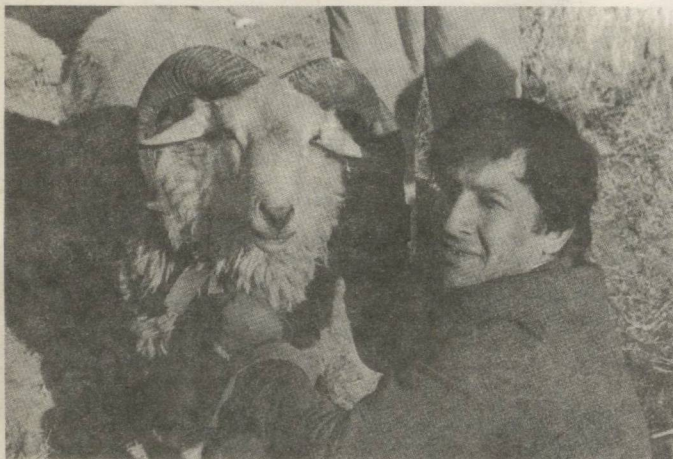
(Содда аёлнинг қўшнисига ҳасрати)

«Хой, қассоб бола, гўшт ўрнига молнинг иккинчи даражали бўлақларини тортисан-ку!»

(Тил-адабиёт ўқитувчисининг дегани)

«Кассир йигит маош бераётганда «чой пули» деб ҳар биримиздан бир сўмдан ушлаб қолади. Бир чойнак чой беш тийин, бир шиша арақ ўн сўм туради. Шунинг учун кассир «чой пули» эмас, «арақ пули» дейиши керак».

(Заводда ишлайдиган аёлнинг таклифи)

— Бошинг омон бўлсин, Қўчқоровой!

Жанг.

Сураткаш Р. Нурибоев

Муқовада

Биринчи бет: Ғалабалар ёр бўлсин!

«Пахтакор» футболчилари мамлакатиинг шарафли Олий поғонасига кўтарилдилар.

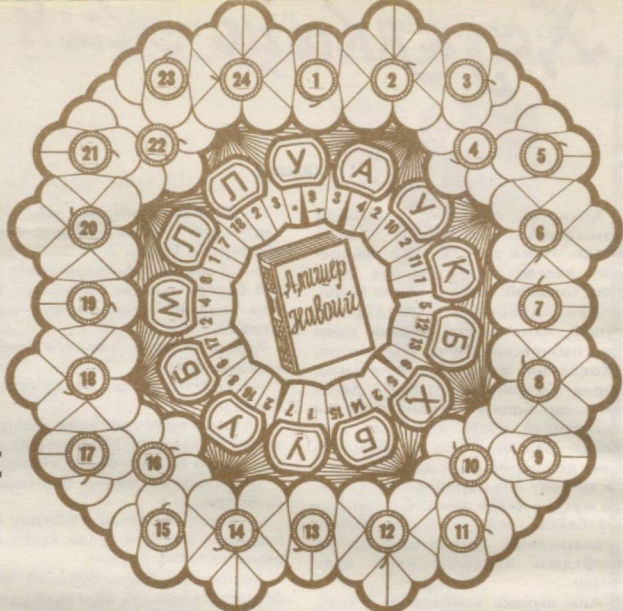
Суратда: Моҳир тўпнапарлар — мухлислар олқишинга сазовор бўлган Миржалол Қосимов ва Фарҳод Муҳамедов.

Сураткаш Р. Нурибоев

Редакцияга келган бир босма тобоқчада бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди. Журналдан олинган материалга «Гулистон» дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Босмахонага туширилди 18.12.90. Босишга рухсат этилди 22.01.91. Қоғоз

«НОДИР АСАРЛАР» ТИЛСИМИ

Жавоблар белгиланган хонадан соат мили йўналишида ёзилади.

1. Шарқ халқлари адабиётида дostonнавслик ижодиёти билан боғлиқ беш мустақил асар. 2. Алишер Навоийнинг шеърят муаммо турига бағишланган асари. 3. «Мезон ул-авзон» асарида баён этилган шеъринг вазни. 4. Машҳур дostonнинг бош қаҳрамони. 5 «Қаро кўзим...» сўзлари билан бошланиб, ижро этиладиган қўшиқ номи. 6. Навоий туркий тилда ёзган мактублардан иборат шеъринг асари. 7. Навоийни ўз устози деб билган шоир. 8. Навоий дostonи асосида яратилган мусиқали асар. 9. «Фарҳод ва Ширин» дostonидаги уста наққош. 10. «Лисон ут-тайр» асаридаги мажозий қаҳрамонлардан бири. 11. «Сабъи сайёр» дostonининг бешинчи ҳикоясидаги вафодор ёр. 12. Навоий «Хамса»сининг тўртинчи дostonи ҳикоясидаги садоқатли аёллардан бири. 13. «Хамса»даги учинчи дostonнинг бош қаҳрамони. 14. Шоир ғазали билан айтиладиган ашула. 15. «Хайрат ул аброр» дostonидаги афсонавий от номи. 16. Навоийнинг халқ оғзаки ривоятларида машҳур бўлган номи. 17. Навоий маҳорат билан ижод қилган шеърят тури. 18. Шоирлар мусобақаси, шеърхонлик. 19. Шоирнинг форсча ғазалларига қўллаган таҳаллуси. 20. Навоийнинг севги ва вафо, дўстлик ва садоқатни баён этувчи дostonидаги олим номи. 21. Шеър мисраларидаги оҳангдош бўлақлар. 22. Навоий юксак баҳо берган Саъдийнинг машҳур асари. 23. «Садди Искандарий» дostonидаги мушфиқ ва меҳрибон она, заковатли олима сиймоси. 24. XVII асрда яшаб, ижод этган шоир ва адабиётшунос Лутфалибек Озарнинг Навоий ҳаёти ва ижодига оид маълумотлар ёзиб қолдирган машҳур асари.

Азиз муштарийлар! Шаклда берилган ҳарфлардан бош ҳарфинг топиб, маълум тартибда ўқисангиз, Алишер Навоий ижодига мансуб яна бир асар номи келиб чиқади.

Энди қуйидаги «очкич»да баён этилган сўзларни топиб, жавоблар асосида шакл марказидаги рақамларда яширинган яна бир топшириқни ҳал этинг. Бунда Алишер Навоийнинг ибратли сўзлари ҳосил бўлади.

Очкич: 1. Шарқ шеърятига мансуб икки мисра шеър — 13, 14, 7. 2. Халқ оғзаки ижоди тури — 9, 3, 7, 1, 4. 3. Чаманзор маскан — 11, 6, 16, 10, 1, 15. 4. Ақл ёки куч билан амалга ошириладиган инсоний фаолият — 8, 12, 17, 15, 1, 7. 5. Бадий асар ижодкори — 1, 18, 2, 13. 6. Ҳар нарсадан улуг, бебаҳо — 1, 5, 2, 5.

Тузувчи Фозилжон ОРИПОВ

1-СОНДА БОСИЛГАН ТИЛСИМНИНГ ЖАВОБИ

Энига: 5. Қўнғирот. 7. Қўхистон. 9. Наманган. 11. Қабила. 12. Мағриб. 13. Айириш. 16. Гулшан. 17. Ўзбекистон. 20. Сарёғ. 21. Мироқи. 24. Қурама. 26. Ботмон. 28. Мамлакат. 30. Сарносин. 31. Астробод.

Бўйига: 1. Турон. 2. Жаҳон. 3. Шўрб. 4. Помир. 6. Томди. 7. Когон. 8. Олтин. 10. Қарши. 15. Риёзиёт. 14. Суворий. 18. Урама. 19. Довот. 22. Мўмиё. 23. Қўкча. 25. Ражаб. 27. Мерос. 28. Масал. 29. Тўтиё.

формати 70×108/1. Ҳарф усулида босилди. Қоғоз тури босма № 1. Шартли босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли рангли намуналар 16,8. Нусхаси 57000. Вуяртма — 4554. А — 127. Ваҳоси 90 т.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Вайроқ орденли босмахонаси. 700000. Тошкент—П, «Правда» газетаси кўчаси, 41.

Ўн сакиз минг олам ошуби агар бошиндадур.
Не ажаб, чун сарвинозим ўн сакиз ёшиндадур.
Деда бўлғайким, яна ҳам ўн сакиз йил ҳусни бор,
Ўн сакиз ёшинда мунча фитнаким бошиндадур.

Навоий

Сураткаш Р. Нурибоев

Яшил майдон даргалари.

Сураткаш: Р. Нурибоев

